



» 2009



VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre 2. časť

Z obsahu:

- Psychika vojakov pri plnení úloh vo vojenských operáciách. Psychické stavy v krízových situáciách
- Poznanie kultúr krajín v ktorých pôsobia jednotky a vojaci Ozbroyených síl SR v mierových misiách a vojenských operáciách
- Problematika ľudských práv v Ozbroyených silách Slovenskej republiky
- Interpersonálna komunikácia, komunikačné zručnosti
- 65. výročie Slovenského národného povstania a Karpatsko-duklianskej operácie



29. augusta 2009

65. výročie vypuknutia Slovenského národného povstania



Boje po ústupe do hôr.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Prijazd jednotky 1. čs. armády na Slovensku na obranu Strečnianskej tiesňavy.

Foto: Vojenské dejiny Československa IV. zväzok, Praha 1988



Kancelária veliteľa povstaleckej armády. Zľava: mjr. Studenský, pplk. Ferjencík, gen. Golian a mjr. gšt. Jozef Tóth, veliteľ letectva.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Skupina príslušníkov Hlavného štábu partizánskeho hnutia na Slovensku. Veliteľ štábu plk. sov. arm. A.N. Asmolov je v strede s bradou. V skupine sú: Slánsky (štvrtý sprava), Laušman, Lietavec, Studenskij, Kuchta (druhý sprava), Jegorov (tretí sprava). Lomníštá dolina, zima 1944/45.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Slovenské národné povstanie: Letisko Zolná - maskovanie lietadla LA-5 1. čs. stíhacieho leteckého pluku.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Slovenské národné povstanie - boje pri Revúcej.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava

© **Generálny štáb Ozbroyených síl SR** **štáb personálneho manažmentu**

Publikácia je určená na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov profesionálnych vojakov a vybraných skupín zamestnancov Ozbroyených síl Slovenskej republiky.

Obsah:

Spoločenskovedné semináre

Psychika vojakov pri plnení úloh vo vojenských operáciách.	
Psychické stavy v krízových situáciách.....	2
Poznanie kultúr krajín, v ktorých pôsobia profesionálni vojaci Ozbroyených síl Slovenskej republiky v mierových misiách a vojenských operáciách:	
Afganistan.....	18
Západný Balkán.....	25
Cyprus.....	37
Problematika ľudských práv v Ozbroyených silách Slovenskej republiky.....	50
Interpersonálna komunikácia, komunikačné zručnosti.....	64

Doplňujúce témy

Protifašistický odboj na Slovensku a Slovenské národné povstanie.....	82
Karpatsko-duklianska operácia.....	89
Stručne o autoroch vydania.....	94

1. a 4. strana obálky:	grafická úprava Pavol Daniž
2. a 3. strana obálky:	RSDr. Pavol Švantner (fotografie: Vojenský historický archív, Bratislava)
Zodpovedný redaktor:	RSDr. Pavol Švantner
Redakčná rada:	plk. Ing. PhDr. Miroslav Gruca - predseda, kpt. PhDr. Magdaléna Orechovaká, PhD. - podpredsedníčka, Ján Lichner - tajomník, Mgr. Ľuboš Berky, kpt. Ing. Ľuboš Lóži, RSDr. Pavol Švantner, RSDr. Peter Zelizňák - členovia
Vydavateľ:	Kultúrne a metodické centrum OS SR, Trenčín Hviezdoslavova 16 911 27 Trenčín tel.: 0960/333813, 0960/333810

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbroyených síl Slovenskej republiky. Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

Texty článkov neprešli jazykovou korektúrou. Obsah článkov vyjadruje názory autorov, ktoré sa nemusia vždy zhodovať so stanoviskom vydavateľa.

Publikácia je zverejnená v elektronickej podobe na stránke Kultúrneho a metodického centra OS SR v záložke Dokumenty a materiály (www.domarmady.sk).

Schválené do tlače:	12. marca 2009
Tlač:	5. kartoreprodukčná základňa Nemšová
Distribúcia:	22. apríla 2009

PSYCHIKA VOJAKOV PRI PLNENÍ ÚLOH VO VOJENSKÝCH OPERÁCIÁCH PSYCHICKÉ STAVY V KRÍZOVÝCH SITUÁCIÁCH

kpt. Mgr. Michaela Štammová
Personálny úrad Ozbrojených síl SR

Úvodom

Vo vojenskej i laickej verejnosti je pomerne známe, že plnenie úloh vo vojenských operáciách – teda nasadenie vojakov v rôznych misiách má významný vplyv na ich psychiku.

Aktuálne poznatky z psychologických výskumov ukazujú, že množstvo psychických strát prevyšuje množstvo fyzických a trendy od 1. svetovej vojny až po konflikty v súčasnosti sú narastajúce. Otázka, či je tento trend spôsobený vyššou chúlivosťou a zraniteľnosťou človeka konzumnej spoločnosti alebo naopak či súvisí s vyššími nárokmi bojových činností v súčasnosti nie je doposiaľ zodpovedaná. Na prvý pohľad je však takmer paradoxné, že v dobe vyspelých a vysoko špecializovaných technológií (útočných, obranných a komunikačných) je množstvo psychických zlyhaní vojakov počas nasadenia alebo v období po nasadení alarmujúce.

V nasledujúcom texte sa pokúsime položiť niekoľko základných otázok súvisiacich s psychikou vojakov pri plnení úloh vo vojenských operáciách a pokúsime sa na ne odpovedať.

Otázka č. 1: Prečo je vôbec potrebné zaoberať sa psychikou vojaka?

Odpoveď na túto otázku nám prinesie pohľad na výsledky pomerne aktuálnych psychologických výskumov zameraných na problematiku duševného zdravia vojakov slúžiacich v súčasných vojenských operáciách.

Veliteľstvo vojenskej operačnej medicíny armády USA analyzovalo údaje o psychickom stave a postojoch k rôznym aspektom nasadenia 5826 príslušníkov pechoty a námorníctva pôsobiacich v operácii Iracká sloboda.¹ Údaje zozbierali tímy mentálneho zdravia a poradenstva v rokoch 2003, 2004, 2005 a 2006.

Problém v oblasti duševného zdravia (depresie, úzkosť, akútna stresová porucha) sa vyskytol u 15 – 20 % respondentov. Na výskyt vyššie uvedených porúch mali vplyv nasledujúce faktory:

- **Intenzita bojových zážitkov**

Táto bola charakterizovaná nasledovne: zažil som v rámci nasadenia paľbu z malých ručných zbraní, delostreleckú paľbu, raketový alebo mínometný útok, nástražný výbušný systém explodoval v mojej blízkosti, niekto z mojich známych bol vážne zranený alebo zabitý, príslušník mojej jednotky bol zabitý, videl som mŕtvych alebo vážne zranených Američanov, som priamo zodpovedný za smrť nepriateľského bojovníka. U vojakov s vyššou mierou bojových skúseností sa častejšie vyskytol aspoň jeden z vyššie uvedených problémov v oblasti duševného zdravia.

- **Dĺžka a opakovanosť nasadenia**

Opakované nasadenie a nasadenie dlhšie ako 6 mesiacov sú spojené s výskytom prob-

1 Col. Castro, C.: *Mental Health: Battlefield Ethics in Iraq Post-Combat Psychological Adaptation of Military Personnel: Considerations in Preparation for Deployment, Combat Operations, and Redeployment*, NATO Headquarters, Brussels, Belgium 2007.

lémov v oblasti duševného zdravia a s udávanými problémami v oblasti partnerských, resp. manželských vzťahov.

• **Vplyv úrovne velenia na výskyt problémov v oblasti duševného zdravia**

Duševné zdravie vojakov, ktorí hodnotili svojich nadriadených poddôstojníkov pozitívne, bolo akoby chránené pred dôsledkami vystavenia bojovým útrapám. Pozitívne hodnotenie velenia na vyšších úrovniach bolo spojené s dôslednejším dodržiavaním štandardných operačných postupov.

• **Bojová etika (resp. postoj k domácomu obyvateľstvu)**

U vojakov s problémami v oblasti duševného zdravia sa významne častejšie vyskytovalo nežiadúce správanie k domácomu obyvateľstvu (fyzické útoky na domáce obyvateľstvo alebo poškodenie ich súkromného vlastníctva i v prípade, že to nebolo potrebné).

Psychiater poľnej nemocnice armády Českej republiky počas svojho nasadenia v Afganistane v r. 2008 realizoval prieskum výskytu akútneho stresového syndrómu na vzorke 83 vojakov, ktorých mal vo svojej pôsobnosti (Česká republika, Belgicko, Veľká Británia). Závety jeho prieskumu potvrdili vyššie uvedené: schopnosť zvládať traumatizujúce udalosti nie je v čase trvalá a nevyčerpatelná. Nasadenie vojakov do oblastí bojových konfliktov na obdobie dlhšie ako 6 mesiacov je z hľadiska dôsledkov vplyvu na ich duševné zdravie pomerne rizikové.

V poslednom období prenikajú na verejnosť informácie o náraste počtu suicídií vojakov (dobrovoľné ukončenie života v dôsledku psychickej poruchy, samovražda) americkej armády, predovšetkým po nasadení v Iraku a Afganistane. Ďalším indikátorom extrémnej záťaže a neschopnosti vyrovnávať sa s ňou je narastajúci počet amerických vojakov, ktorí požiadali o azyl v Kanade počas svojej dovolenky.

Otázka č. 2: Je potrebné zaoberať sa aj psychikou vojakov, ktorí nie sú konfrontovaní s akútnym ohrozením života alebo zdravia?

Každá zmena v živote pôsobí na človeka ako záťaž. Nemusí ísť len o udalosti – teda zmeny, ktoré vo všeobecnosti považujeme za negatívne. Americkí psychológovia Holmes a Rahe zostavili stupnicu záťažových situácií – udalostí, ktoré bežne v živote zažíva každý z nás. Životné udalosti hodnotia podľa miery psychickej záťaže na bodovej škále 0 – 100 bodov. Miera celkovej záťaže sa kumuluje. Ak človek v priebehu jedného roka zažije také zmeny, ktoré v súčte dosiahnu viac než 300 bodov, hrozia mu podľa autorov vážnejšie reakcie, ako sú depresie a psychosomatické ochorenia (infarkt, vysoký krvný tlak, astma, alergie a pod.). V stupnici sú uvedené okrem iných i nasledujúce záťažové situácie:

<i>Priestupok (napr. pokuta za dopravný priestupok)</i>	<i>11 bodov</i>
<i>Vianoce</i>	<i>12 bodov</i>
<i>Dovolenka</i>	<i>13 bodov</i>
<i>Zmena stravovacích zvyklostí</i>	<i>15 bodov</i>
<i>Zmeny v širšej rodine (úmrtia, svadby, rozchody)</i>	<i>15 bodov</i>
<i>Zmeny spánkových zvyklostí a režimu dňa</i>	<i>16 bodov</i>
<i>Pôžička menšia ako 150 000 Sk</i>	<i>17 bodov</i>
<i>Zmena sociálnych aktivít</i>	<i>18 bodov</i>
<i>Zmena rekreačných aktivít</i>	<i>19 bodov</i>
<i>Zmena bydliska</i>	<i>20 bodov</i>
<i>Zmena pracovnej doby alebo pracovných podmienok</i>	<i>20 bodov</i>
<i>Problémy a konflikty s nadriadeným</i>	<i>23 bodov</i>
<i>Zmena vlastných zvykov</i>	<i>24 bodov</i>
<i>Zmena životných podmienok</i>	<i>25 bodov</i>

POZNÁMKY

<i>Mimoriadny osobný čin alebo výkon</i>	28 bodov
<i>Zmena zodpovednosti v zamestnaní</i>	29 bodov
<i>Pôžička vyššia ako 150 000 Sk</i>	31 bodov
<i>Závažné nehody s partnerom</i>	35 bodov
<i>Preradenie na inú prácu</i>	36 bodov
<i>Smrť blízkeho priateľa</i>	37 bodov
<i>Zmena finančného stavu</i>	38 bodov
<i>Zmena zamestnania</i>	39 bodov
<i>Prírastok nového člena rodiny</i>	39 bodov
<i>Sexuálne problémy</i>	39 bodov
<i>Zmena zdravotného stavu člena rodiny</i>	39 bodov
<i>Uzmierenie alebo iné závažné zmeny v manželstve</i>	45 bodov
<i>Svadba</i>	50 bodov
<i>Vážny úraz alebo ochorenie</i>	53 bodov
<i>Úmrtie blízkeho člena rodiny</i>	63 bodov
<i>Uväznenie (zajatie)</i>	63 bodov
<i>Rozvrat manželstva – dočasný rozchod</i>	65 bodov
<i>Rozvod</i>	73 bodov
<i>Smrť partnera</i>	100 bodov

Bez akéhokoľvek preháňania každý vojak počas plnenia úloh vo vojenských operáciách (bez ohľadu na jej typ a charakter) bude prežívať záťaž, ktorá podľa Holmes – Raheho stupnice dosiahne hodnotu minimálne 214 bodov (zmena stravovacích zvyklostí a spánkových zvyklostí a režimu dňa, zmena sociálnych a rekreačných aktivít, zmena pracovnej doby a pracovných podmienok, zmena vlastných zvykov a životných podmienok, zmena finančného stavu a sexuálne problémy). Všetky tieto zmeny sa vo väčšine prípadov udejú v časovom úseku približne šiestich mesiacov. Je nevyhnutné si uvedomiť fakt, že pri tejto kalkulácii neberieme do úvahy potenciálne ohrozenie života alebo zdravia počas plnenia úloh, potenciálne konflikty s nadriadenými a medzi priateľmi, či problematické situácie, ktoré sa môžu vyskytnúť počas vojakovho nasadenia v misii v rodine.

Z uvedeného vyplýva, že nasadenie vo vojenských misiách má výrazný potenciál spôsobovať zmeny v psychike vojakov. To je dôvod, prečo je potrebné zaoberať sa problematikou záťaže a jej vplyvu na psychické stavy vojakov podrobnejšie.

Otázka č. 3: Čo sú psychické stavy?

„Psychické stavy vyjadrujú aktuálnu funkčnú úroveň psychiky a tvoria významné pozadie pre akúkoľvek psychickú činnosť.“² Táto strohá definícia vyjadruje vo svojej podstate každému známu skutočnosť: niekedy sa nám darí lepšie, niekedy nezvládame dosiahnuť ciele, ktoré sme už v minulosti bez problémov dosiahli. Psychický stav človeka niekedy zrýchľuje, niekedy spomaľuje jeho činnosť. Preto to, ako vnímame okolitý svet, ako konáme a ako sa správame závisí nielen od našej osobnosti a od vplyvov prostredia, ale aj na našom vnútornom stave. To spôsobuje rôzne efekty v našom správaní aj v prípade pôsobenia úplne rovnakých vplyvov prostredia. Výrok známeho antického filozofa Herakleita z Efezu „Dvakrát do tej istej rieky nevkrčíš.“ vyjadruje túto skutočnosť dokonale.

Psychológia definuje celý rad znakov psychických stavov, ku ktorým patria celistvosť, pohyblivosť a relatívna stabilita, vzájomná súvislosť s psychickými procesmi a vlastnosťami osobnosti, individuálna svojráznosť, rozmanitosť a polarita. Posledné dva znaky, teda rozmanitosť a polarita môžu pomôcť najlepšie odlíšiť psychické stavy od ostatných psychických funkcií. Zastavme sa teda pri nich.

Rozmanitosť: Psychické stavy môžu byť dlhodobé alebo krátkodobé (charakteristické pre osobnosť alebo spôsobené situáciou), hlboké alebo plytké (napr. vášeň – nálada), kladné alebo záporné (napr. nadšenie – skleslosť, apatia), tiež môžu byť viac alebo menej uvedomované.

Polarita: Každý psychický stav má svoj protipól, napr. stav aktivity – pasivity, nádeje – zúfalstva, stav veselosti – sklúčenosti a pod. K zmenám polarity, teda k prechodu z jedného stavu do druhého – opačného dochádza predovšetkým v neobvyklých, extrémnych podmienkach (boj, záťažové situácie).

Podľa charakteru vplyvu na pracovnú výkonnosť hovoríme o kladných (stenických) a záporných (astenických) psychických stavoch. Kladné psychické stavy vyvolávajú odhodlanie, nadšenie, dodávajú silu, umožňujú mobilizáciu psychických procesov a funkcií, zvyšujú aktivitu, vedú k prekonávaniu ťažkostí. Negatívne psychické stavy znižujú a narušujú priebeh psychických procesov a funkcií, negatívne ovplyvňujú výkonnosť, vyvolávajú pasivitu. Patrí sem apatia, skleslosť, zármutok, roztržitosť, únava, monotónia, psychické presýtenie a pod.

Rôzne psychické stavy sa vyskytujú u každého človeka, vo vojenskej činnosti im však musíme venovať väčšiu pozornosť vzhľadom na náročnosť a zložitosť vojenskej činnosti. Veľký význam pre vznik, priebeh, úroveň a kvalitu psychických stavov majú spoločenské podmienky života človeka, ale vplyvom individuálnych zvláštností osobnosti môžu rovnaké životné situácie vyvolávať rozličné psychické stavy. Psychické stavy sú vyvolané buď silnými a pre osobnosť významnými vplyvmi, alebo slabšími, ale dlhodobo pôsobiacimi podnetmi.

Keďže negatívne psychické stavy nežiadúco ovplyvňujú výkonnosť vojakov, rozoberieme v ďalšom texte podrobnejšie tie, ktoré bývajú často späté s plnením úloh vo vojenských operáciách.

Únava závisí od mnohých príčin, predovšetkým však od samotnej vykonávanej činnosti a množstva vynaloženého úsilia potrebného na jej vykonanie. Rovnako tak dĺžka pracovného času, stereotypnosť alebo rôznorodosť úkonov má významný vplyv na nástup únavy. Je to prirodzený stav, kedy je znížená a oslabená výkonnosť človeka. Nástup a hĺbku únavy ovplyvňuje rytmus práce a odpočinku, motivácia, vlastnosti osobnosti, nálada a zdravotný a psychický stav človeka.

Pod pojmom **psychická saturácia** sa rozumie taký psychický stav, kedy je badateľná nechúť, averzia, na afekte založený odpor k určitej činnosti a konaniu. Objektívne zmeny pozorujeme v zhoršení výkonu, ochabnutosti tela, v tendencii zmeny alebo skončenia činnosti a subjektívne zážitky sa prejavujú v pocite „byť presýtený“ nejakej úlohy, v hneve, nechuti, mrzutosti, čo môže vyústiť do afektívnych prejavov. Niekedy môžu byť prejavy psychickej saturácie nesprávne považované za nedisciplinovanosť, nezodpovednosť, nedostatok vôle a pod.

Človek najintenzívnejšie prežíva veľmi zložitú a pre neho osobne významnú alebo nebezpečnú činnosť. Intenzívne citové prežívanie vedie k výraznejšiemu vzrušeniu, nepokoju, neistote a iným emocionálne zafarbeným stavom. Tieto stavy vzrušeného očakávania sú v športoch označované ako predskúškové, v športe ako predštartové, ako tréma v iných oblastiach činnosti a ako **predbojové stavy** vo vojenskej činnosti. Ide o stavy zvláštneho vzrušenia, ktoré vrcholujú v rozhodujúcich okamihoch plnenia úloh a toto sa odráža v úrovni a kvalite psychickej regulácie správania. Pri úspešnom zvládnutí situácie dochádza k postupnému znižovaniu jeho intenzity, ale ak sa vyskytnú ťažkosti, stav vzrušeného očakávania sa zosilňuje a negatívne pôsobí na priebeh i výsledok činnosti. **Stav vzrušeného očakávania** je komplexný psychický stav pohotovosti a pripravenosti na výkon, stav očakávania úspechu alebo neúspechu, stav aktivácie a motivácie, a preto môže mať pozitívny alebo negatívny vplyv na činnosť a výkon. Pomerne negatívne ovplyvňuje vyššie psychické procesy, teda procesy myslenia a logickej pamäti.

Hraničným stavom vzrušeného očakávania, pri ktorom dochádza k motorickému nepokoju, vzrušeniu a nemotivovanej pohyblivosti je **bezradnosť**. V stave bezradnosti je spomalené myslenie, procesy usudzovania, hodnotenia a rozhodovania sú narušené a správanie je dezorganizované. Poznávacie zložky psychickej regulácie a činnosti sú potlačené a cieľavedomosť v konaní je narušená. Často dochádza k stavom úplného zlyhania - stuhnutia.

POZNÁMKY

Tieto javy sa vyskytujú len zriedka a prejavujú sa len u niektorých jednotlivcov, obyčajne po dlhotrvajúcej vyčerpávajúcej a emocionálne nasýtenej činnosti. Predisponujúcim faktorom, ktorý môže prispieť ku vzniku stavu bezradnosti so znehybňujúcimi charakteristikami, sú nedostatočné kapacitné mechanizmy psychickej regulácie.

Psychické preťaženie vzniká vtedy, ak od jednotlivých psychických funkcií žiadame viac, ako sú všeobecne schopné poskytnúť. Príčinou psychického preťaženia môže byť jednorazový silný otras alebo trvalé preťaženie organizmu, alebo jeho jednotlivých funkcií. Typickým prejavom preťaženia v podmienkach ohrozenia sú agresívne tendencie, ktoré limitujú výkonnosť a správanie nadobúda afektívny charakter.

Pri sťažnom dosahovaní cieľov, znemožnení uplatnenia navyknutých spôsobov a nespokojených potrieb hovoríme o **frustrácii**. Dostavuje sa v prípadoch zmarenia úspešnej aktivity v dôsledku objavenia sa subjektívnej prekážky. Ak človek nemá priestor k uspokojovaniu niektorých jeho základných psychických potrieb v dlhšom časovom období, vzniká stav psychickej deprivácie – strádania.

Na nebezpečné situácie človek reaguje **strachom**. Strach predstavuje tiesnivý, nepríjemný, mučivý afektívny stav, ktorý sa prejavuje rôznymi negatívnymi zmenami, ako sú triaška, zblednutie, nevoľnosť, poruchy vylučovania a niekedy dochádza i k zmene hodnotového systému. Strach neexistuje v abstraktnej forme, existuje len z niečoho konkrétneho. Keďže strach si človek osvojuje učením, je možné predchádzať mu učením vojakov konať v podmienkach, ktoré ho vyvolávajú a osvojovať si skúsenosti z prekonávania strachu.

Z hľadiska vzniku a prejavu sa strachu podobá **panika**. Panika sa líši neadekvátnosťou reakcie k reálnemu charakteru nebezpečia. Mechanizmom vzniku paniky je cirkulárna reakcia - narastajúca citová nákaza, sugescia a napodobňovanie. Pre paniku je charakteristický zmätok, bezradnosť a zrútenie sa, ktoré postihuje skupiny ľudí v podmienkach nebezpečia.

Vnútorne napätie a predtucha nejasného nebezpečia alebo ohrozenia, sprevádzané neistotou, vedomím vlastnej bezmocnosti a obavy zo straty osobných hodnôt, poškodenia zdravia a života označujeme ako **úzkosť**. Vzniká v nových, neznámych neobvyklých podmienkach pri nadmernej záťaži psychiky.

Otázka č. 4: Čo determinuje vznik nežiadúcich psychických stavov?

Človek sa počas svojho života stretáva so širokým spektrom situácií psychickej záťaže. Práve tieto záťažové situácie úzko súvisia s navodením najrozličnejších pozitívnych i negatívnych psychických stavov. Záťažové situácie môžeme charakterizovať ako situácie ovplyvňujúce priebeh i efektívnosť činnosti človeka a súvisiace s jeho možnosťami, podmieňujúce úroveň i formy jeho aktivity, úroveň i intenzitu jeho správania v konkrétnych podmienkach a situáciách.

V súčasnej dobe sa rozlišujú rôzne druhy a formy psychickej záťaže podľa rôznych kritérií a hľadísk. Z hľadiska charakteru narušenia vykonávanej činnosti Mariščuk a kol. vyčleňuje: útlmovú, impulzívnu a generalizovanú psychickú záťaž. Z hľadiska intenzity a trvania Platonov³ rozlišuje: nevýraznú, dlhodobú, výrazne dlhodobú a ostro výraznú psychickú záťaž. Situácie psychickej záťaže môžu z hľadiska intenzity vyvolávať psychickú záťaž bežnú, zvýšenú, hraničnú a extrémnu. Práve vo vojenskej činnosti je možné pozorovať často zvýšenú záťaž a relatívne často aj hraničnú záťaž. Počas plnenia bojových úloh sa práve extrémna záťaž odráža v takzvaných psychických stratách - zlyhaniach vojakov.

Iný spôsob triedenia je podľa stresora, respektíve situácie, ktorá vyvoláva záťaž. Holtzman a Bitterman (in Daniel, 1984) delia stresory na:

1. Narušenie fyziologickej rovnováhy (teplota, drogy, hlad, deprivácia spánku a pod.).
2. Nepríjemné alebo bolestivé podnety (elektrický šok, výbuch, poranenie).
3. Rozptyľovanie, časová tieseň (zrýchľovanie, rušenie).
4. Skutočné alebo navodené omyly.

5. Sociálny konflikt alebo z neho vyplývajúce procesy.
6. Konfliktové percepčné kľúče.
7. Realistické situácie ohrozujúce bezpečnosť individua.

V práci Lazarusa a kol., ale i Harrisa a kol.⁴ nachádzame rozdelenie stresorov na krátkodobé a dlhodobé. Za krátkodobé stresory sú považované:

1. Neúspešnosť.
2. Vyrušovanie (buď prirodzené alebo umelé).
3. Strach navodzujúci stresor (kritika, neočakávané situácie, tma, a pod.).
4. Vplyvy fyzikálnych podmienok (teplo, chlad, bolesť).
5. Zvyšovanie rýchlosti a stanoveného tempa (informačné preťaženie).

Stresory, ktoré sú zadefinované ako dlhodobo pôsobiace, majú k bojovej činnosti veľmi blízko. Ide o:

1. Bojové podmienky (vystavenie útoku alebo dlhodobá defenzíva).
2. Hazardné situácie (osádky ponoriek, lietadiel, vojaci blízko frontu).
3. Osamotenie a izolácia (kozmonaut, zajatec, prieskumník).
4. Dlhotrvajúca činnosť (v dôsledku ktorej vzniká únava).

Existuje aj ďalšie delenie, ktoré je našej vojenskej psychológii veľmi blízke pretože pochádza od psychológa, ktorý svoju teóriu začal rozvíjať v armáde - od profesora Oldřicha Mikšíka (1969, 1980). Prikláňajú sa k nej aj mnohí ďalší autori. (Pardel, 1977, Bratská, 1992, Kostík, 1992). Vychádza z rozporu medzi požiadavkami situácie na človeka a tendenciami či možnosťami človeka tieto požiadavky plniť. Patria sem:

Nepriemerané úlohy: Pre takéto situácie je príznačný rozpor medzi silami človeka a úlohami, ktoré sú na neho kladené. Kvantitou úloh je prekročený alebo dosiahnutý kritický bod možností subjektu. Môžeme rozlíšiť nepriemerane vysoké, ale tiež nepriemerane nízke úlohy.

Problémové situácie: Vtedy, keď nie je nad sily človeka množstvo, ale štruktúra úlohy, či neobvyklé podmienky alebo neznáme postupy jej riešenia, jedná sa o problémové situácie. V takýchto situáciách sa človek dlhodobo vyrovnáva s niečím novým, získava skúsenosti. Tieto situácie môžu byť charakteru adaptačného a rozhodovacieho.

Prekážky: Mikšík zdôrazňuje, že „Frustráciu a psychickú depriváciu považujeme za špeciálne prípady prekážky“. Všeobecne tieto situácie obsahujú prekážku, ktorá môže byť vnútorná i vonkajšia.

Konflikty: Je to taký druh psychickej záťaže, kedy človek musí vykonať rozhodnutie medzi motívmi, ktoré si navzájom prekážajú. Podmienkou záťaže v takejto situácii je určitá rovnosť, vyrovnanosť medzi motívmi, inak dominantnejší preváži a situácia nie je záťažovou. Povaha konfliktov môže byť rôzna - od biologických cez psychologické až po sociálne.

Stresové situácie v užšom chápaní: „Stresom rozumieme psychickú záťaž, pri ktorej nejaká rušivá okolnosť pôsobí na organizmus, hlavne potom na psychiku jedinca v období realizácie cieľovej činnosti a sťažuje či narušuje svojím pôsobením (psychickým tlakom, vyvolávajúcim špecifický psychický stav a prežitky) jej optimálny, resp. úspešný priebeh.“ (Mikšík, 1969,).

V závere členenia typov psychickej záťaže Mikšík (1969) zdôrazňuje, že k tomuto členeniu nemožno pristupovať rigorózne. Je ťažké vtesnávať konkrétny jav záťaže do tej či onej kategórie. Môže nám to pomôcť pri jeho riešení, ale vždy sa dopustíme určitej abstrakcie, pretože v praxi pôsobia komplexné vplyvy a teda zasahujú viac možností triedenia, tiež typy psychickej záťaže môžu vzájomne prechádzať jedna v druhú v závislosti od vývoja situácie a dynamiky jedinca.

Možno práve pre metodologické ťažkosti so zaradením reálnych životných situácií do jednej z vyššie uvedených klasifikácií je v ostatnom období v psychologickej praxi chápaný

⁴ in Oberta, R.: *Problémy pri spoznávaní záťažových situácií (Zborník z kolokvia „Stres vo vojenských podmienkach)*, 1997.

POZNÁMKY

stres ako akákoľvek nadlimitná – extrémna záťaž, s ktorou sa človek musí vyrovnávať.⁵ Z tohto prístupu budeme pre jeho jednoduchosť v ďalšom texte vychádzať.

Koncentrovaný prejav psychických stavov a reakcií v situáciách ohrozenia sa prejavujú v hraničných formách záťaže - v stave psychického stresu. Psychický stres je stav, pri ktorom dochádza k myšlienkovému preťaženiu, vysokému duševnému napätiu, nadmernej mobilizácii vnútorných síl a často aj k úplnej dezorganizácii správania.

Vznik stresu môžu vyvolať rôzne psychologické aj sociálne psychologické stresory, ako je vedomie rizika, vysokej zodpovednosti, nebezpečia, nedostatku času, neznámej a prekvapivej situácie, ohrozenie sociálnych istôt, subjektívnych hodnôt, zdravia a života - nielen vlastného, ale i svojich blízkych, priateľov, spolupracovníkov a pod.

Vnímanie a hodnotenie určitej situácie ako záťažovej závisí od hierarchie hodnôt, motivácie a postojov vojaka, od jeho vzťahu k sebe, k vlastnej jednotke, k spoločenským hodnotám, ale aj od jeho vedomostí, skúseností a osobnostných vlastností. Vysoko rozvinuté osobnostné vlastnosti vojaka, vysoká úroveň jeho morálnej a psychickej pripravenosti zabezpečujú jeho racionálne a efektívne konanie. Ak podmienky situácie prevyšujú rámec jeho pripravenosti, je možný pokles jeho psychických funkcií na nižšiu úroveň. Reguláciu konania a správania preberajú nižšie, vývinovo staršie centra mozgu, čím správanie prestáva byť primerané danej situácii. V takom prípade hovoríme o akútnom strese, ktorý je niekedy pomenovaný aj ako stresová reakcia alebo akútna stresová reakcia.

Otázka č. 5: Ako sa správa človek v akútnom strese?

1. Najskôr dočasne vzrastie celková aktivita správania.
2. Zrýchlene dýcha, sčervenie, prehĺta, má prudké a neusporiadané pohyby, častejšie sa pohybuje z miesta na miesto, nervózne sa pohráva s predmetmi, v pokoji sa potí, je veľmi aktívny v rozhovore, požaduje rozkazy k činnosti.
3. Zhoršuje sa kvalita pracovného výkonu a prechádza sa od správania zameraného na dosiahnutie cieľa k správaniu zameranému na sebaobranu. Prestáva plniť rozkazy, objavujú sa v jeho práci chyby, v zvýšenej miere rozmýšľa o svojej záchrane, hľadá únikové cesty, snaží sa ukryť, vzdialiť alebo neprimerane útočí na zdroj záťaže.
4. Dochádza k celkovému rozrušeniu správania a k silným emočným odpovediam. Človek akoby sa „zrútil“. Možno na ňom pozorovať silné city - plač, vzlykanie, smiech, ale aj slabosť v celom tele - neudrží sa na nohách a pod.
5. Vzniká stav, v ktorom je pociťovaná celková nemožnosť efektívne reagovať na okolie. Človek skleslo zotrúva na jednom mieste, bez pohybu alebo naopak zmätene prechádza z miesta na miesto, nevníma čo sa mu hovorí, myšlienkami sa nedokáže odpútať od zdroja záťaže.

Vyššie uvedené prejavy akútnej stresovej reakcie nie je človek sám u seba schopný identifikovať práve v dôsledku narušenia jeho kognitívnych procesov. Dokáže ich však rozoznať jeho okolie – spolubojovníci a velitelia.

Záťaž dlhodobého charakteru (rôznej intenzity) sa prejavuje v troch rovinách. Jednak ide o **fyziológické prejavy stresu**, ako sú búšenie srdca, pocity zovretia a bolesti za hrudnou kosťou, nechutenstvo a plynatosť, krčovitité zvieranie v dolnej časti brucha, hnačky, časté nutkanie k močeniu, sexuálna impotencia a nedostatok sexuálnej túžby, úporné bolesti hlavy, svalové napätie v krčnej a krížovej časti chrbtice, zvýšená potivosť, nepríjemné pocity v hrdle (hrča), vyrážky na tvári, dvojité videnie a problémy so sústredením pohľadu očí na jeden bod.

Emocionálne - citové prejavy stresu sú nasledovné: prudké a rýchle zmeny nálady, nadmerné zaoberanie sa vecami, ktoré nie sú veľmi dôležité, neschopnosť prejaviť solidaritu s inými ľuďmi, nadmerné starosti o vlastný zdravotný stav a fyzický vzhľad, nadmerné snenie, stiahnutie sa zo sociálneho styku, nadmerné pocity únavy a problémy pri sústredení pozornosti, zvýšená podráždenosť a popudlivosť.

V behaviorálnej rovine (v rovine správania človeka) môžeme pozorovať nerozhodnosť a bedákanie, zvýšenú absenciu, nemocnosť, pomalé uzdravovanie, zhoršenú kvalitu práce, výhovorky, vyhýbanie sa zodpovednosti a častejšie podvádžanie, zvýšené množstvo vyfajčených cigariet, zvýšenú konzumáciu alkoholu, liekov na ukladnenie a spanie, stratu chuti k jedlu alebo naopak prejedanie sa, zmenený životný rytmus – problémy so zaspávaním, dlhé nočné bdenie, pocity únavy ráno pri vstávaní.

Otázka č. 6: Aké stresory sú najčastejšie udávané v súvislosti s plnením úloh vo vojenských operáciách?

V súvislosti s plnením úloh vo vojenských operáciách je možné zdefinovať dve základné skupiny stresorov, ktoré ovplyvňujú psychiku vojakov.⁶ Ide predovšetkým o:

1. ťažkosti súvisiace s každodenným životom v priestore nasadenia (daily hassles),
2. stresory súvisiace s plnením úloh misie a s potenciálnym ohrozením života alebo zdravia (operational stressors).

Ťažkosti súvisiace s každodenným životom v priestore nasadenia nie je možné vyčerpávajúco popísať. V závislosti od konkrétneho priestoru nasadenia a konkrétnej misie budú variovať, vždy však nájdeme niektoré spoločné činitele ako sú odlúčenie od rodiny, nedostatok súkromia, sexuálna deprivácia, vystavenie extrémnym klimatickým podmienkam, nedostatok aktívnej činnosti v dobe osobného voľna, pocity izolácie a pod. Tieto samé o sebe nepredstavujú nadlimitnú záťaž, majú však svoj kumulatívny účinok (viď Holmes – Raheho stupnica záťažových situácií). Nevenovanie dostatočnej pozornosti podmienkam života v misii vedie k oslabeniu psychickej vyladenosti a k zvýšenej zraniteľnosti psychiky vojakov.

Intenzívnejší dopad na psychiku vojakov majú stresory, ktoré súvisia s plnením úloh vo vojenských operáciách a s tým súvisiacou hrozbou poškodenia vlastného zdravia alebo života. Tieto operačné stresory majú potenciálne traumatizujúci charakter. Charakteristické sú svojou neočakávanosťou, na druhej strane sú jednoducho rozlíšiteľné ako spúšťače prípadného narušenia psychiky. Podľa výpovedí vojakov k nim v súčasných vojenských konfliktoch patrí palba delostrelectva, ostreľovanie snipermi, improvizované nástražné výbušné systémy, dopravné nehody a masové hroby.

Typickou reakciou organizmu na takúto situáciu je akútna stresová reakcia, niekedy v literatúre popisovaná aj ako vyčerpanosť z boja. Je prirodzenou reakciou organizmu na psychickú záťaž, ktorá vyplýva z boja. Ide o stav, kedy je niektorý z príznakov tak intenzívny, že postihnutý vojak jedná neefektívne, paradoxne alebo je nebezpečný sebe alebo okoliu. Najčastejšie bývajú popisované nasledovné príznaky vyčerpanosti z boja: eufória – podráždenosť, obtiaže podriaďiť sa veliteľovi alebo povinnostiam, zdráhanie sa opustiť bezpečné miesto, nesústredenosť, napätie, žalúdočné potiaže, strach, zlosť, hnev, ťažkosti s pamäťou, obtiažne myslenie, znehybnenie. Akútna vyčerpanosť z boja sa môže prejaviť niekoľko hodín, ba i niekoľko minút po zapojení vojaka do bojovej činnosti. Väčšina postihnutých vojakov je schopná vrátiť sa k pôvodnému správaniu už za niekoľko hodín.

Napriek tomu, že operačné stresory majú veľký potenciál na poškodenie duševného zdravia, ukazuje sa, že majú aj pozitívny dopad na osobnosť vojakov. Vlastné skúsenosti s takýmito záťažovými situáciami vedú často k výrazným zmenám v dôležitosti životných priorít, menia pohľad vojakov na seba samých a na okolitý svet. Takáto osobná skúsenosť dáva vojenskému personálu pocit schopnosti, znalosti, vyššej profesionality a hrdosti na seba samého a vlastnú jednotku.

Pre ilustráciu uvádzame opis prežívania a správania vojakov počas pôsobenia v misii UNPROFOR:

„V dňoch 1. až 5. mája, keď bol vyhlásený signál RED a v okolí základne bola vedená bojová činnosť, pozornosť bola zameraná na získavanie informácií o aktuálnych psychických stavoch a prežívaní príslušníkov práporu a poskytovaní pomoci k zvládnutiu situácie. Na začiatku vedenia

6 in *A Leader's Guide to Psychological Support Across the Deployment Cycle*, 2007.

POZNÁMKY

bojovej činnosti bolo badať prekvapenie a miernu dezorientáciu u príslušníkov práporu v tom, čo je potrebné robiť, ako sa správať. Na danú situáciu neboli pripravení. Šok nastal aj zo straty istoty, keď bolo zaužívané, že na základni sa nič nedeje. Moment prekvapenia najrýchlejšie prekonali velitelia. Rozhodné vystupovanie a jasné povely pôsobili pozitívne aj na ostatných príslušníkov práporu. Najväčšiu záťaž predstavovalo obdobie, keď bola vedená delostrelecká paľba a bolo nutné zaujať úkryt. Delostrelecké postavenia boli vzdialené od tábora 400m. Zaujatie úkrytu prebiehalo zdĺhavo, niektorí neverili, že tam vôbec majú ísť. Niektorí boli dezorientovaní a bolo nutné ich do úkrytu naháňať. Úkryt nebol pripravený na takú kapacitu, neumožňoval sedenie, vzdialenosti medzi vojakmi boli príliš malé, dotýkali sa navzájom, dýchali si do tváre. Detonácie, hvízdanie granátov, otrasy a nespoľahlivé osvetlenie zvyšovali napätie a únavu. U niektorých jedincov sa vyskytli prejavy úzkosti, strachu, obáv, ktoré pretrvávali i v ďalších dňoch. Nepriaznivo pôsobila ďalšia strelba z ručných i delostreleckých zbraní, nízke prelety lietadiel v náletovom smere na bombardovanie chemickej továrne vzdialenej asi 20 km. Na základe pozorovaní, rozhovorov a vykonanej ankety môžeme hodnotiť, že prežívanie a správanie sa v inkriminovanej dobe malo charakteristické črty. Velitelia jednotiek prežívali situáciu menej optimisticky, pravdepodobne z dôvodu reálnejšieho posudzovania možných následkov bojovej činnosti a zodpovednosti za podriadených. Boli viacej aktívni. Výraznejšie sa u nich prejavoval nekľud, nespokojnosť, netrpezlivosť. Viacej sa u nich prejavovalo vyčerpanie, pesimizmus cítili sa zmorení. V porovnaní s ostatnými vojakmi sa u nich 1,5 krát častejšie prejavovali bolesti hlavy, potivosť, 2krát častejšie udávali pocity celkovej únavy. Ich úsilie bolo zamerané viac smerom navonok, k podriadeným. Boli viacej opotrebovanejší, vyčerpanejší.

Vojaci boli optimistickejší, niektorí viacej ľahostajní, správali sa pasívnejšie, boli výrazne poddajnejší, ovládateľnejší. Výraznejšie trpeli úzkosťami, obavami, neistotou, smútkom a pocitmi nešťastia. U vojakov sa viacej vyskytovali poruchy spánku a žalúdočné ťažkosti. V porovnaní s veliteľmi menej trpeli subjektívnymi ťažkosťami a to možno aj z toho dôvodu, že na nich nepôso- bil tlak rozhodovania a zodpovednosť za iných.

Pri posudzovaní chorobnosti v sledovanom období, ani po ňom nenastali výchyľky od priemeru za posledné 2 mesiace. Ako najviac negatívne pôsobiace boli hodnotené faktory: strelba a obavy zo strelby, pobyt a nedostatok priestoru v úkryte, nedostatok informácií o situácii a o tom, čo sa má robiť, keď niekto prejavoval strach, alebo obavy, únava. Ako najviac pozitívne boli hodnotené: vzájomná pomoc a prístup človeka k človeku, možnosť vyspať sa a oddýchnuť si, možnosť mať pri sebe psa.“

U niektorých jedincov spustí pocit ohrozenia vlastného života, prípadne ohrozenie alebo úmrtie blízkeho človeka (príslušníka jednotky) rozvoj posttraumatickej stresovej poruchy (PTSP alebo PTSD). Rôzne zdroje uvádzajú, že 10 až 20% príslušníkov personálu kontingentov v Mierových misiách OSN trpí po návrate posttraumatickým stresovým ochorením. Posttraumatická stresová porucha je definovaná ako „behaviorálne ochorenie, ktoré mohli spôsobiť tie psychicky stresujúce udalosti, ktoré sú mimo rámec bežnej ľudskej skúsenosti“. Symptómy PTSP môžeme zadeliť do 3 základných oblastí:

1. Spravidla sa oživuje traumatická udalosť v nočných morách, v živých predstavách a spomienkach. Pripojuje sa intenzívny emocionálny distress, ktorý sa prejavuje v situáciách pripomínajúcich alebo symbolizujúcich traumatické udalosti.
2. Je charakterizovaná početnými citovými stavmi, všeobecnou necitlivosťou, ľahostajnosťou, nezaujmom, extrémnym vyhýbaním sa činnosti, myšlienkami a pocitmi spájanými s traumatizujúcou udalosťou.
3. Je charakterizovaná vysokou vzrušivosťou, nespavosťou, podráždenosťou a nepriateľstvom, zlou koncentráciou, fyziologickými prejavmi v situáciách, ktoré pripomínajú rôzne aspekty traumatizujúcich udalostí.

Symptómy PTSP majú často schopnosť rozvíjať sami seba a akcelerovať navzájom svoj vývoj. Kedykoľvek jedinec znovu prežíva vo svojom vedomí traumatickú udalosť, jeho telo odpovedá fyziologicky tak, ako keby udalosť skutočne prebiehala. Kruh sa uzatvára a začína posilňovať sám seba. Pre stanovenie diagnózy posttraumatickej stresovej poruchy je nevyhnutná prítomnosť traumatizujúcej udalosti, výskyt symptómov zo všetkých vyššie uvede- ných oblastí a nástup týchto symptómov po 6 mesiacoch od traumatizujúcej udalosti.

V závislosti od získavania skúseností a vpravovania sa do situácie je psychické prežívanie v jednotlivých obdobiach nasadenia rôzne. Celé obdobie nasadenia do vojenskej operácie môžeme z hľadiska psychického prežívania a prispôsobovania sa vonkajším podmienkam rozdeliť do troch špecifických fáz.⁷

1. fáza: všeobecná orientácia.

Proces adjustácie predstavuje vpravenie sa osobnosti do nových, neobvyklých podmienok. Jedná sa o aktívne vyrovnávanie sa so situáciou, nielen o pasívne prispôsobenie sa. Pre úspešnú adjustáciu sú významné očakávania vojakov smerom k plneniu úloh i každodennému životu v misii. Fáza všeobecnej orientácie trvá 3-4 týždne. Neprejavuje sa tu hlbšia racionálna analýza nových okolností, ale viacej prevláda globálny prístup. Ten prináša so sebou zvýšenú psychickú aktiváciu a emocionálne napätie. Je to obdobie orientácie v sociálnych vzťahoch, bližšom okolí a priestore, zvládania odlišností stravovania, ubytovania, hygienických zvláštností, nadviazaní kontaktu s rodinou. Veľmi významný je prvok zvládnutia vplyvu prostredia. Najsilnejšie v počiatočnom období pôsobí kontakt s prejavmi vojny ako je strelba, rozbité a rozstrieľané domy a budovy, rôzne stopy po výbuchoch, zákopy, úkryty, zátaras, ostnaté drôty a pod. Ťarcha týchto faktov v prvých dňoch pôsobí veľmi negatívne, až zdrvivúco. Spravidla je pociťovaný neustály tlak bez možnosti úniku z takejto situácie. Pre túto fázu je typický všeobecný stav očakávaní, ktoré nie sú predmetné. Človek stále čaká, že sa dačo stane. Že sa priblíži strelba, že niekto strelí smerom na neho, že v rozbitých domoch sa objavia ľudia. Vynárajú sa predstavy a úvahy, aké by to bolo, keby som ja a moja rodina boli v tejto situácii. Myslel zamestnávajú rôzne aj neprimerané predstavy. Medzi najčastejšie prejavy nezvládnutia situácie patria neprimerané emocionálne napätie a reakcie, neklud, neistota, úzkosť, pocity bezradnosti, strachu, podráždenosť, nálady s agresívnymi prvkami, pokles sebavedomia, aktivity. Vyskytujú sa aj vegetatívne poruchy ako celková precitlivosť, bolesti chrbta, šije, hlavy, nechutenstvo alebo nadmerná apetencia (chuť, túžba vykonávať nejakú činnosť), čo môže byť spôsobené zvýšenou psychickou záťažou, ale aj zvýšenými energetickými výdajmi. Objavujú sa problémy ako nepravidelná stolica, zápchy, hnačky, nutkanie na močenie. Môžu byť vyvolané rôzne pohybové a afektívne reakcie. Pri vôľových narušeniach je typická nedostatočná sebakontrola. Často je zvýšená sugestibilita, neschopnosť anticipácie, domýšľania dôsledkov svojho konania.

2. fáza: uvedomelá orientácia

Nastáva po vyrovnaní sa so základnými prvkami života v misii. U väčšiny vojakov dôjde k zníženiu psychického napätia. Dochádza k vedomému ovplyvňovaniu svojho životného prostredia, nájdeniu podmienok pre uspokojenie svojich potrieb, záľub a schopností. Je to obdobie, keď vojak má skúsenosť z pobytu v sektore, vyskúšal si základné činnosti, vie sa orientovať v situácii, vie si zabezpečiť základné potreby pre život, prácu, odpočinok, prípadne bol doma na dovolenke. Toto obdobie môžeme hodnotiť v rozmedzí 3 - 4 mesiacov.

3. fáza: vpravenie sa

Je charakteristická aktivitou vojaka. Trvá od 3 - 4 mesiaca v misii spravidla až do konca misie. V tomto období sa vojaci charakterizujú ako starší, skúsenejší, svoje vedomosti odovzdávajú iným mladším vojakom i veliteľom. Objavujú sa prejavy vodcovského správania. Obdobie môžeme hodnotiť ako prelomové a príslušník sa považuje za plnohodnotného, skúseneho. Je to obdobie, keď sú vytvorené predpoklady pre úspešnú, produktívnu činnosť v zložitých a náročných podmienkach. Veľmi výrazným ukazovateľom tejto fázy je skutočnosť, že príslušník misie prestane prežívať odlúčenie od rodiny. Neprítomnosť rodiny nepociťuje ako aktuálnu záťaž, plne sa na odlúčenie adaptoval. Pravidelný kontakt s rodinou je však naďalej dôležitý.

Vo svojom závere, 3 - 6 týždňov pred návratom domov je misia poznamenaná blížiacim sa odchodom. Prejavuje sa strata energie, nechť riskovať, snaha vyhnúť sa nepríjemným povinnostiam, nechť cestovať.

Väčšina vojenských konfliktov sa vyznačuje strádaním v základných životných potrebách, znemožňuje obnovu síl, pôsobí mnohými intenzívnymi fyzikálnymi a chemickými faktormi. Medzi útrapy súvisiace s vojenským konfliktom sú zaraďované nedostatok odpočinku a

⁷ Mlynár, M., 1995.

POZNÁMKY

spánku, deficit v uspokojovaní potrieb jedla a pitia a intenzívne, dlhodobé pôsobenie fyzikálnych a chemických činiteľov.

Nedostatok odpočinku a spánku

Bojová činnosť si vyžaduje dlhodobú intenzívnu činnosť a vysoké vypätie telesných i duševných síl, znemožňuje odpočinok, spánok a obnovu síl. Dlhodobé blokovanie potreby spánku a narušenie denného biorytmu potrebu odpočinku výrazne zvyšuje. Odpočinok pôsobí ako ochranný mechanizmus - prevencia vyčerpania. Pri spánkovom dlhu vznikajú poruchy vnímania, zhoršuje sa schopnosť sústredenia, spomaľuje sa myslenie, narúša sa presnosť a plynulosť pohybov, zužuje sa vedomie, čo sťažuje orientáciu v priestore i čase a znemožňuje produktívnu činnosť.

Hlad a smäd

Pri celkovom hladovaní v priebehu prvých piatich dní sú zachované všetky funkcie človeka. Potom sa objavuje celková slabosť, ospalivosť, ľahostajnosť. Dĺžka odolnosti závisí na veľkosti rezerv organizmu a zvyšuje sa citlivosť a vnímavosť. Po strate viac ako polovičky hmotnosti už nie je možné zotavenie sa bez trvalých následkov. Čiastočné hladovanie vyvoláva stály pocit hladu v dôsledku hladových sťahov v žalúdku a preto sa horšie znáša. Významným činiteľom pri vyrovnávaní sa s hladom je motivácia a silná vôľa - sebaovládanie.

Okrem hladu veľmi negatívne pôsobí aj smäd, ktorý sa znáša oveľa ťažšie v dôsledku úbytku vody z organizmu. Pri nedostatku vody o 5 - 8 % sa prejavuje únava, apatia, ospalivosť, stavy podráždenia a celková slabosť a pre niektorých predstavuje nebezpečie mdloby a bezvedomia. Objavujú sa halucinácie a úzkosť zo smrteľného ohrozenia. Pri nedostatku vody väčšom ako 10 % dochádza k narušeniu koordinácie pohybov, objavuje sa triaška, kŕče, závrat a blúznenie, nespánlivosť a začínajú poruchy zraku. Pri nedostatku 15 % sa objavuje hluchota a strata bežnej citlivosti, koža začína praskať a krváčať. Väčší nedostatok ako 20 % človek neprežije. Z psychologického hľadiska je extrémne dôležité zabezpečiť „pitný režim“ vojakov.

Fyzikálne a chemické faktory

Zvýšená teplota a chlad pôsobia na človeka záťažovo, hoci sa na ne v istom zmysle môže adaptovať a chrániť sa pred ich účinkami. Teplo sa znáša lepšie ako zima a suché teplo lepšie ako vlhké. Zvyšuje sa prekrvenie kože, krvný tlak, činnosť srdca, a potenie. So stratou vody hustne krv, čo sťažuje činnosť srdca, ktoré môže pri dlhšej činnosti zlyhať a človek omdlie. Nadmerný chlad je nebezpečnejší ako teplo. Pri ochladení tela pod 30°C je stav organizmu vážne ohrozený. Činnosť srdca stráca rytmus, chveje sa, znižuje sa spotreba a využitie kyslíka. Mrznúci človek je ospalý, apatický, nečinný, sadá si, usína a zomiera.

Špecifické záťažové situácie vyplývajúce z aktuálneho charakteru vojenských operácií

V ostatnom období sme svedkami nárastu prípadov **zajatia vojakov** alebo únosov civilistov v oblastiach vojenských operácií alebo ozbrojených konfliktov na Blízkom východe. Zajatie je extrémnou záťažovou situáciou pre každého zajatého bez ohľadu na mieru jeho vycvičenosti alebo bojových skúseností. Ciele väzňateľov sú rôzne: od získavania informácií od zajatých vojakov cez získavanie výkupného až po dosahovanie rôznych politických cieľov. K dosiahnutiu týchto cieľov využívajú narušenie psychickej stability, nahľadanie morálky, presmerovanie motivácie a zlomenie vôle zajatcov. Narušenie psychickej stability býva dosahované sociálnou izoláciou v malých, podnetovo sterilných miestnostiach, kedy chýbajú podnety pre duševnú činnosť, diskomfortom prostredia, nedostatkom informácií, únavou, podnetovou nevyváženosťou a zlou výživou. Už po štyroch dňoch sa u zajatých vojakov vyskytuje apatia a úzkosť. V takomto psychickom stave stačí už len mierny fyzický nátlak pre zlomenie psychiky jedinca (zrútenie obranných mechanizmov, zvýšená úzkosť a sugestibilita, preštruktúrovanie osobnosti a hodnôt).

Prežívanie zajatia má niekoľko fáz. Prvá fáza je charakterizovaná ako náraz na psychiku, v tomto období sa vyskytuje dočasná neschopnosť akceptovať situáciu, po úľaku sa dosta-

vuje pocit neskutočna. Ide o podvedomú obranu organizmu voči nepríjemnej situácii. Pociť neskutočna je vzápätí vystriedaný fyzickým a psychickým napätím.

V druhej fáze – fáze rozčarovania dochádza k ďalšej iritácii (podráždeniu) zajatca v dôsledku nedostatku informácií. Objavujú sa pochybnosti, pocity viny a výčitky k sebe samému kvôli bezmocnosti ukončiť vzniknutú situáciu, beznádej, zúfalstvo, strach a bezmocný hnev.

Tretia fáza charakterizovaná ako fáza odovzdanosti je identifikovateľná zrútením pocitov sebadôvery a sebahodnoty zajatca, psychickým vyčerpaním, stratou viery v úspešné vyústenie situácie, prepadom k apatickej odovzdanosti osudu, pasívnym čakaním na akýkoľvek koniec a identifikovaním sa s rolou bezmocného objektu.

V štvrtej fáze – fáze záchranu opúšťa zajatec rolu bezmocného objektu a rýchlo sa vracia do role za seba zodpovedného jedinca. V dôsledku telesného a psychického vypätia môžeme pozorovať zmätočné reakcie, intenzívne emociálne a ambivalentné správanie (spočívajúce v súčasne prejavovaných protichodných citových postojoch).

Odporúčania ako sa chrániť v zajatí sú nasledovné: dôverovať sebe samému, veriť v záchranu, neľutovať sa, skrývať svoje nepriateľstvo, používať fantáziu a predstavy pre vyplnenie času, zamestnať sa rutinnou činnosťou, snažiť sa o humor, snažiť sa splyvať s ostatnými zajatcami. Ľudia, ktorí sa v zajatí správali agresívne, ľutovali sa a cítili sa opustení, v myšlienkach sa nedokázali odpútať od svojej situácie, tí, ktorí si zúfali a správali sa trpiteľsky a vyčleňovali sa spomedzi ostatných zajatcov ako odporcovia alebo príliš spolupracujúci, svoje zajatie neprežili.

Psychologické následky zajatia sú strach, nočné desy, nástup rôznych fóbií, samoliečba alkoholom a drogami, oneskorený nástup depresie, predovšetkým po strate štatútu celebrity, paranoidné reakcie, posadnutosť, problémy s prispôbením sa. Nie zriedkavý je nástup posttraumatickej stresovej poruchy.

V súvislosti s touto problematikou nie je možné nespomenúť Štokholmský syndróm. Názov tohto syndrómu pochádza z únosu rukojemníkov v Štokholme v roku 1973, počas ktorého boli štyria zamestnanci banky zadržávaní päť dní v bankovom trezore. Po vyjednanom prepustení rukojemníci prehlasovali, že sa počas tohto zážitku báli viac polície ako svojich únoscov a boli prekvapení, že nemali žiadne zlé pocity voči svojim väzňom. Na základe vyšetrovania existuje dokonca podozrenie, že minimálne jedna z rukojemníčok mala počas únosu sexuálny styk s únoscom. Z uvedeného vyplýva, že pri pokuse o záchranu nie je možné automaticky predpokladať, že rukojemníci budú spolupracovať či pomáhať svojim záchrancom. Podobne nie je možné pokladať prepustených rukojemníkov za spoľahlivých v zmysle poskytovania presných informácií o únosoch alebo o situácii v priestore zadržávaní.

Otázka č. 7: Aké sú možnosti zvládania záťažových situácií?

Termín zvládanie (coping) znamená vedieť si poradiť a vysporiadať sa s mimoriadne ťažkou, takmer nezvládnuteľnou situáciou, stačiť na nezvyčajne ťažkú úlohu. Vo všeobecnosti sa zvládanie definuje ako „súbor kognitívnych a behaviorálnych snažení zameraných zvládnuť, redukovať alebo tolerovať vnútorné a vonkajšie požiadavky, ktoré ohrozujú alebo prevyšujú zdroje individua“. ⁸ Tieto môžu byť rôzne a rôzne ich definujú aj rôzni autori. Napríklad N. Haanová⁹ rozlišuje zvládacie, obranné a fragmentujúce procesy. Zvládacie procesy sú cieľené, flexibilné, všímajúce si realitu a logiku. Obranné procesy sú nutkavé, rigidné, skresľujúce logiku a realitu a fragmentujúce procesy sú patologické procesy, ktoré zahŕňajú hlavne zautomatizované, ritualizované a iracionálne procesy. Podľa R. S. Lazarusa *** existujú štyri stratégie zvládania stresu:

1. stratégia ľahostajnosti (apatie) – spočíva v apatickom správaní sa ku všetkému, čo sa deje v ťažkej stresovej situácii so sprievodnými prejavmi bezmocnosti, depresie a beznádeje,

⁸ Křivohlavý, J.: 1994.

⁹ in Bratská, M.: *Aktuálne trendy pri identifikácii a zvládaní situácií psychickej záťaže (Zborník z kolokvia „Stres vo vojenských podmienkach“)*, 1997.

POZNÁMKY

2. stratégia vyhnúť sa pôsobeniu škodliviny (noxy) – túto stratégiu možno prirovnať uskočeniu nabok pred rozzúreným býkom. V emocionálnej sfére sa prejavuje obavami a strachom,
3. stratégia napadnúť útočníka (noxu),
4. stratégia posilniť, zvýšiť vlastné zdroje sily. Môže ísť o výcvik zručnosti, výcvik sebakontroly a ovládania.

Jedným z najpraktickejších členení stratégií zvládania stresu je členenie J. Křivohlavého, ktorý podrobne popisuje vhodné a nevhodné postupy v boji so stresom. Medzi tie, kde zaznieva jeho rozhodné nie, zaraďuje pitie alkoholu a užívanie drog. Do druhej skupiny, ktorú predoslal odporúčaním „takto radšej nie“ patria rôzne obranné mechanizmy (rigidita, represia, popieranie, nutkavá potreba odčinenia chyby, sebaobviňovanie, obviňovanie iných a pod.). Metódy, ktoré vychádzajú z princípov učenia (zvládanie strachu a bolesti, zvládanie zlosti a agresívnych impulzov) a metódy, ktoré nazýva hlbšie prístupy ku zvládaniu stresu (sebareflexia, sebaovládanie, asertivita, sebadisciplína a sebvýchoda) sú metódami, ktoré autor odporúča.¹⁰

Veľmi dôležité je uvedomiť si, že podstatu našich ťažkostí netvorí problém alebo situácia, ale naše prežívanie tohto problému alebo situácie. Uvedomenie si tejto skutočnosti je pre zvládnutie záťažových situácií kľúčové.

Otázka č. 8: Aké sú konkrétne opatrenia, ktoré zvyšujú psychickú odolnosť profesionálnych vojakov?

V odpovedi na túto otázku je potrebné rozlišovať dve roviny. Na jednej strane ide o opatrenia inštitucionálneho charakteru – postupy a opatrenia organizácie Ozbrojených síl SR, na strane druhej stojí aktivita samotného profesionálneho vojaka pri zvyšovaní vlastnej psychickej odolnosti. Pre pochopenie, kde je miesto organizácie a kde je dôraz kladený na aktívne zvyšovanie vlastnej psychickej odolnosti vojakov, je potrebné pochopiť, ktoré faktory majú na zvládanie záťažových situácií vplyv.

Zvládanie záťažových situácií je determinované štyrmi základnými komponentami. **Zvládacie schopnosti** sú všetky osobnostné predpoklady v zmysle dispozícií a črt, ktoré podmieniajú a ovplyvňujú zvládanie externých a interných stresorov. **Zvládacie procesy** sú interakcie na úrovni individuum – prostredie v záťažových situáciách rozdielneho časového trvania, ktoré vznikajú pri vnímaní ohrozenia a ktoré končia buď vylíčením stresorov alebo adaptáciou na ne. Sú determinované individuálnymi zvládacími schopnosťami a rôznymi zvládacími vzorcami. **Zvládacie vzorce (stratégie, štýly)** sú návykové, relatívne konzistentné vzorce spracovania a zvládania, ktoré jednotlivec používa pri stretávaní sa s vnútornými alebo vonkajšími stresormi. **Zvládacie zdroje** predstavujú dôležité predpoklady pre účinné zvládacie procesy v zmysle eliminovania stresorov alebo adaptácie na tieto stresory. Rozlišujú sa interné zvládacie zdroje (napr. zdravie, schopnosť riešiť konkrétny problém a pod.) a externé zvládacie zdroje (napr. sociálna opora, porozumenie partnera a pod.).

Opatrenia inštitucionálneho charakteru

Z vyššie uvedeného, ale i z praktického života je zrejmé, že nie všetci ľudia majú rovnaký potenciál pre zvládanie záťažových situácií. Tento potenciál je daný emocionálnymi a vôľovými vlastnosťami osobnosti, charakterom, temperamentom a schopnosťami, tiež motiváciou a zameranosťou osobnosti. **Psychodiagnostické vyšetrenia realizované pri vstupe do Ozbrojených síl SR** sú zamerané okrem iného na tie kvality osobnosti, ktoré predikujú zvládanie záťažových situácií. Uchádzači o vstup do Ozbrojených síl SR, ktorí spĺňajú kritériá psychodiagnostického vyšetrenia, disponujú integrovanou osobnosťou s nadpriemernou schopnosťou adaptácie a kognitívnou kapacitou, vysokou úrovňou sebaregulácie, sú emocionálne stabilní, sociálne kompatibilní a odolní voči záťaži.

¹⁰ in Bratská, M.: Aktuálne trendy pri identifikácii a zvládaní situácií psychickej záťaže (Zborník z kolokvia „Stres vo vojenských podmienkach“), 1997.

Ďalšou kategóriou opatrení v kompetencii inštitúcie je minimalizácia záťaže vyplývajúcej zo stresorov, ktoré sme pomenovali ako „ťažkosti súvisiace s každodenným životom v priestore nasadenia (daily hassles)“. V tomto prípade ide o akúsi **optimalizáciu života v priestore nasadenia**, zabezpečenie podmienok pre kontakty vojakov s rodinou, podmienok pre zmysluplné trávenie voľného času, vytvorenie priestoru pre regeneráciu síl a pod.

Ako najnáročnejšie sa javí dosahovanie psychickej pripravenosti vojakov, teda vytváranie priestoru pre vytvorenie účinných zvládacích vzorcov (štýlov a stratégií). Cieľavedomý proces prípravy psychiky zameraný na úspešné splnenie úloh, ako aj proces zámerného budovania psychického zdravia je definovaný ako **psychologická príprava**.

Ak je psychologická príprava spojená organicky s inými odbornými predmetmi výcviku, vojak alebo jednotka môže zvyšovať psychickú odolnosť v priamej nadväznosti na konkrétnu nacvičovanú vojenskú činnosť. Podstatou je opakované navodzovanie vybraných záťažových situácií v podmienkach výcviku a vytváranie zámerných výcvikových situácií podobných predpokladaným záťažovým situáciám v priestore nasadenia. To umožňuje, aby boli takto získané návyky a skúsenosti využité v situáciách, keď je to najviac potrebné. Nezanedbateľný je aj motivačný a psychohygienický význam zaraďovania prvkov psychologickej prípravy do výcviku. Tým, že sú vo výcviku modelované reálne záťažové situácie, výcvik dostáva zmysel. To zvyšuje jeho zaujímavosť a vojakovi umožňuje znižovať alebo odstraňovať nežiaduce citové prežívanie, je prostriedkom uspokojenia jeho potrieb, zdrojom sebadôvery. Cieľom psychologickej prípravy je teda formovať všetky faktory psychickej pripravenosti k plneniu úloh, regulovať psychické stavy a tým posilňovať aj telesné a psychické zdravie.

Faktory psychickej pripravenosti, ktoré sú vo vzájomnej podmienenosti s činiteľmi psychického zdravia sú psychologickou prípravou ovplyvňované a rozvíjané v oblasti funkčnej spoľahlivosti psychických procesov v rôznych typoch a stupňoch záťaže (úspešný výkon a zvládnutie záťaže). V aktivačno-motivačnej rovine sú posilňované pocity aktivácie, optimizmu, pohody a priaznivé postoje. Rozvíjanie v oblasti psychickej pohotovosti vplyva na koncentráciu, pozornosť, včasné a presné reagovanie. Posledným faktorom psychickej pripravenosti je rovina sociability, ide teda o rozvoj sociálnych kompetencií, empatie a asertivity.

Zvyšovanie vlastnej psychickej odolnosti

Zvyšovanie vlastnej psychickej odolnosti je dlhodobý cieľavedomý proces, realizovaný v niekoľkých rovinách: **optimalizácia životosprávy, stresmanažment** (poznatie záťažových situácií, ktoré vnímam ako ohrozujúce, poznanie vlastných symptómov stresu a poznanie vlastných zvládacích stratégií a ich efektívnosť), **poznanie a zvládnutie aktivačných a relaxačných metód**, ktoré majú potenciál ovplyvniť celkové psychické vyladenie a **poznanie zásad prvej psychologickej pomoci**.

Úprava životosprávy

Pri úprave životosprávy je významným faktorom strava, **výživa**, ktorá má na výkonnosť a aktivitu vojaka podstatný vplyv a vytvára pocit spokojnosti. Pre vojakov vo výcviku a počas plnenia úloh v priestore nasadenia platí zásada zvýšeného energetického a nutrične hodnotného príjmu. Dôležitá je nielen skladba stravy, ale i čas, úprava a spôsob podávania stravy. V tejto súvislosti je najvýznamnejšie dodržiavanie pitného režimu a jeho úprava v závislosti od klimatických podmienok.

V priebehu pracovnej (služobnej) činnosti sa pre **oddych** vytvárajú prestávky. Zmyslom prestávok je zníženie nadmerného vynakladania pracovnej energie, oddaľovanie nástupu únavy, zoslabovanie účinku jednotvárnosti a zvyšovanie produktivity. Počas prestávok treba naučiť vojakov ako vypnúť, preladiť a nájsť si aspoň 10 minút koncentrovať sa na niečo, čo nemá súvislosť s práve vykonávanou činnosťou. Vhodné je uprednostňovať aktívne formy oddychu.

Spánok je pasívny, najprirodzenejší a najvýdatnejší typ odpočinku, ktorý je najdôležitejšou formou celkového zotavenia organizmu a regenerácie.

POZNÁMKY

Potreba spánku je individuálna, priemerná doba spánku pre dospelých sa uvádza 6 až 8 hodín. Ak si vojak nedokáže dostatočne oddýchnuť a znížiť svoje nahromadené napätie, potom je citlivejší na ďalšie negatívne vplyvy, ktoré by si inokedy ani nevšimol a dochádza k ďalšiemu zvyšovaniu napätia. V priebehu oddechových prestávok na cvičení, vo výcviku, prípadne v priebehu odpočinku v dobe osobného voľna je vhodné a občerstvujúce podriemkavanie, pospávanie v trvaní 15 - 30 min. ľahkého spánku, čo umožní obnoviť pocit psychickej pohody a stlmiť narastajúcu únavu. Spánok môže nastúpiť, až keď napätie psychiky a tela klesne pod určitú hranicu, ktorá je závislá od typu osobnosti, od toho akú veľkú záťaž vojak prežil pred spánkom, ako sa s ňou vyrovnal a či sú splnené ostatné základné potreby, ako je hlad, smäd, pocit bezpečia a iné.

Pokiaľ to situácia dovoľuje, treba využívať príležitosti pre **smiech**, vtipy, humor vytváranie dobrej nálady. Čím je situácia psychicky ťažšia, náročnejšia, tým skôr dobre padne toto prirodzené odreagovanie a zníženie naakumulovanej tenzie.

Sociálna opora zo strany rodiny, priateľov a spolubojovníkov je jednou zo základných potrieb každého človeka. Tento fakt je potrebné brať na zreteľ a aktívne využívať práve v situáciách zvýšenej psychickej záťaže.

Poznanie a zvládnutie aktivačných a relaxačných metód

Relaxácia patrí medzi najprirodzenejšie aktivity na svete. Zvieratá si udržujú vrodenu schopnosť striedať obdobia fyzického napätia s pravidelnými stavmi relaxácie. Metódy, ktoré sú jednoduché, vždy dosiahnuteľné a ľahko použiteľné sú najrozličnejšie dychové a koncentratívne cvičenia, Jacobsonova progresívna svalová relaxácia, Schultzeho autogénny tréning, jóga, meditácie, mentálny tréning. S týmito metódami sú vojaci v rámci samostatne realizovanej psychologickéj prípravy oboznamovaní. Poznanie a zvládnutie niektorej z týchto metód podľa osobných preferencií je však otázkou aktívneho prístupu jednotlivých vojakov k tejto problematike.

Zásady psychologickéj prvej pomoci¹¹

Poskytujú si ju vojaci navzájom okamžite po rozoznaní príznakov akútneho stresu. V týchto prípadoch nie je vhodné odsunovať vojaka od jednotky, naopak postihnutému treba dať jasne najavo, že očakávame jeho skoré zapojenie sa do plnenia úloh. Prvým krokom je „priateľské podanie pomocnej ruky“, t. j. dať vojakovi najavo, že má priateľa, o ktorého sa môže oprieť a ktorý mu chce pomôcť. Druhým krokom je ukludnenie rozrušeného vojaka – vytvorenie vhodných podmienok pre relaxovanie, ktoré by malo byť čo najdlhšie. Ak vojak ovláda dychové alebo relaxačné cvičenia, situácia je jednoduchšia a nádej na zlepšenie veľmi vysoká. Vytvorenie priestoru pre ventiláciu emócií, zabezpečenie stravy, tekutín, rozprávanie o pozitívnych vyhliadkach do budúcnosti, zorientovanie postihnutého vojaka v situácii sú ďalšie kroky prvej psychologickéj pomoci. Postupne je potrebné dať postihnutému vojakovi na vedomie, že sa od neho čoskoro začne vyžadovať plnenie povinností.

V závislosti od charakteru reakcie sú odporúčané špecifické postupy psychologickéj prvej pomoci. V prípade normálnej reakcie (prejavuje sa potením, zrýchleným dýchaním, nepokojom, žalúdočnou nevoľnosťou, triaškou alebo svalovými kŕčmi) je odporúčaná vyššie popísaná psychologická prvá pomoc. Nevhodné je upriamovanie nadbytočnej pozornosti daným prejavom stresu, výsmech, ľahostajnosť.

Pri depresívných stavoch, stavoch zníženej aktivity, ktoré sa prejavujú polohovou strnulosťou, zamĺknutosťou, neprítomných výrazom tváre je odporúčané citlivé nadviazanie kontaktu, prejavy účasti a solidarity, uloženie jednoduchých rutinných prác, zabezpečenie teplého jedla, pitia. Prejavy prehnaného súcitu a ľutovania, podávanie sedatív je v týchto prípadoch nevhodné.

V situáciách individuálnej paniky, ktorá je identifikovateľná nekontrolovateľným plačom, pobiehaním z miesta na miesto, pobiehaním v kruhu a pokusmi utiecť zo situácie je vhodné prinútiť postihnutého najesť sa a napiť, prejsť mu účasť, v prípade potreby je nutná izolácia. Podávanie sedatív, polievanie vodou a hrubé zaobchádzanie nie je vhodné.

Pri hyperaktívnych prejavoch akútneho stresu (zrýchlená reč, vykonávanie nepotrebných, neúčelnej činnosti, vyhľadávanie sporov, nesústredenosť pri práci) je odporúčané nechať postihnutého vojaka vyrozprávať sa, zapojiť ho do fyzickej práce, navrhnúť niečo zjesť a vypiť, ale neprejavovať iné pocity. Zdôrazňovanie momentálneho stavu postihnutého, hádanie sa s ním len zhoršuje celú situáciu.

Psychologická prvá pomoc poskytovaná príslušníkom jednotky zo strany veliteľa

Po každej obtiažnej akcii alebo kritickej udalosti je žiadúce uskutočniť riadenú besedu malej jednotky (stupeň družstvo, max. čata) pre utriedenie získaných skúseností a zvýšenej skupinovej dynamiky – tzv. debriefing. Jej cieľom je rekonštrukcia udalosti, ktorá vedie k jasnejšiemu pochopeniu všetkých situácií, rieši chybné vnímanie a nepochopenie stanovených postupov. Takáto diskusia pomáha identifikovať a spracovať symptómy stresových reakcií a emócie, zlepšuje schopnosť pomoci sebe a spolubojovníkom, zlepšuje a vyjasňuje komunikáciu a sociálnu súdržnosť v jednotke a upevňuje postavenie veliteľa v jednotke.

Realizácia debriefingu je najúčinnějšía v období 4 – 72 hodín po akcii alebo krízovej udalosti. Účastníkmi debriefingu by mali byť tí príslušníci jednotky, ktorí sa skutočne zúčastnili akcie alebo udalosti. Debriefing realizuje so svojou jednotkou veliteľ. V prípade ohrozenia psychického stavu vojakov traumatizujúcou udalosťou, teda v prípadoch reálneho ohrozenia vlastného zdravia a života alebo ohrozenia niekoho blízkeho, v prípadoch úmrtia príslušníka jednotky je vhodnejšie realizovať posttraumatický debriefing, ktorý je ale výlučne v kompetencii vyškolených odborníkov – lekárov, psychológov a psychiatrov. Takúto pomoc je vždy možné vyžiadať si zo strany Štábu personálneho manažmentu GŠ OS SR.

Odporúčané správanie v akútnej stresovej situácii

V akútnom strese je vhodné nič nerozhodovať, ani neriešiť, pokiaľ človek nie je v ohrození života. Najprv sa odporúča narátať pomaly do desať a potom sa sústrediť na svoje dýchanie. Nadychovať sa pomaly nosom, zadržať na chvíľu dych a veľmi pomaly nosom vydychovať. Rozhliadnuť sa vôkol seba, snažiť sa pozorovať predmety okolo seba, pokúsiť sa uvidieť ich v duchu z rôznych uhlov a pomenovať si ich. Ak je možnosť, napiť sa tekutiny – pomaly prehĺtať, sústrediť sa na pretekajúcu tekutinu hrdlom, potom sa sústrediť opäť na dýchanie. Takýto postup znižuje psychickú tenziu a umožňuje postihnutému vojakovi opäť sa skoncentrovať.

Záver

Človek dokáže zvládnuť mnohé zdanlivo nezvládnuteľné situácie. Prekonával ich už dávnej minulosti a celý jeho vývoj ako druhu je zložený z neustáleho striedania sa rôznych život ohrozujúcich vplyvov. Vojenské prostredie a úlohy plnené vo vojenských operáciách ponúkajú takýchto situácií veľké množstvo. Jednou z úloh vojenských psychológov je pomáhať veliteľom pripraviť takých vojakov, ktorí dokážu tieto záťažové situácie zvládať.

POZNANIE KULTÚR KRAJÍN, V KTORÝCH PÔSOBIA PROFESIONÁLNI VOJACI OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY V MIEROVÝCH MISIÁCH A VOJENSKÝCH OPERÁCIÁCH

AFGANISTAN

PhDr. Zuzana Fialová, PhD.

Úvod

Pojem „kultúrna citlivosť“ patrí dnes neodmysliteľne do diskusie o efektívnosti medzinárodných mierových misií. Pre ozbrojené sily SR sa táto otázka stala aktuálnou najmä v súvislosti s výzvami účasti na misiách v Afganistane, ktorý je charakteristický výraznými kultúrnymi odlišnosťami v porovnaní s Európou. Predchádzajúce skúsenosti s islamskou kultúrou v Kosove, Bosne či na Cypre ani zďaleka neznamenali stretnutia s natoľko diametrálne odlišnými spôsobmi správania, komunikácie, či jednoducho zvykmi a spôsobom života miestnych obyvateľov ako v prípade Afganistanu. Objavila sa preto potreba pochopiť tieto spôsoby správania a zvyky, a to prinajmenšom z dvoch dôvodov. Prvým je efektívnosť pôsobenia zahraničných mierových misií, keďže je logické, že nie je možné účinne vykonávať zadania v oblasti bezpečnosti v krajine, ktorej nerozumieme. Druhým dôvodom je vlastná bezpečnosť a psychický komfort vojenských i civilných pracovníkov, ktorým poznanie kultúry pomáha správne odhadnúť bezpečnostné riziká, spoľahlivo získať a spracovávať bezpečnostné informácie a čiastočne i predvídať reakcie jednotlivých skupín obyvateľstva na svoje konanie.

Kultúrna citlivosť má však práve v prípade Afganistanu aj iný rozmer, a síce počiatku „vojny proti terorizmu“ po udalostiach 11. septembra, ktorú niektorí analytici definujú ako začiatok „zrážky civilizácií“ predpovedanej na konci 90. rokov minulého storočia S. Huntingtonom. Napriek politickým uisteniam vysokých predstaviteľov západných mocností, že nejde o vojnu proti islamu ani proti obyvateľom islamských krajín, motív „zrážky civilizácií“ sa sporadicky objavuje rovnako v myšliach civilného obyvateľstva, ako aj príslušníkov medzinárodných ozbrojených síl a to spravidla vtedy, keď dochádza k stratám na životoch. Skúsenosti z terénu potvrdzujú, že časť týchto strát má svoju pôvodnú príčinu v nepochopení kultúry krajiny, v ktorej sa medzinárodné ozbrojené sily snažia zaviesť stabilitu a vybudovať mier.

Táto kapitola prináša súbor základných informácií o miestnej kultúre a zvykoch, ako aj návody správania sa v istých, štandardne sa vyskytujúcich situáciách. Nie je teda komplexným prehľadom náboženských hodnôt či kultúry Afganistanu, na to ani zďaleka nestačí vymedzený rozsah. Jej cieľom je poskytnúť praktické a jednoduché informácie.

Islam a tradicionalizmus

Afganistan sa odlišuje od islamských krajín Strednej Ázie či Blízkeho Východu nielen vysokou mierou ekonomickej a politickej devastácie krajiny, ale aj zakonzervovanosťou tradičných islamských či kmeňových inštitúcií, často zdeformovaných desaťročiami vojny, násillia a vnútorného chaosu.

Islam je v Afganistane nielen náboženstvom, ale spôsobom života miestnych ľudí. Náboženské zvyky a obrady sú zakomponované do rozvrhu (dňa, týždňa, či roka) každého človeka, či už je vysokým štátnym úradníkom, alebo biednym nevzdelaným roľníkom. Islam je navyše aj štátnym náboženstvom v duchu pôvodnej islamskej tradície, ktorá nepozná oddelenie náboženstva a štátu. Ústava krajiny, ktorá obsahuje základné demokratické prvky, sa v mnohých miestach odvoláva na hodnoty a princípy islamu¹².

Afganskú spoločnosť treba vnímať ako veľmi rôznorodú z hľadiska etnického zloženia a regionálneho rozčlenenia, ktoré sa prekrýva s kmeňovou štruktúrou (každý kmeň tradične obýval isté oblasti). Výrazným spojivom rôznych etnických skupín a kmeňov, ako aj najsilnejším prvkom samourčenia obyvateľstva je práve islam. Odhliadnuc od deformácie islamu hnutím Taliban, boli práve náboženské hodnoty zdrojom spoločenských noriem v časo-
ch právneho chaosu a neexistencie legitímnej vlády spravujúcej krajinu. Pri pozornejšom štúdiu základných princípov islamského náboženstva, ako aj pri praktickej skúsenosti s jeho uplatňovaním v každodennom živote ľudí je zrejmé, že ciele ISAF a medzinárodnej rozvojovej pomoci nie sú v rozpore s ústavou krajiny či so základnými náboženskými hodnotami.

Základné piliere islamského náboženstva a zvyky s tým súvisiace

Bez preháňania možno tvrdiť, že všetci ľudia v súčasnom Afganistane sú veriaci. Islam vyznáva 99% obyvateľstva. Napriek tomu však, keďže úroveň vzdelanosti je v krajine priemerne veľmi nízka, väčšina ľudí má len veľmi obmedzené vedomosti o vlastnom náboženstve. Počas vlády Talibanu sa mnohé náboženské princípy navyše vykladali účelovo a zavádzali sa zvyky, ktoré v skutočnosti s islamom nemali veľa spoločného (napr. zákaz počúvať hudbu či povinnosť žien nosiť na verejnosti nepriehľadný závoj zahaľujúci celú tvár aj telo, tzv. burku). Na vidieku je veľa imamov, ktorí nevedia čítať ani písať a ich znalosť Koránu je iba sprostredkovaná.

Najviditeľnejším každodenným prejavom náboženstva sú kanonické modlitby, ktorých je päť v priebehu dňa a modlia sa ich ženy aj muži od puberty až do smrti. Prvá je ráno medzi úsvitom a východom slnka, druhá okolo poludnia, tretia popoludní, štvrtá pri západe slnka a posledná pred polnocou. Čas na modlitby býva ohlasovaný z mešít typickým ťahavým spevom mullahov. Modlitbe predchádza dôkladná očista tela, vrátane intímnych partií. Modlitba je individuálna, vykonáva ju každý sám. Môže sa realizovať vonku či vnútri, na podložke či koberčeku, tvárou smerom k Mekke. Väčšina inštitúcií či organizácií, vrátane medzinárodných, má prispôsobený režim práce takémuto rytmu dňa. Keďže najmä v letných mesiacoch ľudia vstávajú veľmi zavčasu, už o 6.00 ráno fungujú v mestách bazáre a takisto aj úrady. O 12.00 nasleduje obedná prestávka, v ktorej je zahrnutý aj priestor a čas pre modlitbu a oddych. Najmä v horúcich letných mesiacoch preto trvá aj do 14.00. Afganskí pracovníci PRT zvyčajne majú vyčlenené svoje priestory na obed, modlitbu a oddych, vrátane sanitárnych priestorov na očistu. Obedná prestávka a samotný obed je pre Afgancov veľmi dôležitý. Položartom-polovážne sa povráva, že dokonca aj počas občianskej vojny sa dodržiavala obedná prestávka a na poludnie utíchli boje, aby sa bojovníci mohli v pokoji naobedovať. Popoludňajšiu modlitbu už ľudia zvyčajne uskutočňujú, keď prídu domov z práce, avšak tí pracovníci, ktorí robia popoludňajšie zmeny, sa takisto modlia v zamestnaní. Je bežné, že ľudia pracujú popoludní, avšak obedná prestávka sa striktne dodržiava.

V Afganistane je svätým dňom piatok, kedy veriaci uskutočňujú popoludní piatkovú modlitbu v mešitách. (Ženy nechodia do mešít, modlia sa doma.) Tomu je prispôsobený aj rozvrh týždňa v krajine. Víkend začína štvrtkovým popoludním, kedy už väčšina úradov a firiem zatvára, bazár však funguje do večera. Piatok je svätým dňom (obdoba kresťanskej nedele), kedy je voľno a nepracuje sa. Zákaz práce nie je však u moslimov takým silným, ako u židov či tradičných kresťanov. Je bežné, že funguje bazár, reštaurácie – čajovne, apod. Týždeň sa začína sobotou, ktorá je prvým pracovným dňom, avšak medzinárodné organizácie v snahe

12 Ústava Islamskej Republiky Afganistan má v nadpise: "V mene Boha, Milostivého, Milosrdného." Prvý bod preambuly sa odvoláva na vieru v Boha a islamske náboženstvo, druhý bod hovorí o dodržiavaní Všeobecnej deklarácie ľudských práv.

POZNÁMKY

udržať pre svojich pracovníkov dvojdňový víkend, majú často v sobotu voľno. Preto je sobota akýmsi „polopracovným“ dňom, najmä vo väčších mestách.

Jedným z pilierov islamu je pôst. Ľudia ho realizujú bežne pri rôznych príležitostiach. Závažnou spoločenskou záležitosťou je však svätý mesiac Ramadán. Je to povinnosť pôstu pre všetkých dospelých, okrem tehotných a dojčiacich žien, či veľmi starých či chorých ľudí, ktorí by pôst nevydržali. Princípom pôstu je, že počas dňa, teda pokým je denné svetlo, veriaci nemôžu prijímať potravu ani tekutiny, nesmú fajčiť a myslieť na telesné pôžitky. Najesť a napiť sa môžu až po zotmení. Tento režim spôsobuje veľa zdravotných a spoločenských ťažkostí, keďže ľudia sú nevyspaní, lebo vstávajú uprostred noci, aby sa najedli. Cez deň je veľmi ťažké organizovať stretnutia či akúkoľvek prácu, lebo všetci sú vyčerpaní a počas dňa sa nesmú ani napiť. V Afganistane platí lunárny kalendár, preto mesiac Ramadán niekedy pripadne na jesenné či zimné, ale niekedy aj na letné obdobie. Medzinárodné organizácie sa zvyčajne v čase Ramadánu snažia minimalizovať svoje aktivity. Je to čas na dovolenky pre svojich pracovníkov, prípadne činnosti, pri výkone ktorých nie sú závislí od miestnych spolupracovníkov. Hoci Afgánci sú zvyčajne veľmi tolerantní k cudzincom, nie je samozrejme veľmi slušné v ich prítomnosti jesť a piť počas pôstu. Ramadán teda nie je veľmi produktívny mesiac, ale na druhej strane počas neho existuje aj zákaz nenávisti a bojov, takže ozbrojené útoky sú menej časté ako po iné mesiace.

Dôležitým prvkom islamského náboženstva je púť na sväté miesta, ktorú by mal absolvovať každý, kto si to môže dovoliť, aspoň raz za život. Afganistan má aj špeciálne ministerstvo pre púte, pretože dostať každoročne masy ľudí do Mekky, to je veľké logistické zadanie, na ktorom sa štát priamo podieľa.

V islamskom náboženstve je veľmi silne zakomponovaná povinnosť almužien a charity, oveľa viac ako v kresťanstve či judaizme. Jedlo chudobným rozdáva každá rodina pri príležitosti sviatkov, ale aj rodinných udalostí ako zásnuby, svadba, pohreb, narodenie dieťaťa, apod. Na dedinách a v menších mestách prakticky niet ľudí, ktorí by trpeli núdzou a komunita by nebola schopná o nich postarať. To sa samozrejme netýka veľkých skupín navrátilých utečencov, či bývalých násilne deportovaných osôb, ktoré boli vytrhnuté zo svojho prirodzeného prostredia a potrebujú inštitucionálnu pomoc. V Afganistane ale neexistujú „domovy pre seniorov“, ani „sirotince“ tak, ako ich poznáme v Európe. Povinnosť príbuzných postarať sa aj o vzdialeného člena rodiny je tu veľmi zažitá.

Dôležitým princípom náboženstva je džihád. Nejde však o „svätú vojnu“, ako tvrdia fundamentalisti či západné médiá. Džihád je v pravom zmysle snaha jednotlivca o priblíženie sa bohu, o čistotu a dokonalosť, ide teda predovšetkým o „vojnu“ so sebou samým a svojimi nedokonalosťami. Takto chápu džihád aj veriaci v Afganistane.

Islam je vo svojej podstate veľmi tolerantné náboženstvo. Moslimi si vážia kresťanov i Židov, nakoľko Korán vychádza zo svätých kníh týchto náboženstiev. Spomína tiež Krista ako jedného z prorokov. O náboženstve sa možno s miestnymi ľuďmi rozprávať, ak sami začnú túto tému, je však nebezpečné vyjadrovať sa o islame s pohrdaním. Konvertovanie na inú vieru sa v Afganistane trestá smrťou, (hoci tento trest sa v praxi nevykonáva). Čomu však moslim nerozumie a čím pohŕda, to je svet bez boha (teda ateizmus, ale aj oddelenie svetskej a náboženskej sféry života v západnej kultúre).¹³

Hlavné náboženské sviatky

Eid-al-Fitr alebo malý Íd je dvojdňový sviatok na konci svätého mesiaca Ramadánu. Je oslavou pohostinstva a jedla, ktoré si ľudia po mesačnom pôste môžu dopriať. V tento sviatok je pracovné voľno, ľudia trávia čas v kruhu rodiny a návštevami blízkych.

Eid-al-Adha alebo veľký Íd, je štvordňový sviatok a je svojou dôležitosťou porovnateľný s kresťanskými Vianocami. Je to sviatok obetovania so svojím pôvodom v starozákonnom príbehu, ktorý bol prevzatý Islamom. Vyvrcholením sviatku je obetovanie zvierat, ktorých

¹³ V tradičnom islame náboženstvo nie je oddelené od žiadnej sféry života jednotlivca či spoločnosti. Islam zahŕňa v sebe úctu k judaizmu i kresťanstvu, ale pre muslimov svet, v ktorom je vzťah k bohu irelevantný, neexistuje. Urážka viery či snaha o jej podkopávanie patria medzi najťažšie urážky, akých sa možno v Afganistane dopustiť.

mäso rodiny konzumujú uvarené a značnú časť rozdávať chudobným. (Pre Európana je veľmi nevšedný pohľad na priekopy či kanály veľkých miest sfarbené do tmavočervena krvou obetovaných zvierat.) V tieto dni prebiehajú veľké modlitby v mešitách, a rodiny a známi sa navzájom hojne navštevujú. Sviatky sú rodinnými sviatkami, v tento čas všetci túžia byť v kruhu najbližších. Na veľký Íd zvyčajne dostávajú pracovníci zvláštny príspevok zamestnávateľa či trinásť plat, keďže príprava na sviatky je spojená s najväčšími výdavkami v roku.

Sviatky sa vyznačujú pokojom a radosťou prejavovanou aj navonok na uliciach. Keďže jednou z najvyšších hodnôt je pre Afgancov rodina, vyjadrujú často uznanie a obdiv k cudzincom za to, že odišli od svojich rodín, aby pracovali pre obnovu Afganistanu. Miestni pracovníci medzinárodných organizácií sa snažia počas sviatkov pozývať svojich kolegov k sebe domov, alebo im aspoň nosiť jedlo a sladkosti. Podobne počas Vianoc, ktoré sú v Afganistane obyčajným pracovným dňom, prinášajú miestni ľudia darčeky a sladkosti na znak úcty tým, ktorých si vážia.

Veselým sviatkom, ktorý nie je sviatkom náboženským a má pevný dátum, je Nawruz – moslimský nový rok. Oslavuje sa 21. marca a je to zároveň aj začiatok nového školského roka. Okrem domácností ho často ľudia oslavujú na ulici či v prírode, v bezpečnejších oblastiach sa v tento deň organizujú koncerty či iné kultúrne podujatia. Typickým pre tento sviatok je veľmi osviežujúci nápoj, vyrobený zo sušeného ovocia a mandlí namočených niekoľko dní vo vode s voňavým korením.

Pravidlá spoločenského správania v bežnom styku

Základným znakom medziludzského kontaktu je hlboká úcta a zdvorilosť, dokonca aj k nepriateľom. Afganci prakticky nepoužívajú vulgarizmy, vykanie vlastným rodičom nie je výnimkou, vykanie starým rodičom samozrejmosťou. Aj pubertálna mládež sa oslovuje navzájom veľmi zdvorilo, až obradne. Základným formálnym pozdravom medzi mužmi je podanie ruky. Prejavom veľkej úcty je pravá ruka položená na srdce a zdvihnutá dlaňou dopredu. Ženy sa pri stretnutí či zoznamovaní niekoľkokrát bozkávajú na líca. Muži aj ženy sa zdravie tradičným arabským moslimským pozdravom „Salám alejkum“, odpoveď „Alejkum-e-salám“, ktorý znamená „pokoj s tebou“. Po pozdrave nasleduje séria otázok typu: „Ako sa máte? Máte sa dobre? Ako vaše zdravie? Dobre sa máte? Ako sa má vaša rodina?“ Tieto otázky sa odriekajú v slede za sebou, bez čakania na odpoveď, pričom zároveň ich odrieka druhá strana a medzitým obaja odpovedajú: „Ďakujem, mám sa dobre, ďakujem...“ Tento obrad sa opakuje vždy, aj keď sa dané osoby už v ten deň raz stretli. Niekedy samotné pozdravenie trvá aj niekoľko minút a odrieka sa aj pri začatí telefonického rozhovoru. Od cudzincov sa samozrejme neočakáva, že sa budú z miestnymi zdraviť týmto spôsobom. Nebude však prekvapovať neustále vypytovanie sa miestnych kolegov na zdravie a na rodinu. Pre Európana je veľmi nevšedné, že sa ľudia už pri zoznamovaní pýtajú veľmi osobné otázky na tému manželstva, detí, súrodencov, rodičov. V Afganistane však tieto otázky znamenajú úctu a záujem, keďže rodina je tou najvyššou hodnotou, ktorou sa človek môže pochváliť. Ľudia sa nikdy nepýtajú, v akom dome cudzinec býva, či aké má auto, vždy sa však spýtajú, koľko má detí či súrodencov.

Pravidlá pri styku žien a mužov

Dôležité je vedieť, že muž sa nikdy nemôže dotknúť afganskej ženy, aj keď je zahalená. Osobnú kontrolu afganských žien, ako aj akýkoľvek prípadný kontakt s nimi treba vždy realizovať prostredníctvom žien. Ženy zvyčajne nevstupujú do vojenského tábora a nemôžu sa tam zamestnať. Výnimkou môžu byť chudobné vdovy v pokročilom veku, ktoré je za istých okolností možné najať na upratovacie práce, treba však pre ne vtedy vytvoriť bezpečné prostredie.

Ženy v armáde nie sú afganskými mužmi vnímané ako „ozajstné“ ženy. Napriek tomu je pri pozdrave lepšie, ak žena vyčká, či jej muž podá ruku. Ak tak neurobí, sama mu ruku nepodáva. Vyhne sa tak trápnej situácii, že si afganský muž skrýva ruku za chrbát, aby dotykom neurazil cudziu ženu. Ani vojačky by nemali tolerovať žiadny iný dotyk zo strany afganských mužov, než podanie ruky. Aj potľapkanie po pleci je prejavom neúcty..

POZNÁMKY

Nie je veľmi vhodné, aby sa muži a ženy v armáde správali k sebe na verejnosti „dôverne“, čím je myslený aj v Európe bežný fyzický kontakt medzi kolegami či priateľmi (potľapkanie po pleci, priateľské objatie), ktorý môže budiť pohoršenie a neúctu.

Návštevy a prijímanie hostí

Návšteva, či už v kancelárii úradu, alebo v domácnosti sa riadi niekoľkými pravidlami. Nikdy nemožno prísť a postojáčky „vo dverách“ sa snažiť vybaviť súrnu vec. Ak naozaj nejde o katastrofu, aj pri tej najsúrnejšej veci si návštevník musí sadnúť a vypíť čaj. Vybavovanie záležitostí v štátnej správe či v súkromnom sektore sa deje výlučne prostredníctvom osobných stretnutí. Tie sa môžu zdať na prvý pohľad zdĺhavé, avšak vzhľadom na fakt, že v krajine prakticky neexistuje byrokracia a ľudia k životu často nepotrebujú ani len jediný kus papiera, sa často ukazuje ako nezvyčajne efektívna. Považuje sa za neodpustiteľnú neslušnosť, ak návštevník odmietne sadnúť si a aspoň sa nedotkne ponúknutého čaju či pohostenia (zvyčajne vo forme orieškov a sušeného ovocia). Stačí zjesť jedno hrozienko, aby sme vzdali hostiteľovi úctu. Je zvykom v moslimských krajinách, že pred vstupom do izby sa vyzúvajú topánky. V Afganistane to platí aj na mnohé kancelárie miestnych úradov. Vojakom zvyčajne tolerujú, ak sa nevyzúvajú, je však zdvorilé naznačiť, že sa človek má v úmysle vyzuť, alebo si rovno vypýtať dovoľenie hostiteľa zostať v topánkach.

Návštevníka je nevyhnutné prijať a pohostiť čajom. Je dobré, ak má PRT pripravené také podmienky, aby mohli byť prijímaní návštevníci na patričnej úrovni pri dodržaní bezpečnostných pravidiel. Ak je osobná kontrola pri vstupe do PRT zverená príslušníkom ANA či afganskej ochranke, treba vždy dôsledne kontrolovať, či nedochádza pri jej uskutočňovaní k šikanovaniu návštevníkov, čo môže mať závažné dôsledky pre samotné PRT.

Dary a spôsoby obdarovania

Je dôležité vedieť, že obdarovanie a prijímanie darčiek je súčasťou normálneho každodenného kontaktu, či už v rodine, medzi priateľmi, či na úrade. Ľudia sa obdarúvajú sladkosťami či malými umeleckoremeselnými výrobkami pri mnohých príležitostiach. Je normálne dávať a prijímať tieto drobné veci a nielen že sa to nepovažuje za prejav korupcie, ale naopak, ich odmietnutie by znamenalo urážku. Pri dobrých vzťahoch s miestnym úradníkom je normálne priniesť občas pri návšteve malú sladkosť a takisto prijať od neho vyšívany obrúsok, či tradičnú afganskú čiapku. Darčeky sa však neotvárajú pred zrakom darcu, ale v súkromí a prípadné poďakovanie sa deje pri nasledujúcom stretnutí.

Je veľmi vhodné, ak príslušníci OS SR disponujú drobnými pamiatkovými predmetmi zo Slovenska (odznaky, malé vlajočky, obrázky, kalendárik, apod.). Tieto sú veľmi dobrým spôsobom na „otváranie dverí“ k miestnym ľuďom, ktorí považujú každý darček za prejav úcty.

Obliekanie a jedlo

Obliekanie sa riadi jednoduchým pravidlom. Slušný človek chodí na verejnosti aj v súkromí zahalený od členkov až po zápästia a krk, bez ohľadu na počasie, a na verejnosti aj s pokrytou hlavou. Napriek tomu, že uniforma má svoje pravidlá, je extrémne neslušné aj pre mužov či ženy v medzinárodnej armáde odhaľovať si ramená či kolená. Faktom je, že v miestnej klíme je pri vysokých horúčavách múdrejšie a príjemnejšie zahaľovať si celé telo. Takisto je vhodné na verejnosti chodiť s pokrytou hlavou.

Hoci v Kábule je množstvo exkluzívnych afganských reštaurácií so štedrou ponukou, jedlo bežných ľudí na vidieku, vrátane tých bohatých, je dosť jednotvárne a prosté. Jeho nevyhnutnou súčasťou je ryža, veľmi kvalitná a chutná, udusená s kúskom hovädzieho či baranieho mäsa a korením. Vo sviatky a v bohatých domoch sa do nej pridávajú hrozienka, lúpané pistácie, a iné prísady. Niekedy sa podáva tiež mäso alebo zelenina dusená v šťave. Ku každému jedlu sa podáva teplý chlieb – placka. Pouličným „fast-foodom“ je kebab, ktorý pozostáva z maličkých kúskov baraniny ugrilovaných na ihle. Tradične sa jedlo podáva na koberci, pokrytom obrusom. Ženy a muži jedia vždy oddelene. Príslušníci ISAF majú zvyčajne zakázané konzumovať miestne potraviny z bezpečnostných dôvodov.

Rodina, domácnosť, roly žien a mužov

Rodina je pre Afgancov druhou najvyššou hodnotou po Bohu. Človek sa rodí a umiera ako súčasť svojej rodiny, bez ktorej nič neznamená. Rodinou sa pritom chápe z nášho pohľadu veľmi široké príbuzenstvo, na ktoré západné jazyky ani nemajú pomenovanie. V Afganistane je legálne mnohoženstvo. Muž môže mať až štyri ženy, avšak každá z nich musí byť rovnako materiálne zabezpečená, musí mať svoj dom, záhradu, zariadenie, oblečenie a iné veci, vrátane zabezpečenia všetkých detí. V skutočnosti si teda viac žien môžu dovoliť len zámožní ľudia. Všetky ženy a ich deti pritom žijú ako rodina, spolu s ďalšími príbuznými. Islamský svet je rozdelený na svet verejný a svet domáci. Ako muž je dominantnou osobou sveta verejného, žena je dominantná vo svete domácom: v spravovaní domu, rodiny, domáceho hospodárstva, výchove detí, apod. Nedotknuteľnosť súkromia a obydlia patrí k základným princípom islamskej morálky. Systém rozdelenia rol medzi mužom a ženou je veľmi odlišný od nášho vnímania rodiny a manželstva, ktoré sú dobrovoľnými zväzkami nezávislých bytostí. V Afganistane sa manželstvá uzatvárajú dohodou rodín. Ak má mladý pár šťastie a rodičia sú moderní ľudia, prihliadnu na ich mienku, avšak vždy je uzavretie manželstva kontraktom medzi rodinami. Pri prudérnom spôsobe života je úplne bežné, že mladý pár sa po prvýkrát uvidí pri sobáši. Niekedy sa po zásnubách, ktoré sú udalosťou podobného významu ako svadba, mladí ľudia môžu vídať, za prítomnosti matiek, prípadne ďalších príbuzných. Sobáš je zložitým rituálom a uzatvára sa navždy. Hoci Islam v istých prípadoch povoľuje rozvod, v Afganistane rozvod neexistuje a považuje sa za niečo veľmi odsúdeniahodné.

V dôsledku zvykov pretrvávajúcich z čias Talibanu, ktoré sú udržiavané najmä zo strachu o bezpečnosť mladých dievčat, životy dospievajúcich ľudí pred svadbou sa odohrávajú prakticky bez kontaktu s opačným pohlavím, s výnimkou rodičov a súrodencov. V rodinnom živote a prudérnej morálke čias Talibanu však vyrástli aj patológie, ktoré pretrvávajú dodnes. Sú to únosy mladých dievčat a chlapcov militantami za účelom sexuálneho zneužívania, alebo zvyk, podľa ktorého rodina vraha musí dať mladú ženu do rodiny zavraždeného, aby si tak vykúpila odpustenie. Tragickým zvykom sú tiež nerovné manželstvá, keď chudobné rodiny vydávajú dievčatá v školskom veku za bohatých starcov. Keďže rodina je v živote ľudí natoľko dôležitá, jej zlyhanie predstavuje skutočnú tragédiu. Vdovy patria medzi najzraniteľnejšie sociálne skupiny, lebo nemôžu dediť majetok a sú odkázané na pomoc svojich príbuzných.

Islamské právo a zvykové právo

Tradičné islamské právo šarija nie je, ako sa domnieva väčšina západných novinárov, zmesou barbarických príkazov na odseknutie ktorejkoľvek časti tela za akýkoľvek priestupok. V skutočnosti ide o veľmi rozvinutý právny systém, avšak podobne ako pri samotnom náboženstve, na úrovni jeho uplatňovania sa podpisuje dramaticky nízka vzdelanosť obyvateľstva.

Zaujímavosťou islamského trestného práva napríklad je, že na rozdiel od západného práva sa priamo zaoberá situáciou obetí trestných činov. Zmyslom trestu teda nie je ponižieť či zlomiť páchatela, ale najmä odčiniť zlo, spáchané iným ľuďom. Preto tresty obsahujú často finančné odškodnenie za krádež, dokonca za zabitie. V Afganistane funguje zároveň s písaným právom a ústavou aj kombinácia islamského a zvykového práva. Zvykové právo je tradičné právo každého z kmeňov, obývajúcich Afganistan. V tejto súvislosti je dôležité vedieť, že v prípade, ak v dôsledku činnosti ISAF dôjde k úmrtiu či zraneniu miestnych ľudí (napr. dopravná nehoda, havária prístroja, nehoda na strelnici, apod.), je dôležité s pomocou miestnych asistentov pokúsiť sa o urovnanie situácie s miestnou radou starších pomocou nejakej formy odškodnenia. Doterajšie skúsenosti ukazujú, že aj veľmi tragické nehody (smrť dieťaťa zavinená nadmieru rýchlo idúcim vojenským vozidlom), ak sa riešia v súlade s miestnymi zvykmi, nemusia zanechať negatívne následky na postojoch miestneho obyvateľstva voči PRT. Je veľmi vhodné ak jednotky majú vopred vypracovaný systém riešenie takýchto krízových situácií.

Čo môže prekvapiť či zaskočiť

Jedným z takmer „hmatateľných“ znakov povojnovej spoločnosti je neschopnosť ľudí plánovať svoj život, ako aj jednoduché činnosti. Afganci žijú prítomnosťou. Je normálne a nie je to prejavom neúcty, že PRT navštívia neohlásene starejší z okolitých dedín a čakajú hodiny pred bránou, až ich veliteľ prijme. Je takisto bežné, že príslušníci PRT dostávajú o 8.00 ráno pozvánku na dôležité konferencie či stretnutia, ktoré sa konajú o 9.00 toho istého dňa. Je veľmi náročné pre človeka zo západu prispôbiť sa takémuto systému fungovania spoločnosti. Avšak druhou, pozitívnou stranou mince je neuveriteľná pružnosť ľudí, schopnosť zmobilizovať sa a zorganizovať veľké stretnutia či akcie doslova zo dňa na deň. Opäť treba pripomenúť, že napriek ťažkostiam, spojeným s nepredvídateľnosťou niektorých návštev a pozvaní, treba preukázať úctu návštevníkom minimálne tým, že existuje miesto, kde ich možno prijať a ponúknuť čajom. Za žiadnych okolností sa nesmie odmietnuť návšteva, najmä ak ide o starejších či mužov vážených vo svojich komunitách.

Trochu smiešnou zaujímavosťou je iná akceptovaná fyzická blízkosť medzi ľuďmi. Pre násinca je zvláštne vidieť na ulici mužov držiacich sa za ruky, objímajúcich sa a bozkávajúcich na líca. Takisto ženy sa neustále dotýkajú, poštipkávajú a hladkajú navzájom. Tak, ako je zakázané dotýkať sa opačného pohlavia, o to viac sa dotýkajú ľudia rovnakého pohlavia.

Záver

Dobrá komunikácia s miestnym obyvateľstvom je samozrejme pre budovanie mieru kľúčová. V Afganistane sú takmer všetci zahraniční pracovníci odkázaní na pomoc miestnych prekladateľov a tzv. „kultúrnych poradcov“, čo sú zväčša mladí muži, ktorých znalosť angličtiny niekedy zodpovedá úrovni priemerného absolventa gymnázia. V natolko kultúrne odlišnej krajine dorozumieť sa znamená tiež schopnosť pochopiť aspoň základné zvyky, gestá, symboly, ale aj význam niektorých slov a slovných fráz. Je preto prínosom každého jednotlivca, ak sa vo vlastnom záujme vopred čo najlepšie zoznami s miestnou kultúrou a ak na začiatku misie čerpá zo skúseností kolegov či ľudí z medzinárodných organizácií, ktorí sú na mieste už dlhšie prítomní. Každá provincia a lokalita má pochopiteľne svoje špecifiká, ktorým je užitočné snažiť sa porozumieť.

Afganistan je krajinou natolko odlišnou od Slovenska, že samotný pobyt (bez ohľadu na zložitú bezpečnostnú situáciu) znamená veľké duševné vypätie. Nie všetky odlišnosti sú však negatívne. Aj pri ťažkej a nebezpečnej práci možno spoznať zaujímavých ľudí a naučiť sa veci, ktoré možno neskôr zúročiť v profesionálnom i osobnom živote.

Zdroje:

1. *The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan, 2000, Afghanistan, <http://arabic.cnn.com/afghanistan/ConstitutionAfghanistan.pdf>, 12. 05. 2008.*
2. *Huntington, Samuel P., 2007, Střet civilizací. Rybka Publishers, Praha.*
3. *ILF, 2004, The Customary Laws of Afghanistan, International Legal Foundation, New York, <http://theilf.org/Customary%20Laws.pdf>, 10. 5. 2008.*
4. *Kropáček, Luboš, 1993, Duchovní cesty islamu, Vyšehrad, Praha.*
5. *Nasr, Seyyed Hossein, 2003, Islam: Religion, History, and Civilisation, Harper, San Francisco.*

ZÁPADNÝ BALKÁN S DÔRAZOM NA BOSNU A HERCEGOVINU A KOSOVO

Ing. Mgr. Elemír Nečej

Úvod – Význam analýzy vojenskej, politickej a sociálnej dynamiky v prostredí operácií

Skúsenosti ukazujú, že pochopenie operačného prostredia je veľmi komplexná záležitosť. Závisí na viacrozmerom popise určitého fenoménu prostredia, ako aj na pochopení, ako vzájomne pôsobia vnútorné stránky týchto fenoménov, ako aj fenomény navzájom. Z hľadiska pôsobenia našich príslušníkov v operáciách je možné prostredie rozčleniť do určitých politicko-vojenských systémov. S využitím napríklad USA dokumentu „Political Military Analysis Handbook“¹⁴ je to 7 subsystémov so špecifickým poňatím vzťahu histórie k nim: 1) Systém fyzikálneho prostredia; 2) Sociálny systém; 3) Politický systém; 4) Systém národnej bezpečnosti; 5) Ekonomický systém; 6) Informačný systém; 7) Infraštruktúra a technológie; 8) História a jej vzťah k jednotlivým systémom. Pochopenie vzájomného pôsobenia systémov umožňuje vytvoriť si obraz o operačnom prostredí v ktorom jednotky pôsobia. Pochopenia operačného prostredia v jeho vojenskej, politickej, sociologickej dynamike uľahčuje pôsobenie v cudzom neznámom prostredí.

Z kapacitného hľadiska je v článku analyzovaný vývoj v politickom a kultúrno -sociálnom prostredí oboch krajín za ostatný rok, s dôrazom na význam vzájomného pôsobenia oboch systémov vo vývoji Bosny a Hercegoviny a Kosova. Pri analýze sociálneho systému boli vybraté iba niektoré subštruktúry. Pre pripomenutie tým príslušníkom ozbrojených síl, ktorí sa budú venovať analýzám operačného prostredia, je možné pre charakteristiku sociálneho systému opäť využiť citovaný materiál, ktorý k sociálnym subsystémom radí¹⁵:

- **Podporné subsystémy** (potreby; rodina, etnikum, trieda; náboženstvo; kultúra, umenie),
- **Uschopňujúce subsystémy (enabling)** (vzdelávanie; zdravotnícka starostlivosť; sociálny systém a starostlivosť),
- **Ďalšie pripojené subsystémy** (odborné združenia; organizovaný zločin, teroristi, povstalci; utečenci a vnútorne premiestnené osoby – IDP – internally displaced persons).

Západný Balkán, predovšetkým Bosna a Hercegovina a Kosovo spĺňajú kritériá na to, aby boli analyzované všetky zložky, pretože všetky vplývajú na aktuálny vývoj. Z priestorového hľadiska sa článok pokúša analyzovať predovšetkým ostatný vývoj len niektorých vybraných ukazovateľov.

Bosna a Hercegovina

Stagnácia v Bosne a Hercegovine – charakteristická črta 13 ročného vývoja od skončenia konfliktu

Základ bezpečnosti a pozitívneho vývoja BaH v budúcnosti vrátane členstva v Európskej únii) sa odvíja od otázky, či bude funkčným štátom. Odpovede na túto otázku sa rôznia. Nachádzajú sa v škále od hodnotenia, že BaH pokročila v ceste ku funkčnému štátu až po skeptické hodnotenie. Ak vychádzame z analýz, ktoré využívajú hodnotiteľné ukazovatele, dá sa vysledovať zlepšovanie situácie a posun k formovaniu funkčného štátu¹⁶. Napriek tomu

¹⁴ *Political Military Analysis Handbook, US Army Special Warfare Center, Fort Bragg. March 1, 2006*

¹⁵ *Ibid, kapitola 2, strana 3*

¹⁶ *Think tank USA „Fund for peace“ dáva vo svojom zozname analyzovaných 177 štátov BaH na 54. miesto, čo znamená pozitívny posun z 36. miesta v roku 2006. Pozri „Failed state index“, http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=140 (otvorené 15. 10. 2008).*

POZNÁMKY

treba vidieť, že BaH nie je typickým štátom s úplnou demokraciou voličov, nie je štátom úplne založeným na občianskom princípe, funguje pod medzinárodnou správou ktorá zostáva motorom pre iniciovanie reforiem a budovanie funkčného štátu. Má zložitú štruktúru ústavodarnej a výkonnej moci, čo je dedičstvom vojny (1992 – 1995) a záverov Daytonskej dohody z roku 1995. Výsledkom je, že existujú 3 ústavné (konštitutívne) národy (etniká), 4 prezidenti, 5 viceprezidentov, 13 premiérov, 14 parlamentov, 140 ministerstiev a 700 členov parlamentov v krajine, kde populácia neprevyšuje 4 milióny obyvateľov¹⁷. Zložitost' tohto systému založeného na všeobecnej rámcovej dohode pre mier v BaH z roku 1995 odráža pomer síl na sklonku roku 1995 po ukončení vojny a skutočnosť, že musel byť akceptovateľný pre všetky vnútorné politické sily, ako aj pre zahraničné sily reprezentované medzinárodnou komunitou. Srbi by napríklad neboli súhlasili s dohodou a návrhom ústavy bez garancií vysokého stupňa autonómie. Milošević (srbský premiér) a Tudžman (chorvátsky premiér) považovali dohodu za dočasný vynútený ústupok. Srbi rákali, že po čase sa oddelia, Tudžman veril v rozpad BaH a pripojenie chorvátskych enkláv ku Chorvátsku. Tým by zostala iba malá bosniacka časť v strede krajiny s minimálnou pravdepodobnosťou prežitia. To je možné považovať aj za motív bosniakov udržať celistvosť krajiny a zvýšiť centralizáciu. Pochopiteľne na druhej strane rákajú s tým, že budú vedúcou silou. Skutočnosťou je že po trinástich rokoch od Daytonu zostala BaH celistvá. Zostáva však najviac etnicky a nábožensky rozdeľnou krajinou v regióne.

Dayton založil zriadenie založené na etnickom a nie občianskom princípe, vytvoril štát s malými právomocami centrálnych orgánov, silnými štruktúrami a právomocami v dvoch entitách a silnými právomocami medzinárodnej účasti. Podľa niektorých autorov Daytonská dohoda zastavila vojnu, ale zatiaľ nevyhrala mier a politici v BaH často chápu politiku ako pokračovanie vojny vedenej inými prostriedkami¹⁸. Na základe Ústavy, ktorá je prílohou Daytonskej dohody¹⁹ sú ústavodarcami tri „konštitutívne“ národy – Bosniaci, Srbi a Chorváti a až potom sú vedení „ostatní“ a občania BaH²⁰. Štát tvoria dve entity - Federácia Bosny a Hercegoviny (51% územia) a Republika srbská (49 % územia). Federácia má 10 kantónov, pričom každý má svoj parlament, vládu a súdy. Okrem toho ešte existuje samostatný dištrikt Brčko na severovýchode Bosny, ktorý podlieha špeciálnej správe. Väčšinu vo Federácii tvoria Bosniaci, druhými v poradí sú Chorváti. Republika srbská je etnicky najhomogénnejšia – väčšinu tvoria Srbi. Entity sú zároveň aj volebnými obvody (etnickými) pre voľby do zákonodarného zboru – Parlamentného zhromaždenia a do exekutívneho orgánu, ktorým je Predsedníctvo. Predsedníctvo je trojčlenné, zložené z Bosniaka, Chorváta a Srba. Podieľa sa na vytváraní Rady ministrov, t. j. vlády. Parlamentné zhromaždenie je dvojkomorové. Jedno zo všeobecných ustanovení ústavy hovorí, že zloženie štátnych inštitúcií vo všeobecnosti odráža národnostné zloženie krajiny, čo vytvára podmienky pre zložité štruktúry, zložitý proces rozhodovania, ale predovšetkým pre možnosť blokovat' opatrenia centrálnych orgánov, čo spomaľuje proces reforiem a formovanie funkčného štátu.

Na funkčnosť štátu má vplyv silná medzinárodná prítomnosť a veľké právomoci medzinárodnej komunity. Na jednej strane to má pozitívny vplyv na implementáciu mierovej dohody, na strane druhej to tlmí iniciatívu vnútornej politiky a vytvára alibizmus pre nečinnosť tých politických síl, ktoré sa snažia brzdiť pokrok. Podľa príloh Daytonskej zmluvy je zabezpečovaný medzinárodný dohľad nad implementáciou mierovej zmluvy. Z hľadiska vojenských aspektov začali na mier a bezpečnostné prostredie dohliadať jednotky IFOR pod vedením NATO. Vojenske aspekty boli realizované pomerne rýchlo, čo prispelo aj k čiastočnému upokojeniu politickej situácie. V roku 1996 IFOR nahradili jednotky SFOR, od ktorých vojenský dohľad prebrala v roku 2004 misia Európskej únie EUFOR Althea. Nad civilnou implementáciou mierového usporiadania dohliada Vysoký predstaviteľ medzinárodného spo-

17 Lajčák Miroslav: *Bosnia and Herzegovina's Future in the European Union*, May 21, 2008, Johns Hopkins University, Washington, D.C.

18 Judy Batt, *Western Balkans*, European Institute for Strategic Studies, <http://www.iss.europa.eu/index.php?id=210> (otvorené 11.10.2008)

19 *Zaujímavé je že nebola ratifikovaná zákonodarným zborom BaH a nebola ani preložená – pozn. autora.*

20 *Bosniacs, Croats and Serbs as constituent peoples, along with Others, and citizens of the Federation*, <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/oth-legist/doc/fbih-constitution.doc>

ločenstva (High Representative – HR). Ten je zároveň aj osobitným vyslancom EÚ (EU Special Representative – EUSR). Rozpory medzi hlavnými politickými stranami v krajine prinútili medzinárodnú komunitu k tomu, že v roku 1998 udelili Vysokému predstaviteľovi mimoriadne právomoci (tzv. Bonn powers, podľa zasadania v Bonne) umožňujúce VP nanútiť legislatívu, odvolávať volených predstaviteľov a vetovať prijímané ustanovenia orgánov BaH. Od 1. júla 2007 zastáva túto funkciu Miroslav Lajčák. Medzinárodné spoločenstvo je podľa Daytonskej zmluvy reprezentované Radou pre implementáciu mieru (Peace Implementation Council PIC), ktorú tvorí 55 krajín a agentúr.

Aktuálny vývoj 2007/2008

Za kritériá pokroku v BaH pri euroatlantickej orientácii sú v roku 2008 považované dve veci. Začatie intenzívneho dialógu v rámci NATO na summite NATO v Bukurešti 24. 2. 2008 a podpísanie Stabilizačnej a asociačnej dohody s Európskou úniou 16. 6. 2008. Vývoj na prelome rokov 2007/2008 bol však komplikovaný. Medzinárodná komunita a Európska únia boli v tomto období rok skôr zaneprázdnené riešením otázok Kosova, k čomu navyše pribudol konflikt Rusko – Gruzínsko. Politický vývoj bol ovplyvnený politickou krízou, ktorá kumulovala v závere roka 2007. Jej hlavnou príčinou boli nezhody v názoroch na pokračovanie reforiem v duchu záverov Daytonskej zmluvy. Týkali sa predovšetkým zmien v ústave a reforiem v oblasti polície čo boli podmienky, ktoré Európska únia položila ako základné pre pokračovanie procesu podpisu Stabilizačnej a asociačnej dohody – základného kroku pre budúce členstvo v Únii. Kríza vyvrcholila po tom, čo Vysoký predstaviteľ M. Lajčák predložil opatrenia na zjednodušenie rozhodovania v centrálnych inštitúciách tak, aby sa zabránilo možnosti blokovania jednotlivými entitami²¹. Republika srbská to považovala za krok ku svojej likvidácii a pohrozila odchodom svojich predstaviteľov z ústredných inštitúcií, čo sa de facto rovnalo ich znefunkčneniu. Z funkcie premiéra BaH rezignoval napríklad premiér Nikola Špirič²². Srbi zároveň vyzvali medzinárodné spoločenstvo, aby zrušilo rozsiahle právomoci Vysokého predstaviteľa. Napokon, aj pod tlakom EÚ bol dosiahnutý vyvážený kompromis pre zlepšenie fungovania parlamentu a dohoda o budúcej reforme polície. Vplyv EÚ bol v tom, že 1.12.2007 podpísala s BaH predbežnú Stabilizačnú a asociačnú dohodu s udaním štyroch podmienok (reforma polície, spolupráca s Medzinárodným trestným tribunálom pre bývalú Juhosláviu, reforma verejného vysielania a reforma verejnej správy). Po vyhodnotení ich splnenia bola dohoda parafovaná 16. 6. 2008.

Ďalším problémom boli spory o to, či sa má uzatvoriť úrad Vysokého predstaviteľa a úlohy dozoru má prebrať úrad špeciálneho vyslanca EÚ. Rusko ako člen výboru Rady pre implementáciu mieru (PIC), podporilo na jeseň výhrady Republiky srbskej voči Vysokému predstaviteľovi. Rusko patrí k zástancom zrušenia tejto funkcie. Výbor PIC napokon v roku 2008 súhlasil (napriek silným rozdielom v názoroch) so stratégiou tranzície Úradu Vysokého predstaviteľa na Úrad špeciálneho vyslanca EÚ. K tomu však stanovil 5 cieľov a 2 podmienky²³. Tým vlastne medzinárodná komunita uznala, že BaH aj napriek pokroku potrebuje silnejšiu formu dozorovania. Potrebu istej opatrnosti potvrdili aj komunálne voľby v októbri 2008. Obyvatelia zvolili za poslancov miestnych zastupiteľstiev a starostov prevažne nacionalistov a hlasovali podľa etnického kľúča. Príslušníci chorvátskej menšiny dali hlasy Chorvátskemu demokratickému spoločenstvu (HDZ) Dragana Čoviča, Bosniaci hlasovali predovšetkým za kandidátov Strany demokratickej akcie (SDA) Sulejmana Tihiča a u Srbov získal najväčší počet poslancov a starostov Zväz nezávislých sociálnych demokratov (SNSD) predsedu Milorada Dodika. Miroslav Lajčák to komentoval nasledovne: „U voličov politici vytvárajú pocit ohrozenia a aj tento rok sa potvrdilo, že tunajší obyvatelia potrebujú siahnuť po silných lídroch.“

Preto napriek pokroku v mnohých oblastiach, proces zmien, ktoré by sa dali nazvať štrukturálne a nezvratné, nebol v mnohých oblastiach proces zmien ani naštartovaný. Sem patrí

21 *Presadzoval hlasovanie nadpolovičnou väčšinou, čo malo zabrániť tomu, že ak napríklad odišli Srbi, zablokovali prijatie rozhodnutia. – pozn. autora.*

22 *Vrátil sa po dosiahnutí kompromisu. – pozn. autora.*

23 *riešenie rozdelenia štátneho majetku, aby mal centrálny štát zdroje na plnenie svojich funkcií; riešenie majetku obrany; vyriešenie dištriktu Brčko; fiškálna udržateľnosť; vláda zákona. Podmienky: Podpis SAA a splnenie Daytonskej dohody.*

POZNÁMKY

problematika v oblasti socio-ekonomickej, kultúrnej a vzdelania. Stagnácia je charakteristická pre oblasť zmierenia a obnovenia vzájomnej dôvery v medzietnických a náboženských vzťahoch²⁴.

Medzietnické a náboženské vzťahy, ich vzťah s politickým vývojom v BaH

Z historických dôvodov je BaH etnicky a nábožensky hádam najviac komplikovaná krajinou v Európe. Po rozkole kresťanstva (schizma 1054) sa tu začali prekrývať dve kultúrno-civilizačné sféry, pravoslávna a katolícka. Po dobytí územia Osmanskou ríšou sa pridala muslimský fenomén. Historicky v BaH nikdy neprevládla idea jednotného národa a pre sebaidentifikáciu zostali dôležité etnikum a náboženstvo. Ak aj určitá multietnicita vznikla, bola rozbitá vojnou 1992 – 1995. Vojnovými čistkami sa skôr vytvorili kompaktné etnicko – náboženské oblasti. V úvode boli spomenuté tri konštitutívne etniká – Bosniaci, Srbi a Chorváti, ktoré zohrávajú podstatnú úlohu pri formovaní politických i kultúrnych vzťahov. Je skutočnosťou, že v oblastiach kde dominujú, často diskriminujú jedna druhú. Okrem toho sa zabúda na to, že v BaH existuje okolo 17 menších, ktoré sú diskriminované uvedenými tromi konštitutívnymi etnikami. Ústava BaH nepozná pojem národnostné menšiny. V úvode analýzy etnických a náboženských vzťahov je dobré uviesť pojem „Bosniaci“, ktorý nie je až tak známy. Pojem Bosniak (Bošnjak) slúži na označenie národnej príslušnosti muslimských obyvateľov BaH²⁵. Na označenie príslušnosti k štátu je snaha zaviesť pojmy Bosňan (Bošnjatin, alebo novšie Bosanac), ale stretáva sa to s odmietaním Srbov a Chorvátov. Na základe zákona z roku 1993 je štátnym jazykom bosniansko-hercegovinská reč, ktorú má každý právo nazývať podľa svojho rozhodnutia – bosniačtinou (bosanski jezik), srbčinou, alebo chorváčtinou. Sú len malé odlišnosti od srbochorvátskeho jazyka, no jednotlivé etniká majú snahu uplatňovať sa vlastné odlišnosti jazyka v oznamovacích prostriedkoch²⁶. Teoreticky sa dá použiť názor autora Viktora Krupu, zo Slovenskej akadémie vied. Podľa neho sa etnické povedomie môže opierať o náboženské prvky. Z odlišnej religiozity čerpala delimitácia bosniackeho národa a takisto jazyk, ktorý majú Bosniaci spoločný so Srbmi a Chorvátmi. Jednotné územie sa na základe náboženských nezhôd rozdelilo na tri politické celky (srbský, chorvátsky a bosniacký), ktorých odlišnosť podčiarkla okrem náboženstva etablovaná rozdielnosť jazyková²⁷.

Vzdelávací systém

V porovnaní s určitým pokrokom v niektorých oblastiach, vzdelávací systém neprešiel reformou. Podľa hodnotenia zastúpenia Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe v BaH²⁸ zostáva vzdelávací systém etnicky rozdelený a spolitizovaný. Rozdelený je medzi tzv. „štátotvorné etniká“ – bosniakov, Srbov a Chorvátov. Deti ostatných etník sa vzdelávajú v školách s vyučovacími osnovami jedného z troch horeuvedených etník v závislosti na okrese v ktorom žijú. Aj deti troch rozhodujúcich etník sa vyučujú v segregovaných školách alebo triedach (fenomén dvoch škôl pod jednou strechou) na základe špecifických etnických osnov a špecificky vyučovaných (a chápaných dejín). V školách tak vyrastá etnicky segregovaná generácia. Napriek tlaku Riadiaceho výboru pre implementáciu mierovej dohody PIC a zastúpenia OBSE zostáva v roku 2008 asi 54 takto rozdelených škôl. Školy sú hodnotené veľmi nízko z hľadiska medzinárodných štandardov. V celej rade škôl vo Federácii sa napríklad bosniacke a chorvátske deti vôbec nestretnú. Majú osobitné vchody, rozdielne prestávky a učitelia majú zvláštne – oddelené zborovne. K etnickej intolerancii prispievajú okrem iných

24 Ivan Lovrenovič, *BOSNIA AND HERZEGOVINA: FACING THE CHALLENGE OF INDEPENDENCE, Spirit of Bosnia (Duh Bosne)*, issue: Vol.3, No.1 / 2008, pages: 18.

25 Podľa niektorých zdrojov použitie pojmu „bosnjaci“ namiesto „moslimovia“ bolo ovplyvnené aj snahou eliminovať negatívne spájanie s islamským radikalizmom. – pozn. autora.

26 Michaela Moravčíková, *Bosna a Hercegovina ako multietnické náboženské laboratórium*, in *Náboženstvo na Balkáne*.

27 In *Revitalizácia jazykov vo vzťahu k etnickej identite*, <http://www.saske.sk/cas/1-2007/krupa.html>.

28 *Education reform in BiH*. <http://www.oscebih.org/education/?d=2>

aj názvy škôl, ktoré nesú skôr mená veliteľov a politikov z obdobia konfliktu 1992 – 1995, než mená spisovateľov, vedcov či iných osobností ktoré prispeli do kultúrneho dedičstva. V triedach sú náboženské plagáty náboženstva, ktoré je v danej škole dominantné. Problémom je zanášanie etnických prvkov (či skôr skresľovania) do výučby dejín, geografie, histórie náboženstva a jazykov²⁹. Podľa výskumu „Open Society Fund“ učebnice všetkých troch etník obsahujú rétoriku z obdobia vojny, zanášajú nenávisť a intoleranciu. Tým pokračuje výchova netolerantnej a etnicky izolovanej mládeže. Na dokreslenie môže slúžiť niekoľko príkladov:

- v zemepise pre bosniackych Srbov sa o. i. hovorí, že ortodoxné kresťanstvo je najdôležitejším náboženstvom, muslimi sú islamskí Srbi, kým Chorváti a Srbi sú katolíci. V mapách je Belehrad vyznačený ako hlavné mesto Srbov;
- chorvátske učebnice zvyrazňujú že Záhreb je hlavné mesto Chorvátov (nie Chorvátska), v mapách sú vyznačené všetky chorvátske mestá v BaH, je konštatované, že BaH je stáročia starý chorvátsky štát;
- bosniacke učebnice zvyrazňujú, že BaH bola vždy vystavená útokom z východu i západu (o. i. útokom Srbov a Chorvátov), islam je najlepšie náboženstvo, moslimovia neútočia na sakrálne objekty (na rozdiel od ostatných), „všetci“ Srbi vykonali agresiu a genocídu voči BaH.

Takáto výchova sa odráža vo veľkom zapájaní mládeže do protestov či už proti uznaniu nezávislosti Kosova (u srbskej mládeže), alebo proti vyhodeniu moslimských bojovníkov (u bosniackej mládeže). Podľa názorov zastúpenia OBSE v BaH odstránenie etnicky predpokladaných učebných plánov a učebníc je zatiaľ nerealistické. Hoci ústava dáva právo vzdelávania v materskom jazyku, situáciu komplikujú existujúce 13 oddelených zákonov. Dve entity (Federácia BaH a RS) majú svoje zákony, k nim treba prirátavať zákony 10 kantónov Federácie a vlastný zákon samostatného dištriktu Brčko.

Náboženstvo

Čo znamená etnicita na Balkáne. Nie je spojená s jazykom tak pevne ako v iných oblastiach napr. Východnej Európy. Používa sa Srbochorváčtina, aj keď sú tendencie zavádzať bosniacký jazyk. Nie je to ani problém biologických či vizuálnych rozdielov, nedá sa urobiť vizuálna rozlíšiteľnosť. Najdôležitejším kritériom etnickej príslušnosti je náboženstvo. Hoci nebolo hlavnou príčinou bojov, poskytovalo symboly pre mobilizáciu ľudí³⁰. Vojna 1992 – 1995 bola bojom o etnicko – nábožensky čisté územia. Náboženské symboly, cirkevná história, mýty boli zneužívané na vybičovanie vášní³¹, všetky tri cirkvi zaujímali postoj ochrancov národa. Analytici hodnotia konflikt 1992 – 1995 ako etnicko – náboženský, náboženské a etnické identity sa v BaH prelínajú. Srbi sa identifikujú s pravoslávím, Chorváti s katolicizmom a Bosniaci s Islamom. Po Albánsku má Bosna najväčší podiel moslimského obyvateľstva zo všetkých balkánskych krajín. Moslimovia tvoria asi 45 % zo značne zredukovanej povojnovej populácie Bosny, KTORÁ JE OKOLO 3,9 MILIÓNOV³². No kým Albánci svoju identitu definujú najmä cez národnosť, v Bosne sa náboženstvo a kultúrna tradícia v spoločnosti (zatiaľ do značnej miery sekulárnej) považujú za základ identity. Bez toho by bolo veľmi ťažké odlíšiť moslimov od Chorvátov, hlásiacich sa ku katolíckej viere a pravoslávnych Srbov.

Jedným z dôvodov komplikácií sú aj nejednoznačné a protichodné interpretácie histórie. História skresľuje veľa legiend, mýtov a stereotypov. Vplyv na toto skreslenie má aj využitie, resp. zneužitie náboženského pohľadu. Postupne sa sformulovali tri základné, nacionálnou

29 Anes Alic, *Bosnia and Herzegovina: Teaching Intolerance*. *Transitions Online*, June 3, 2008.

30 *Ethnicity and War in the Balkans* Mark Mazower University of Sussex. <http://thebosnianwarfactstimelinehistorygenocidecriminals.wordpress.com/2008/04/30/ethnicity-and-war-in-the-balkans-by-mark-mazower/>

31 *Mobilizácia pomocou náboženských pútí, popisovanie území o ktoré sa bojovalo ako "svätá zem", rétorika o národoch vyvolených bohmi, ničenie posvätných miest a pamiatok, požehnávanie bojujúcich duchovnými*. Christian Moe, *náboženstvo v juhoslovenských konfliktoch*, in *Náboženstvá na Balkáne*.

32 *Pravoslávni tvoria 36 %, katolíci 15 %, protestanti asi 1 % a ostatní 3 %*. Predpokladá sa, že moslimská komunita bude rásť najrýchlejšie vzhľadom na najvyšší reprodukčný koeficient. – pozn. autora.

POZNÁMKY

príslušnosťou determinované prístupy k bosnianským dejinám³³.

- srbskí historici (aj náboženský činitelia) vnímali BaH historicky, etnicky, kultúrne a jazykovo ako srbskú krajinu. Za súčasť srbského národa (pravoslávneho) považovali tamojších obyvateľov, ktorých opisovali ako „Srbi islamskej viery“ a „Srbi katolíckej viery“;
- chorvátski historici opierali chorvátske nároky na Bosnu o to, že v 11. storočí prináležala do Chorvátskeho kráľovstva a až do príchodu Turkov bola súčasťou západného kresťanského sveta.. Podobne ako u Srbov, boli využívané tézy o jednote „Chorvátov katolíckej a muslimskej viery“;
- muslimský obraz vychádza z toho, že bosnianski muslimovia sú potomkovia „bogomilov“ ktorí konvertovali na islam, teda muslimovia sú v Bosne najstarším etnickým elementom a patrí im rozhodujúca úloha.

Problémy pretrvávajú dodnes. Hoci ústava a zákon o náboženskej slobode zaručujú právny status cirkví, problém je vo vzájomných vzťahoch troch najväčších cirkví a vo vzťahu k malým cirkvám. Podľa správy ambasády USA v BaH „International Religious Freedom Report 2008“ pretrváva etnicizmus v sociálnej a náboženskej oblasti. Prejavuje sa to v diskriminácii vyznávačov tých náboženstiev v oblastiach kde tvoria menšinu (ide aj o vzájomné diskriminovanie sa troch hlavných náboženstiev). Týka sa to vytvárania podmienok pre vyučovanie náboženstva, nedostatok učiteľov, náboženské komunity dostávajú príspevky podľa toho, kde sú väčšinové. Politici zneužívajú reštitúcie na nútenie náboženských lídrov byť závislými od politikov. Existujú konkrétne poznatky z vandalizmu, vzájomného poškodzovania náboženských symbolov, nátlaku smerom k zabraňovaniu vykonávania náboženských ceremónií. Podľa uvedeného hodnotenia problém nie je v centrálnej vláde, ale v lokálnych vládoch. Lokálne polície neriešia vandalizmus, či násilie voči veriacim iného etnika, respektíve za vandalov označia mládež, narkomanov či mentálne postihnuté osoby. Prejavuje sa neochota polície a prokuratúr náročnejšie vyšetriť incidenty. V BaH sa diskutuje o vplyve agresívnejšej formy islamu – vahábizmu, ktorý prichádzal spolu s islamskými bojovníkmi v rokoch 1992 – 1995, ako aj s peniazmi zo Saudskej Arábie na vzdelávanie, sociálnu pomoc a výstavbu mešít. Vahábizmus regrutuje veriacich najmä medzi mladou generáciou a medzi diasporou v Európe. Podľa analýz má potenciál rásť a pripraviť aj násilnú konfrontáciu tak s medzinárodným spoločenstvom, ako aj s umiernenými muslimami. Existuje tendencia budovania paralelných náboženských štruktúr. Z hľadiska spojenia s terorizmom je BaH skôr využívaná na prienik islamu do Európy, ako logistická regrutačná a regeneračná (oddychová) báza a ako tranzitná krajina³⁴.

Existujú aj náznaky pokroky v oblasti zmierenia. Na základe aktivity predstaviteľov srbských pravoslávnych, katolíckych, moslimských a židovských spoločenstiev bola roku 1997 založená medzinárodná rada na zmierovanie obyvateľov a etník v krajine. Problém je časom sa odmlčala.

Záver

V Bosne a Hercegovine bol odblokovaný zastavený proces európskej integrácie a BaH prestala byť poslednou krajinou v regióne bez stabilizačnej a asociačnej dohody s Európskou úniou. Na strane druhej sa Európska únia musí intenzívnejšie pripravovať na prevzatie vedúcej úlohy v tejto krajine po ukončení jej medzinárodnej správy trvajúcej od Daytonskej mierovej dohody z roku 1995. Spolu s EÚ bude napriek pokroku mať svoje postavenie medzinárodná komunita reprezentovaná Výborom pre implementáciu mieru a Vysokým predstaviteľom. Zároveň sa ukazuje, že hlavné problémy sú takmer totožné pre celú krajinu – obrovská nezamestnanosť a korupcia, slabá úroveň školstva, odlišné učebné osnovy a niekde aj segregácia, nedostatok príležitostí pre mladých, politická nestabilita, ekonomická stagnácia. Domáci politici ich neriešia dostatočne dôrazne a vybíjajú sa v nacionalistickej

33 *Michaela Moravčíková, Tri obrazy histórie, tri predstavy o budúcnosti. BaH ako multietnické náboženské laboratórium, in Náboženstvo na Balkáne, str. 208 - 285.*

34 *Juan Carlos Antúnez, Wahhabism in BaH, 16. 9. 2008, http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2468*

agende a vzájomných súbojoch, čím udržiavajú v politike etnické napätie. Nacionalistická rétorika im zabezpečuje voličské hlasy a doteraz fungovala ako úspešný nástroj na udržanie moci v jednotlivých častiach Bosny a Hercegoviny.

Kosovo

Politicko spoločenský vývoj

Lídri kosovských etnických Albáncov vyhlásili nezávislosť od Srbska 17. februára 2008. Nezávislosť Kosova ku koncu októbra 2008 uznalo približne 50 krajín vrátane USA a väčšiny štátov EÚ (22 z 27). Približne 90 percent z dvojmiliónovej kosovskej populácie tvoria Albánci. Srbská menšina žije prevažne na severe od rieky Ibar, v ostatných častiach tvorí malé izolované oblasti. Je podporovaná Belehradom a jeho silným spojencom Ruskom, ktorá nezávislosť provincie odmietajú. Srbsko chce získať názor Medzinárodného súdneho dvora OSN na jednostranné vyhlásenie nezávislosti svojej južnej provincie. Na to potrebovalo súhlas Valného zhromaždenia OSN, kde aktívne lobovalo. Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov v stredu 6.10.2008 hlasovalo za to, aby Medzinárodný súdny dvor (ICJ) rozhodol, či bolo kosovské jednostranné vyhlásenie nezávislosti od Srbska „v súlade s medzinárodným právom“. Zo 192 členov zhromaždenia pritom návrh srbskej rezolúcie podporilo 77 vrátane Slovenska, 6 ich bolo proti a 74 sa hlasovania zdržali³⁵.

16. júna 2008 vstúpila do platnosti nová kosovská ústava, ktorú prijal kosovský parlament 9. apríla. Dokument vyhlasuje Kosovo za sekulárnu republiku, „nezavislý, zvrchovaný, demokratický, jednotný a nerozdeliteľný štát“. Kosovo je podľa textu odhodlané „budovať budúcnosť... ako slobodná, demokratická a mierumilovná krajina, ktorá bude vlastou pre všetkých svojich občanov“. Od 9. apríla musel kosovský prezident Fatmir Sejdiu podpísať dnes 41 zákonov potrebných na to, aby ústava nadobudla účinnosť. Napriek uznaniu Kosova mnohými štátmi existuje nejednotnosť najmä v pohľade na úlohu OSN a Európskej únie. Nejednotnosť zastavila pokrok v tejto krajine a Kosovu podľa niektorých analytických skupín zároveň hrozí rozdelenie podľa etnických hraníc. Očakávalo sa, že Kosovo po vyhlásení nezávislosti už nebude spravovať OSN, ale bude pod dohľadom EÚ. Námietky Ruska a Srbska však spôsobili, že OSN zostáva v Kosove a zaoberá sa hlavne srbskou menšinou. Hoci kosovské prevažne albánske úrady prijali ústavu a prevzali väčšinu právomoci od OSN, ich autorita nesiahá na sever Kosova, ktoré obývajú Srbi. Kosovskí Srbi na februárové vyhlásenie nezávislosti reagovali nahnevane, pálili hraničné znaky medzi Kosovom a Srbskom a sever Kosova sa dostal do rúk miestnych srbských lídrov. Zdá sa, že po vyhlásení nezávislosti Kosova sa miestna srbská a albánska komunita vzdialili. Po prijatí ústavy sa prehĺbili rozdiely medzi kosovskou vládou a oblasťami kontrolovanými Srbmi, čo podmiňovalo perspektívu unitárneho štátu. Kosovskí Srbi odišli zo všetkých inštitúcií, kde dovtedy robili po boku Albáncov, vrátane polície, súdov, colnej správa a podoben³⁶. Za hlavný problém medzinárodnej komunity po vyhlásení nezávislosti a prijatí ústavy sú považované spory o tom, či má pokračovať misia OSN UNMIK, alebo odovzdať komplexne agendu Európskej únii.

OSN a misia EÚ v Kosove

Rada Európskej únie prijala 16. februára 2008 rozhodnutie spustiť misiu „EULEX Kosovo“ (European Union Rule of Law Mission in Kosovo). Európska únia má zároveň v Kosove nahradíť misiu OSN (UNMIK), ktorá v krajine pôsobila a prevziať tak úlohu dohľadu nad výkonom správy v krajine. Rusko však zablokovalo oficiálne odovzdanie pôsobnosti s tým, že takýto krok je protiprávny, keďže ho neodsúhlasila Bezpečnostná rada OSN. Podľa plánu (blokovanie Ruskom), mala OSN odovzdať právomoci kosovským úradom 15. júna, s tým, že

35 *V tomto prípade stačilo, ak hlasovala nadpolovičná väčšina. – pozn. autora.*

36 *„Nedošlo k rozsiahlym násilnostiam, ale pokoj je klamný,“ povedal Alex Anderson z nadácie Krízová skupina. „Ak toto faktické rozdelenie bude pokračovať... v štátoch bývalej Juhoslávie bude narastať tlak na zmenu hraníc na základe etnického rozmedzia a ich perspektíva členstva v EÚ bude blednúť.“*
<http://dnes.atlas.sk/svet/eu-a-europa/240333/kosovo-predcasna-radost-z-nezavislosti>

POZNÁMKY

bezpečnosť zostane v rukách NATO a polícia a justícia prejdú pod kontrolu misie EÚ. Rusko a Srbsko tvrdia, že európska civilná prítomnosť v Kosove je ilegálna z pohľadu medzinárodného práva a porušuje rezolúciu 1244, ktorá dala Kosovo pod správu misie OSN (UNMIK). O misii EÚ teda môže podľa Moskvy rozhodnúť len ďalšia rezolúcia BR OSN, ktorej prijatie však blokuje. EÚ naopak tvrdí, že situácia sa vyhlásením nezávislosti Kosova zmenila. Platnosť rezolúcie 1244 a pozvanie od kosovskej vlády považuje Únia za dostatočné pre zdôvodnenie svojej prítomnosti. Analytici dúfajú, že nedávne víťazstvo Demokratickej strany umierneného srbského prezidenta Borisa Tadiča pomôže vyriešiť súčasnú situáciu. Ak by boli Srbi ochotní spolupracovať s misiou EÚ, Rusko by muselo tiež ustúpiť. O tom, že môže nastať určitý posun svedčí aj Tadičovo vyhlásenie z októbra 2008, v ktorom sa hovorí že Srbsko si želá kompromis pri riešení „historického konfliktu“ v Kosove, preto by nová misia EÚ v Kosove (EULEX) nemusela ohrozovať „životne dôležité záujmy“ tamojších Srbov a Albáncov. Na druhej strane proti nasadeniu policajnej a súdnej misie Európskej únie (EULEX) v Kosove protestovali v októbri 2008 tisíce kosovských Srbov, ktorú ju vnímajú ako symbol nezávislosti vyhlásenej albánskou väčšinou. Za jedno z riešení sa považovalo, aby EULEX nebola prítomná v severnej, srbskej časti Kosova, ktorá by zostala pod správou OSN. Napokon po určitých peripetiách bola naznačená možnosť spoločného rozmiestnenia jednotiek EULEX a mierových jednotiek OSN (UNMIK) v Srbmi obývanom severe Kosova, čím by sa zabezpečila plynulejšia výmena. V období písania článku sa predpokladalo, že „Policajná a justičná misia Európskej únie v Kosove (EULEX)“ by sa mohla stať plne funkčnou už na začiatku decembra 2008 po tom, ako budú prekonané námietky srbskej menšiny proti ich rozmiestneniu. EULEX ako „štátoprávna misia“ sa má starať o to, aby „kosovské inštitúcie“ – ako to znie v diplomatickej reči EÚ – boli podporované vo svojej právnej autorite a vyvíjať nezávislý multietnický justičný, policajný a colný systém“. Paralelne k tomu by mal pôsobiť „Medzinárodný civilný reprezentant“ (ICR - International Civilian Representative). Ten bude mať zároveň zdvojenú funkciu ako Špeciálny predstaviteľ EÚ (EU Special representative) - de facto najvyšší Európan EÚ v Kosove, niečo podobné, ako je tomu v Bosne a Hercegovine³⁷. Pod jeho dozorom bude pôsobiť politická časť misie EÚ, ktorej zodpovednosťou bude dohliadať na plnenie záväzkov kosovských orgánov.

Sudcovia, policajti, prokurátori a colníci preberú postupne od správy OSN a postupne ju budú prenášať na kosovské inštitúcie. EULEX bude mať určité obmedzené exekutívne právomoci. Konať bude môcť napríklad aj pri vyšetrovaní a stíhaní vážnych a citlivých trestných činov.

Oficiálne sa začal prenos kompetencií a majetku z misie OSN UNMIK na EULEX 18. augusta 2008. Za zatvorenými dverami podpísali šéf Plánovacieho tímu EÚ v Kosove Roy Reeve a šéf UNMIK Lamberto Zannier memorandum o porozumení. Do používania EÚ prejdú aj budovy a vozidlá UNMIK. Malá časť UNMIK, ktorá v Kosove vykonávala celú dočasnú správu od roku 1999, v Kosove zostane popri misii EÚ. Jej velenie už ale ohlásilo znižovanie stavov personálu o 70 %. Zodpovednosti EÚ budú menšie ako boli tie OSN, ktorých časť na seba prirodzene prebrala kosovská vláda v Prištine.

Proces nazvaný diplomaticky (ale zároveň zavádzajúco) ako „rekonfigurácia UNMIK“ sa začal so súhlasom generálneho tajomníka OSN Pan Ki-muna. Ten rozhodol, že z dôvodu neschopnosti dohodnúť sa v Bezpečnostnej rade kvôli ruskému vetu je potrebná istá dohoda na nových usmerneniach. EÚ by mala prebrať „posilnenú operačnú úlohu v Kosove v oblasti vlády zákona pod záštitou OSN“. Oficiálne tak EULEX pôsobí „na základe všeobecného rámca rezolúcie 1244 OSN“. Je to však právne komplikované a nejednoznačné. Presun kompetencií bez novej rezolúcie BR OSN považuje Srbsko nelegálny. Podpis memoranda vyvolal u časti srbskej elity nepriateľské reakcie, ktoré niektoré členské krajiny EÚ nepovažujú za celkom zlučiteľné s ambíciou Srbska získať čo najskôr štatút kandidátskej krajiny.

³⁷ *Má právo, „uskutočniť korektné opatrenia na vylepšenie každého počinu kosovských autorít“, pričom to obsahuje „aj anulovanie zákonov a rozhodnutí kosovských autorít“. To znamená, že zákony prijaté v kosovskom parlamente môžu byť anulované, volení zástupcovia alebo ministri môžu byť zosadení zo svojich postov, čo sa číta v Ahtisaariho pláne nasledovne: „V prípade dôležitých, alebo opakovaných pochybení (...) má Medzinárodný civilný reprezentant autoritu každého majiteľa verejného postu z tejto pozície odstrániť.“ – pozn. autora.*

Perspektíva NATO v Kosove

Na základe kompromisného návrhu generálneho tajomníka OSN Pan Ki-muna z júna 2008 by jednotky KFOR s takmer 16.000 príslušníkmi mali zaistiť bezpečnosť v Kosove po vstupe do platnosti jeho ústavy. Keďže EULEX preberá od misie OSN (UNMIK) civilné policajné úlohy sa očakáva, že KFOR a EULEX budú spolupracovať ako vojenská a civilná zložka bezpečnostných síl v Kosove. Zaujímavý je v tejto otázke postoj Turecka. Turecko na zasadnutí ministrov obrany NATO v Bruseli odmietlo súhlasiť so zmenou operačného plánu KFOR. Tým zablokovalo nový operačný plán pre Severoatlantickú alianciu vedenú medzinárodné sily v Kosove (KFOR), ktorý by umožnil v regióne priamu spoluprácu NATO s misiou Európskej únie. Podľa zdrojov z aliancie sú dôvodom jeho dlhoročné spory s Cyprom, pre ktoré Ankara už viackrát zamedzila oficiálnej spolupráci NATO a EÚ. Členovia NATO sa ešte pred zasadnutím ministrov dohodli, že aliancia bude poskytovať výcvik budúcim Kosovským bezpečnostným silám (KSF – Kosovo Security Forces). Tento plán, navrhnutý vlani osobitným vyslancom OSN Marttim Ahtisaarim, bol zablokovaný vzhľadom na nezhodu členov NATO v otázke nezávislosti Kosova. KSF by mali mať 2500 vojakov (plus 800 záloh) zodpovedných za riešenie krízových situácií, civilnú obranu a likvidáciu výbušnín, nie však kontrolu hraníc Kosova. NATO bude tiež dohliadať na vytvorenie „civilne vedenej organizácie kosovskej vlády“, ktorá bude mať kontrolu nad KSF. Zároveň budú zrušené Kosovské ochranné sily (Kosovo Protection Forces – KPC), v radách ktorých slúžia bývalí geriloví bojovníci. Zotrvanie NATO v Kosove sa nezdá byť problémom. Zatiaľ nie sú známe žiadne náznaky, kedy mal KFOR v NATO skončiť. Európska únia požaduje minimálne ďalších 5 rokov, americký minister obrany Robert Gates v októbri 2008 avízoval, že USA jednotky by mali zostať do roku 2010. Či je to náznak odchodu amerických jednotiek z Kosova nie je jasné. USA sú však silne zaviazané v Iraku a Afganistane, Kosovo určitým spôsobom blokuje kapacity použiteľné v zložitejších misiách.

Na základe vývoja situácie v roku 2008 sa potvrdzuje, že Kosovo zostane aj naďalej pod trojitou kontrolou – NATO, OSN a EÚ, pričom angažovanie sa OSN bude klesať. V prípade posilňovania prítomnosti sa bude stávať určitým európskym protektorátom (podobne ako Bosna a Hercegovina), čo môže negatívne vplyvať na nálady obyvateľstva. To nemusí byť spokojné s obmedzeným stupňom samostatnosti. Okrem toho Európska únia nemá v Kosove tak vysokú dôveru ako USA a NATO. Preto bude závisieť aj na politike USA, ako sa bude vyvíjať politická a bezpečnostná situácia v Kosove a v regióne.

Etnické a náboženské fenomény

Etnické zloženie Kosova začiatkom 20. storočia výrazne zmenili vzájomné vyhánania a migrácia z Albánska. V súčasnosti tvoria Albánci 90 percent dvojmiliónovej populácie. V regióne zostáva asi 100.000 Srbov - asi tretina stavu pred kosovskou vojnou z roku 1999 - z toho asi polovica v roztrúsených enklávach pod ochranou KFOR. Zvyšok žije v oblasti severne od rieky Ibar, kde majú Srbi väčšinu. Skutočnosťou je, že po vzniku samostatného Kosova sú dve základné etniká – Albánci a Srbi oddelení a bude trvať dlho, kým sa Kosovo stane multietnickým štátom tak ako je to charakterizované v ústave. Medzi hlavné prekážky tohto procesu sú považované: (a) nerealistický srbský nacionalizmus odmietajúci „ďalšiu stratu národného územia“; (b) arogantný albánsky nacionalizmus požadujúci ďalšie národné pokorenie Srbska a Srbov; a (c) neopodstatnené geostrategické záujmy profitujúce z neistoty v regióne.

O nerealistickom srbskom nacionalizme bolo popísané dost. Nereálny výklad dejín, chyby pri spravovaní Kosova v čase keď bolo súčasťou Srbska, ako aj nereálne očakávania, že medzinárodná komunita nepodporí samostatnosť Kosova vedú k určitému typu „národnej frustrácie“. Niektorí analytici predpokladajú vznik „kosovského syndrómu“ podobne ako tomu bol pri vzniku „trianonského syndrómu“ u Maďarov. Pre pochopenie srbského prístupu (vzhľadom na priestor v publikácii) pomôžu poznatky z toho, ako sú orientované učebnice, podľa ktorých sa vyučuje aj v súčasnej dobe.

Autori učebníc prezentujú Kosovo ako historicky srbské územie, centrum stredovekého srbského štátu a srbskej pravoslávnej cirkvi (patriarchátu) a miesto zlomových udalostí srbs-

POZNÁMKY

skej národnej minulosti. Jedným z argumentov je, že Kosovčania sú islamizovaní a albani- zovaní Srbi³⁸. Skresluje sa aj proces postupného oslabovania srbského elementu a zmeny v etnickej a náboženskej štruktúre na území Kosova v období osmanskej vlády nad Balkánom v prospech Albáncov. Posun v etnickej štruktúre tohto územia, ktoré by malo byť výlučne srbské, autori učebníc vysvetľujú vyhánaním (sťahovaním) srbského obyvateľstva a príchodom albánskeho a tureckého (islamského) obyvateľstva a odnárodňovaním (islamizáciou a albanizáciou) Srbov, ktoré prebiehalo v období osmanskej okupácie. V textoch učebnice sa píše o albánskom násilí, ktoré trvalo niekoľko storočí, počas ktorých bolo srbské obyva- teľstvo vystavené „útlaku islamizovaných albánskych kmeňov“. V podobnom duchu potom autori píšu aj o období 19. a začiatku 20. storočia, keď sa pre územie Kosova (Metohije, Rašky a severného Macedónska) v učebniciach (a aj odbornej historickej literatúre) používa ozna- čenie „Staré Srbsko“. Autori učebníc píšu o veľkom počte islamizovaných Srbov, z ktorých určitá časť prijala a používala albánsky jazyk. Podľa výskumov, ktoré boli robené v roku 2005 medzi mladšou generáciou Srbov³⁹ pretrváva vplyv kultúry založenej na reťazci porážka – ústup – návrat. Veľa opýtaných bolo názoru, že bude snaha opäť Kosovo získať tak ako tomu bolo v histórii. Vyskytli sa aj skeptici, čo sa týka budúcej vôle Srbov bojovať o Kosovo, boli však v menšine. Ďalšou črtou kultúry je tá, že Srbi aj Albánci prisudzujú vinu jednoznačne „nepriateľovi“. Srbi okrem Albáncov ešte vinu kladú na medzinárodnú komunitu viac než na svojich politikov a veľkú rolu pripisujú manipulácii zo strany medzinárodných médií. Preja- vuje sa favoritizmus vlastnej skupiny a negativizmus voči inej skupine.

O albánskom nacionalizme svedčia nasledovné skutočnosti:

- (1) V súčasnosti je tento región oficiálne nazývaný iba Kosovo (Spojenými národmi, EÚ, NATO atď.). V niektorých prípadoch je západnými a medzinárodnými organizáciami spomína- né dvojaké možné hláskovanie (Kosovo / Kosova) – s rešpektom na predovšetkým bikul- túrnu povahu tejto krajiny; zatiaľ čo albánski nacionalisti používajú hláskovanie: Kosova. Na druhej strane tieto skutočnosti otvorene ignorovali meno krajiny (Kosovo a Metohija) v období, kedy Kosovo patrilo pod Srbsko;
- (2) Albánska červeno-čierna národná vlajka je vztýčená na väčšine úradných budov (s vý- nimkou tých oblastí, ktoré sú obývané predovšetkým Srbmi) napriek tomu, že táto zá- stava nie je žiadnym spôsobom oficiálne akceptovaná najvyššou právnou inštitúciou v danom regióne. A v minulosti neboli žiadne srbské vlajky v tých častiach regiónu, ktoré boli obývané albánskou väčšinou;
- (3) Organizátori a vinníci rozsiahlych hrôz vykonaných na miestnych Srboch (rabovanie a ničenie ich majetku a v skutočnosti brutálne etnické čistenie) dňa 17. marca 2004 nebo- li nájdení a riešení. Medzinárodné a miestne inštitúcie ani nemali primárny záujem na súdení aktívnych protagonistov týchto udalostí. Zamlčovanie tejto, ako aj obdobných kapitol udalostí kriminálneho charakteru voči Srbom boli a sú pravdepodobne vnímané ako najlepší nástroj na upokojenie situácie;
- (4) Srbský jazyk sa na školách na väčšine územia Kosova prestal vyučovať ešte v období, kedy Kosovo oficiálne patrilo pod Srbsko (s výnimkou oblastí obývaných Srbmi);
- (5) Väčšina miestnych obyvateľov očakáva implementáciu politiky *Faits accomplis* (dokona- lých faktov). Tento prístup je mlčky podporovaný oficiálnymi predstaviteľmi (v regióne) medzinárodnej komunity.

Srbi v Kosove sa stali národnostnou menšinou, avšak v neistom prostredí a pod stálou hrozbou efektu známeho ako „demokratická tyrania“ uskutočňovanej národnostnou väčši- nou. Vzhľadom na to, že ani albánska strana sa nevyznačuje kultúrou pluralizmu a tolerancie, kontrola vykonávaná medzinárodnými silami zostáva opodstatnená.

Náboženstvo

V úvode je potrebné zvýrazniť, že hoci spojenie s náboženstvom bolo jedným z mnohým argumentov na západnom Balkáne pre etnické čistky, na rozdiel napríklad od Bosny a Herce- goviny srbsko – albánsky konflikt v Kosove bol (a zostáva) predovšetkým stretom národných

38 Eva Škovranková, „Srbské mýty o Kosove“ <http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=187&tl=13>

39 Katarina Putnik, *Exploring the Serbian implicit culture in relation to Kosovo*, IICP, 2005, www.iicp.at/communications/publications/papers/WP4%20Serbian%20Culture.pdf

ideológií a nie stretom dvoch náboženstiev⁴⁰. Obdobie po páde komunizmu charakterizuje postupné obnovenie a nárast záujmu o vieru, bohoslužby a náboženské obrady. Vplyv na uvedenú skutočnosť mala aj politická situácia pre konfliktom charakteristická tým že Albánci boli konfrontovaní so silnejším protivníkom, boli pod psychologickým nátlakom represiami. Okrem Albáncov muslimskú vieru vyznávajú Bosniaci, Gorani a Turci žijúci v Kosove, ako aj časť Rómov a Aškáliov. Podľa výskumov verejnej mienky robenej v rámci Projektu sociologického prieskumu v juhovýchodnej Európe⁴¹ je viera Albáncov v Kosove v porovnaní s vierou v Albánsku značná, je však nižšia v porovnaní s Albáncami v Macedónsku a Čiernej hore. Napriek tomu žiaden ortodoxný islamský štát v Kosove nie je. Tunajší moslimovia sú skôr „európski“ veriaci. Podľa výskumov oveľa viac ako na púť do Mekky túžia dostať sa aspoň raz v živote (a najlepšie natrvalo) do západnej Európy. Že v Kosove prevažuje islam, vidieť hlavne v množstve mešít a typických bielych čiapkach, kečetoch, ktoré nosia najmä starší Albánci. Ostatní Kosovčania označuje svoju vieru ako umiernenú⁴². Islam nezohral silnú úlohu pri tvorbe albánskej národnej identity – to robil albánsky jazyk a kultúra. Z hľadiska vplyvu na ženy je potrebné brať do úvahy kombináciu náboženstva spolu s ďalšími skutočnosťami súvisiacimi so spoločenským a ekonomickým postavením albánskych žien. Kosovská spoločnosť si zachovala znaky relatívne uzatvorenej spoločnosti, prítomné sú prvky tradičného spôsobu života, silné patriarchálne vzťahy (súvis s predindustriálnou nerozvinutou spoločnosťou). To ovplyvnilo zachovávanie „tradičného“ postoja k ženám s istým uzatvorením ich spoločenského okruhu. Nie je to však postoj typický pre arabský Islam. V Kosove existujú ženské hnutia a ženy sa aktivizujú⁴³. Všeobecne napriek tomu, že tvoria viac ako 50 % populácie, ich podiel na politickom a verejnom živote je nízky. Podľa hodnotenia zastúpenia OBSE v Kosove pretrváva vplyv stereotypov, čo sa odráža v diskriminácii, najmä vo vidieckych oblastiach⁴⁴.

Rovnica Kosovčan = moslim neplatí úplne. Sedem percent Albáncov sú kresťania, údajne ním bol aj bývalý vodca Kosovčanov Ibrahim Rugova. Okolo 100 000 Srbov žijúcich v Kosove vyznávajú ortodoxnú pravoslávnu vieru. Okolo 5 % populácie vyznáva katolícku a protestantskú vieru (asi 65 000 katolíkov)⁴⁵. Ústava, rovnako zákon o náboženskej slobode z roku 2006 zaručujú slobodu vyznania. Do úvahy je potrebné brať skutočnosť, že oba dokumenty boli písané pod dozorom medzinárodnej komunity. V Kosove je okolo 1500 pravoslávnych kostolov a iných sakrálnych zariadení, väčšina z nich pod ochranou KFOR. Analýzy OSN ukazujú, že bolo vypálených okolo 80 objektov chránených UNESCO, v roku roku 2004 pri albánskych nepokojoch to bolo 27 kostolov.

Záver

Po vyhlásení nezávislosti a prijatí Ústavy preberú kosovské orgány na seba čoraz viac zodpovednosti. Prítomnosť medzinárodnej komunity však zostane trvalejšia. Problémy môžu spôsobiť nejasnosti okolo úlohy zostávajúcich štruktúr misie OSN UNMIK a úlohy misie Európskej únie. Postavenie a úlohy NATO sú jasnejšie a určitým spôsobom sa rozšírili na formovanie a prípravu ozbrojenej zložky – Kosovských bezpečnostných síl. Problémy môže prehĺbiť pomerne neistá cesta do EÚ a prípadné rozčarovanie Albáncov zo zasahovania medzinárodnej komunity. Otvorené zostanú otázky oblasti na sever od rieky Ibar, obývanej Srbmi. Európska únia preberá na seba väčšiu zodpovednosť, zároveň tým nesie aj riziko pri ovplyvňovaní ďalšieho vývoja.

40 *Iste treba brať do úvahy aj náboženský rozmer - srbské pravoslávie versus albánsky islam. Albánci nedôverujú Srbom, teda ani pravoslávnej cirkvi. Katolícka cirkev sa teší väčšej priazni. – pozn autora.*

41 *Pozri napríklad: A.K.Berishaj, Úroveň religiozity v Kosove, in Náboženstvá na Balkáne.*

42 *„Náš islam je ako Cola light či ľahké cigarety Marlboro,“ opísal kosovských moslimov pre agentúru AP imám Ilmi Krasniči z mesta Gjilan.*

43 *Napr. The Kosova Women's Network (KWN), založený v roku 2000.*

44 *Pozri napríklad: OSCE Kosovo Mission helps get women involved in local politics, <http://www.osce.org/item/32033.html>.*

45 *2008 Report on International Religious Freedom - Kosovo, 19 September 2008. Online. UNHCR, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48d5cc0c52.html>.*

POZNÁMKY

Zdroje:

1. Education reform in BiH. <http://www.oscebih.org/education/?d=2>.
2. Ethnicity and War in the Balkans, Mark Mazower University of Sussex. <http://thebosnianwarfactstimelinehistorygenocidecriminals.wordpress.com/2008/04/30/ethnicity-and-war-in-the-balkans-by-mark-mazower/>.
3. Freedom in the World 2008 - Bosnia-Herzegovina, UNHCR Refworld, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/487ca1f579.html>.
4. KOSOVO'S FRAGILE TRANSITION, Europe Report N°196 – 25 September 2008, International Crisis Group.
5. Náboženství na Balkáne, Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, Bratislava 2007. ISBN 978-80-89096-27-5.
6. Political Military Analysis Handbook, US Army Special Warfare Center, Fort Bragg. March 1, 2006.
7. Anes Alic, Bosnia and Herzegovina: Teaching Intolerance. Transitions Online, June 3, 2008.
8. Antúñez, Juan Carlos, Wahhabism in BaH, 16. 9. 2008, http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2468.
9. Batt Judy, Western Balkans, European Institute for Strategic Studies, <http://www.iss.europa.eu/index.php?id=210> (otvorené 11.10.2008).
10. Lajčák Miroslav: Bosnia and Herzegovina's Future in the European Union, May 21, 2008, Johns Hopkins University, Washington, D.C.
11. Lovrenovič Ivan, BOSNIA AND HERZEGOVINA: FACING THE CHALLENGE OF INDEPENDENCE, Spirit of Bosnia (Duh Bosne), issue: Vol.3, No.1 / 2008, pages: 18.
12. Putnik, Katarina, Exploring the Serbian implicit culture in relation to Kosovo, IICP, 2005, www.iicp.at/communications/publications/papers/WP4%20Serbian%20Culture.pdf
13. 2008 Report on International Religious Freedom - Kosovo, 19 September 2008. Online. UNHCR, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48d5cc0c52.html>.
14. Škovranková, Eva „Srbské mýty o Kosove“ <http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=187&tl=13>.

CYPRUS

POZNÁMKY

RSDr. Ľubomír Čech
Akadémia Ozbrojených síl SR

Rozdelenie ostrova v historickom kontexte

Cyprus je tretí najväčší ostrov v Stredozemnom mori s veľmi výhodnou strategickou polohou. Vždy tvoril dôležitú križovatku ciest medzi Európou, Afrikou a Áziou. Málokto má tak bohatú históriu. Nájde tu svedectvá o živote Egypťanov, Asýrčanov, Feničanov, Grékov a Rimanov. Zvyšky byzantskej, arabskej, benátskej, tureckej či antickej kultúry. Nájde tu pamiatky po templároch a maltských rytieroch, ktorí Cypru zanechali dedičstvo slávneho vína zo sušených hrozienok – *kumandaríju*. Archeologické nálezy potvrdili existenciu civilizácie na ostrove už v 9. tisícročí pr. n. l.

Demarkačná čiara bojovej línie z augusta 1974 rozdeľuje Cyprus na dve časti - grécku južnú a tureckú severnú. V južnej časti Cyperskej republiky žije (2006) 772 tisíc obyvateľov. Z nich (2005) 70 % sú grécki Cyperčania, 24 % tureckí Cyperčania a ostatní 6 %. K jednotlivým náboženstvám (2005) sa hlási 71 % gréckych pravoslávnych, 25 % moslimov, maronitov, arménskych kresťanov a ostatných sú 4 %.

V Severocyperskej Tureckej republike (2006) s 264 000 obyvateľov je 44 % tureckých Cyperčanov, asi 55 % pevninských Turkov a asi 1 % gréckych Cyperčanov a ostatných. Oficiálne sa k moslimskému náboženstvu a jeho sunnitskej vetvi hlási (2000) 98,4 % moslimských veriacich.⁴⁶



Obr. č. 1: Výsledok etnického rozdelenia ostrova po udalostiach roku 1974
(prameň: <http://www.kypr.navajo.cz/> - upravené)

Rozdelenie ostrova sa však začalo črtiť už udalosťami z 50. a 60. rokov minulého storočia. Asi od roku 1955 sa aktivovalo grécke obyvateľstvo na ostrove v protestoch proti britskej koloniálnej správe⁴⁷. Nacionalistická organizácia, EOKA (Národná organizácia cyperských

⁴⁶ Šlachta, M. : *Ohniska napětí ve světě. Kartografie Praha. Praha 2007. s. 69-70.*

⁴⁷ Veľká Británia v roku 1878 získala podpisom spojeneckej zmluvy s Osmanskou ríšou právo držby a správy Cypru. Vidiac v Cypre „bránu do Ázie“ usilovala o Cyprus v rôznych formách podriadenosti až do roku 1960, kedy ostrov získava nezávislosť. Dodnes má na ostrove dve vojenské základne – Akrotiri a Dhekelia.

POZNÁMKY

bojovníkov) stojaca na čele tohto hnutia, spájala tieto protesty s *enosis*⁴⁸ – vytvorením únie s Gréckom. Odpoveďou tureckých Cyperčanov bolo vytvorenie Tureckej obrannej organizácie TMT. Britská vláda vidiac neudržateľnosť svojich koloniálnych pozícií sprostredkovala trojstranné rokovania, výsledkom ktorých bolo vyhlásenie nezávislej Cyperskej republiky 16. augusta 1960.

Pokračujúce konflikty medzi obidvomi hlavnými komunitami a neštandardné ustanovenia cyperskej ústavy viedli k otvorenému etnickému konfliktu s prvými mŕtvymi. 21. decembra 1963 zaútočili grécki Cyperčania na turecko – cyperské obyvateľstvo v snahe prevziať na ostrove moc. Tureckí Cyperčania sa stiahli zo zmiešaných etnických enkláv do zón chránených vojakmi OSN⁴⁹.

O desať rokov neskôr v roku 1974 grécki dôstojníci Cyperskej národnej gardy spolu s organizáciou EOKA uskutočnili štátny prevrat, ktorým porušili tzv. garančnú zmluvu (Treaty of Guarantee)⁵⁰ a vytvorili podmienky pre uplatňovanie záujmov Turecka na ostrove. Jeho invázne sily sa vylodili na severe a v priebehu jedného mesiaca obsadili takmer 40 % ostrova. Pomyselná čiara najhlbšieho preniknutia tureckých jednotiek sa zastavila na tzv. Attilovej línii (viď obrázok č. 1), ktorá v dĺžke 180 km pretína ostrov od západu na východ a prechádza aj hlavným mestom Nikóziou. Zo severnej časti ostrova tak odišlo alebo muselo odísť v dôsledku týchto udalostí asi 195 000 Grékov. Opačným smerom sa sťahovalo asi 45 000 Turkov⁵¹. Pôvodný domov stratilo viac ako 40 % cyperskej populácie.

Determinanty vývoja islamu na Cypre

Pre pochopenie islamskej viery na Cypre je potrebné zohľadniť tie determinanty, ktoré podmieňovali jej fungovanie v zložitom historicko - politickom a etnickom prostredí :

- 1) Islam sa na Cypre vyvíjal v súžití s inými náboženstvami. Spolu s kresťanskou ortodoxiou, rímskym katolicizmom, maronitskou kresťanskou cirkvou⁵² a arménskym kresťanským náboženstvom.
- 2) Vzájomné pôsobenie hlavných náboženstiev na Cypre silne ovplyvňovali a stále ovplyvňujú geopolitické záujmy mocných tohto sveta. Tento faktor získal na význame najmä v 19. a 20. storočí.
- 3) Islamské náboženstvo bolo na Cypre pod silným etnickým tlakom v dôsledku grécko – tureckého súperenia o pozície v priestore JV Európy a Egejského mora.⁵³ Tento determinant má svoju historickú a politickú genézu a je spojený so silným vplyvom sekulárneho Turecka na tureckých Cyperčanov a s vyostrením cyperskej otázky do takej miery, že viedla k etnickému rozdeleniu ostrova.

48 *Enosis* – znamená jednota, výraz pre politickú jednotu Cypru s Gréckom.

49 Mierová operácia UNFICYP pôsobí na Cypre na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN č. 186 zo 4. marca 1964 s mandátom zabrániť obnoveniu ozbrojeného konfliktu medzi grécko – cyperskou komunitou a turecko – cyperskou komunitou podporovanou tureckými ozbrojenými silami, prispieť k udržaniu a obnove práva, poriadku a návratu do normálneho stavu. Mierová operácia UNFICYP je jednou z najstarších mierových operácií v histórii OSN.

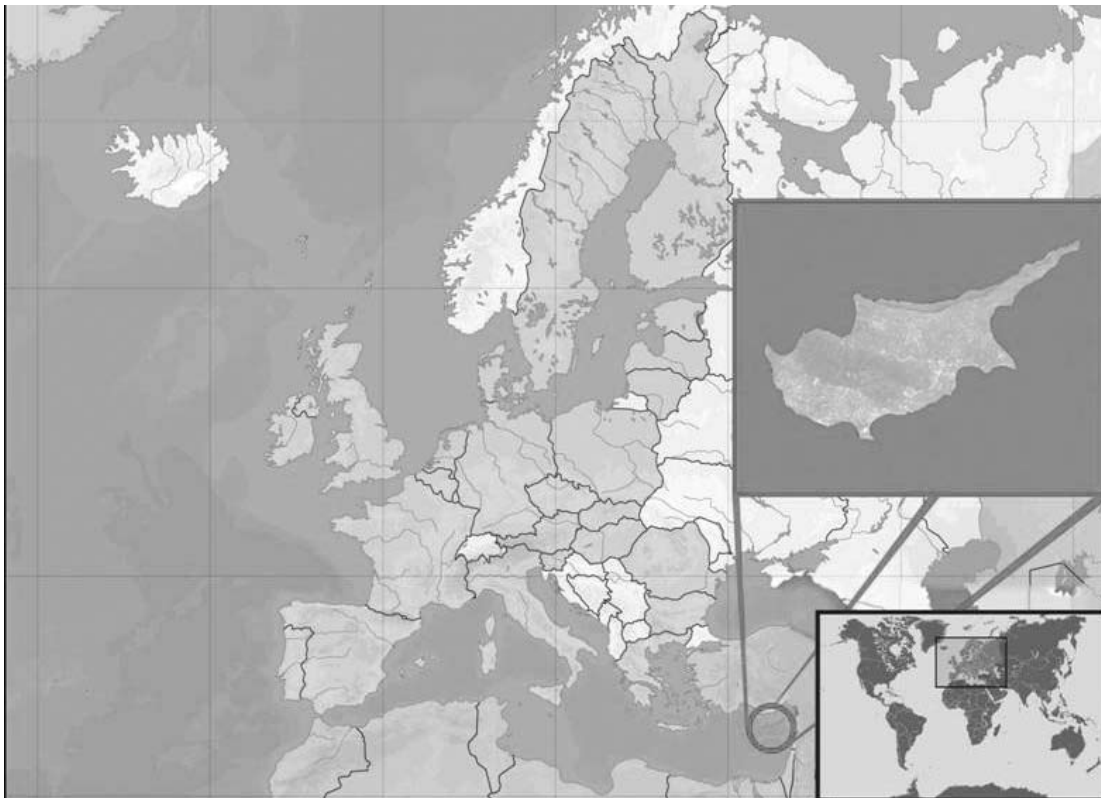
50 Garančná zmluva je dokument tvoriaci integrálnu súčasť curyšsko – londýnských dohod. Tie vytvorili právny rámec pre vznik nezávislej Cyperskej republiky v roku 1960. V garančnej zmluve Grécko, Turecko a Veľká Británia zaručovali nezávislosť, územnú integritu a bezpečnosť Cyperskej republiky. Umožňovala každej zo zmluvných strán v prípade nemožnosti koordinovanej akcie uskutočniť individuálnu akciu na ostrove.

51 Šlachta, M.: *Ohniska napětí ve světě. Kartografie Praha. Praha 2007, s. 64.*

52 Maroniti sú kresťanská komunita východného obradu v Libanone a tvoria súčasť katolíckej cirkvi. Udržiavajú si miestnu nezávislosť pod vedením voleného maronitského patriarchu, ktorého Rím v úrade iba potvrdzuje. Maroniti si uchovali starobylú sýrsku liturgiu. Členovia nižšieho kléru sa ženía, ale tento zvyk pomaly zaniká. V Libanone tvorili pôvodne väčšinu obyvateľstva, no rýchlejší demografický rast moslimského obyvateľstva tento pomer zmenil.

53 Hradečný, P. : *Řekové a Turci. Nepřátelé nebo spojenci? Knižnice dějin a současnosti – Nakladatelství Lidové Noviny. Praha 2000. s. 6.*

Mimoriadne bohatú históriu ostrova ovplyvnilo nielen jeho nerastné bohatstvo⁵⁴, ale aj jeho výhodná poloha na križovatke námorných a obchodných ciest troch kontinentov (pozri obr. 3).



Obr. č. 3 : Geopolitické postavenie ostrova (prameň : www.answers.com/topic/cyprus)

Od 4. do 12. storočia (roky 325 – 1191) bol Cyprus provinciou byzantskej ríše s kresťanským štátnym náboženstvom. Určitú výnimku tvorili vojenské výpady arabských kmeňov na konci 40. a začiatku 50 rokov 7. storočia. Dynamicky sa rozširujúce nové náboženstvo nemohlo Cyprus obísť a pokusy o jeho získanie môžeme sledovať opakovane až do polovice 10. storočia. Až cisár Nikeforos Fokas vyháňa arabské kmene z ostrova.

V nasledujúcom franskom (roky 1191 – 1489) a benátskom (roky 1489 – 1571) období história Cypru získava dominantné postavenie rímskokatolícka cirkev, oslabujúc tak doposiaľ vplyv gréckej ortodoxnej cirkvi.

Výraznejšie sa islam na ostrove začal usadzovať až po roku 1570, kedy osmanské vojsko po asi ročnom obliehaní Famagusty pripojilo Cyprus k Osmanskej ríši. Osmanské obdobie v dejinách ostrova (roky 1571 – 1878) významne menilo postavenie kresťanstva⁵⁵. Islamský zákon *šarí`a*⁵⁶ sa stal štátnym zákonom, nahrádzajúci kresťanský zákon *Assizes*⁵⁷. *Šarí`a* bol používaný príslušnými súdmi pre všetkých obyvateľov, bez ohľadu na ich náboženstvo. Jedinou výnimkou tejto výhradnej právomoci *šarí`ských* súdov bol zákon o osobnom stave a rodinných vzťahoch členov ortodoxnej cirkvi. Cirkevné súdy ortodoxnej cirkvi zostali príslušné pre rodinné vzťahy. Rímskokatolícka cirkev prestala fakticky existovať a torzo jej vyznávačov

54 Od začiatku doby bronzovej bol Cyprus spájaný s ťažbou medi, ktorá tvorila hlavné nerastné bohatstvo ostrova.

55 Ostrov sa stal jedným z tureckých pašalíkov (osmanská územná jednotka). Katolícke vedenie bolo vyhnuté a bola povolená iba činnosť ortodoxných kresťanov na čele s arcibiskupom.

56 Výraz *šarí`a* znamená „cesta k vode“ (aj „správna cesta“). Tým je vyjadrené, že kto kráča touto cestou, dostane sa tam, kde je možný život. Ten istý výraz sa používa pre náboženský zákon, daný islamom. Kto ho dodržiava, v prenesenom slova zmysle, dostane sa do spoločnosti, kde je možný život, do spoločnosti, v ktorej sa ľudia orientujú podľa určitých zásad, daných Bohom. Právne predpisy *šarí`e* sú rozsiahle a nie všetko, čo sa dnes do nej zaraďuje, pochádza bezprostredne z Koránu. Veľa vecí sa pridávalo postupom času. Zahŕňa všetky oblasti práva a je potrebné sa vyvarovať chápaniu, že je to iba trestné právo.

57 Emilianides, A. : *Islamská viera ako jedno z hlavných náboženstiev : Prípady Cypru*. In : *Islam v Európe. Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi*. Bratislava 2005. s. 34.

POZNÁMKY

v strachu z nútenej konverzie na islam radšej navonok vystupovalo ako ortodoxní (zachovávajúc si svoju vieru vo svojom vnútri).

Ku zmene dochádza až v roku 1856, kedy reskript Osmanskej ríše *Chatt-i Humájún* priznal kresťanským spoločenstvám právo viesť svoje náboženské a rodinné záležitosti. V plnej miere sa uplatňoval aj na Cypre, čo potvrdzujú britské záznamy z tohto obdobia.

Podstatné náboženské zmeny boli naštartované v roku 1960, kedy vznikla Cyperská republika. Vznik nového samostatného štátu je spätý s prijatím pomerne kontroverznej ústavy, ktorá súžitie dvoch hlavných ostrovných etník a náboženstiev vôbec neulahčila.

V súvislosti s náboženskou problematikou však dochádza k istému pozitívnemu obratu. Prostredníctvom novej ústavy štát uznal právo plnej moci všetkým piatim hlavným náboženstvám spoločnosti – ortodoxnému kresťanskému, islamu, maronitskému, arménskému a rímskokatolíckemu⁵⁸. V zmysle platnej legislatívy teda nebolo určené väčšinové, alebo štátne náboženstvo.

Ako už bolo uvedené, bikomunálny ústavný rámec Cyperskej republiky ku konečnému riešeniu „cyperskej otázky“ nepomohol. Naopak sa stal zdrojom etnického napätia a nepokojov, do riešenia ktorých vstúpila aj OSN.

V nadväznosti na ústavné vymedzenie tureckej a gréckej komunity ostrova je v tejto súvislosti potrebné vedieť, že iba 18 % - ná turecká komunita zabezpečila ústavné práva jej prislúchajúce všetkým príslušníkom ostrova, vyznávajúcich islamské náboženstvo. V čl. 2, § 2 Ústavy bolo uvedené, že „...tureckú komunitu tvoria všetci občania republiky, ktorí sú tureckého pôvodu a ktorých rodným jazykom je turečtina, alebo ktorí majú podiel na tureckých kultúrnych tradíciách, alebo ktorí sú moslimovia“⁵⁹.

Právne postavenie islamu na Cypre po prijatí novej ústavy však podstatne viac ovplyvňoval inštitút *wakfov* – náboženských nadácií. Podľa tohto islamského právneho inštitútu je to určitý majetok, väčšinou nehnuteľného charakteru, ktorého výnos mal trvalo slúžiť na udržiavanie „zbožného diela“.

Existujú tri druhy *wakfov*:

- náboženský – výnos je určený výhradne na výstavbu, údržbu a prevádzku mešit,
- filantropický – slúži na podporu chudobných a verejnosti prostredníctvom fondov pre knižnice, na výskum, vzdelanie, zdravotnícke služby,
- rodinný – výnosy patria potomkom rodiny zakladateľa *wakfu* a len prebytok je možné venovať iným chudobným.

Takto definovaný majetok spravuje *kádí* (sudca), ktorý bol menovaný priamo panovníkom alebo miestnou správou. Jeho rozhodnutia vychádzali zo zákona *šarí`e*. Predpokladala sa veľmi dobrá znalosť islamského práva, bezúhonnosť a príslušná súdna prax. *Kádí* bol akýmsi ochrancom verejného záujmu všetkých, ktorí nemali inú možnosť právnej ochrany – napr. siroty, nesvojprávne osoby apod.. V súčasných podmienkach islamského prostredia *kádího* nahrádza najčastejšie ministerstvo *wakfov* (*wizárat – al – awkáf*).

Kodifikáciu tohto významného islamského právneho a náboženského inštitútu a algoritmus jeho fungovania zabezpečil čl. 110, § 2 cyperskej Ústavy z roku 1960. Získanie výhradnej legislatívnej právomoci v záležitostiach náboženstva, vzdelávania, kultúry a osobného štatútu členov tureckej komunálnej entity znamenalo obrovský prínos pre veriacich moslimov na Cypre.

Islam na tomto ťažko skúšanom ostrove v interakcii s ostatnými náboženstvami definoval svoje postavenie. Minimálne do konfrontačných udalostí v roku 1974 bolo možné hovoriť o **cyperskom islame**. Tzn. islame, ktorý sa v špecificky vyvíjajúcom prostredí do istej miery prispôsobuje a koexistuje s inými náboženstvami. Pre nasledujúce obdobie je skôr príznačné, že **islam na Cypre je viac ako v minulosti naviazaný na jeho turecký variant**.

58 V referende dňa 13.11.1970 si 1077 Arménov, 1046 maronitov a 322 katolíkov zvolilo, že chcú patriť do gréckej komunity. K tureckej komunite sa prihlásilo 5 Arménov a rímskych katolíkov.

59 Emilianides, A.: *Islamská viera ako jedno z hlavných náboženstiev: Prípady Cypru*. In : *Islam v Európe. Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi*. Bratislava 2005. s. 35.

Neúspech cyperskej ústavy v súvislosti s nerealizovanými ambíciami rozdeliť politickú moc medzi dve aritmeticky nerovnocenné komunity, rovnako ako aj neúspech medzinárodného spoločenstva toto rozdelenie riešiť cez hlavných aktérov (Turecko a Grécko), malo za následok mimoriadne vyostrenie cyperskej otázky.

Neznamená to však, že by ustanovenia ohľadom postavenia islamskej viery boli v rámci Cyperskej republiky nerealizovateľné. Historicky vo všeobecnosti platilo, že pravoslávna ortodoxia a islam mali k sebe v dejinách náboženského súžitia bližšie ako islam a katolicizmus. Historicky na Cypre neboli zaznamenané výhrady kresťanského obyvateľstva proti tomu, aby si moslimovia na Cypre spravovali svoje vlastné náboženské záležitosti – vrátane vzdelávania, kultúry, duchovných a manželských otázok.

Udalosti roku 1974 a neskôr aj roku 1983⁶⁰ negatívne poznamenali súžité tureckých Cyperčanov a gréckych Cyperčanov. Etnické rozdelenie ostrova sa podpísalo na charaktere náboženského súžitia. Oba národy sa oddelili veľmi dôsledne a nimi ovládnutá teritória sa etnicky homogenizovala.

Tureckí cyperčania a vplyv tureckého islamu

Tureckí Cyperčania vždy mali blízko ku svojim pevninským bratom. Tam videli svoj vzor. Preto je dôležitým východiskovým momentom fakt, že väčšina tureckých Cyperčanov vždy uprednostňovala sekulárny štát. Napriek tomu, že 99 % z nich sú moslimovia (iba 1 % obyvateľstva severného Cypru tvoria katolícki maroniti a grécki ortodoxní Cyperčania), na ich postojoch sa podpísal silný vplyv „kemalizmu“.

Štátoprávne zásady Mustafu Kemala Atatürka, zakladateľa a prvého prezidenta Tureckej republiky⁶¹, boli republikanizmus, etatizmus v ekonomike⁶², nacionalizmus, laicizmus a reformizmus. Reprezentovali autokratický systém, ktorý chcel všetkými prostriedkami presadiť sekularizáciu spoločnosti.

Z vyššie uvedených princípov bude predmetom nášho záujmu laicizmus (z franc. laïcisme), ktorý v tureckom prostredí 20. rokov minulého storočia našiel svoje vyjadrenie v pojme *laiklik*. Napriek istej podobnosti obidvoch výrazov neznamenajú to isté.

Francúzsko na základe tohto pravidla zaviedlo odluku náboženských inštitúcií od štátu (1905). V Turecku štát ešte pevnejšie prevzal riadenie náboženského života do svojich rúk (1923). Špecifika tureckého princípu laicizmu sa prejavovala tým, že sa nekonala odluka náboženstva od štátu, ale skôr pokus o vyvedenie islamu zo sféry politiky a pokračovanie osmanskej tradície priameho zasahovania štátu do náboženských záležitostí⁶³.

Ak bol francúzsky laicizmus do značnej miery protiklerikálny, turecký laiklik až tak veľmi využívanie náboženstva na politické ciele nepotieral. Novodobý turecký štát sa nestaval proti inštitucionalizovanému náboženstvu, ktoré bolo vlastne jeho výtvorom.

V arabských krajinách takisto vznikali v 20. storočí ministerstvá *wakfov*, ktoré sledovali podobný cieľ – štátnu kontrolu náboženského vzdelávania, nadácií a mešít. Osobitosť tureckého prístupu bola v tom, že o kontrolu náboženstva usiloval štát. Ten v priebehu rokov

60 Rok vyhlásenia medzinárodne neuznanej Severocyperskej tureckej republiky.

61 Mustafa Kemal sa významne zasadil o vznik moderného tureckého štátu. Vo svojom zápase sa opieral o podporu islamských kruhov, ktorí chápali boj za nezávislý turecký štát ako islamský džihád. Islam však Kemalovi slúžil iba na mobilizáciu obyvateľstva počas vojny, po jej skončení sa začala úloha náboženstva spochybňovať. V roku 1922 dosiahol zrušenie sultanátu, v roku 1923 vznikla Turecká republika a Mustafa Kemal sa stal jej prvým prezidentom. Zastával názor, že je nutné opustiť ideu univerzálneho islamského štátu a budovať národný štát. V dôsledku toho bol v roku 1924 Veľkým národným zhromaždením zrušený chalifát, symbol islamskej jednoty.

62 Snaha o rozšírenie a upevnenie štátnej moci, štát sa považuje za jediný zdroj hybných síl spoločenského pokroku.

63 Pirický, G.: *Diyanet ako nástroj štátnej kontroly islamu v Turecku. Svojský laicizmus a sunnitský islam na odbore úradu vlády*. In: Ráčová, A. (ed.): *Štát a náboženstvo v Ázii a Afrike*. Slovak Academy Press. Bratislava 2006. s. 42.

POZNÁMKY

1923-1924 vytvoril republiku, zrušil *chalífát*⁶⁴, odstránil osmanských *ülema*⁶⁵ a vytvoril nový vládny úrad. Ten sa volal Úrad pre náboženské záležitosti (*Diyanet İşleri Reisliği* – dnes *Diyanet İşleri Başkanlığı* [DIB]). Úrad mal presadzovať nový osvietený islam, ktorý by rešpektoval princípy sekularizmu.

Pre pochopenie islamu tureckých Cyperčanov je potrebné pozorne vnímať úlohu tohto úradu v ďalšom vývoji a postavení islamu na Cypre. Predovšetkým preto, že tureckí Cyperčania boli medzi prvými, ktorí prijali Atatürkovo zákaz arabčiny pri bohoslužbách a používanie Koránu v tureckom preklade. Aj po Atatürkovej smrti pokračovali v náboženských praktikách Turecka. Keď na začiatku 50. rokov povolili turecké úrady používanie Koránu v arabčine a nariadili, aby výzvy k modlitbám boli vykonávané tiež v arabčine, tureckí Cyperčania sa tým riadili.

Úlohou úradu pre náboženské záležitosti – používaný názov v skratke je *Diyanet* – sa stala výchova „dobrého občana“ a vlastenca, ktorý poctivo pracuje, miluje svoju vlasť, rešpektuje tureckú armádu⁶⁶, právo a poriadok. Jeho úlohou teda nebola výchova uvedomelých a „dobrých moslimov“, ktorí sa prísne držia zásad islamu.

Renomovaný slovenský turkológ a arabista Gabriel Pirický poukazuje vo svojich prácach na tuto tému⁶⁷, že išlo o akési „znárodnenie“ islamu v mene vyššieho princípu so snahou kontrolovať jeho ďalší osud prostredníctvom štátneho úradu. Cieľom bolo potlačiť pluralitu prejavov viery v islame. Boli zakázané *súfijské bratstvá* spojené s islamskou mystikou⁶⁸ a dochádzalo tak prakticky k zvýhodňovaniu sunnitského islamu *hanífovského ritu*⁶⁹. To iba potvrdzuje skutočnosť, že turecký sekularizmus paradoxne praktikuje štátnu kontrolu prijateľných definícií islamu.

Tureckí Cyperčania sú väčšinou stúpenkami sunnitského islamu. Treba však poukázať na skutočnosť, že napriek dodržiavaniu pôstu počas mesiaca *ramadán*, primeranej účasti na piatkových modlitbách a dodržiavaní svätých dní, nie všetkých môžeme označiť za ortodoxných moslimov. S výnimkou mesiaca *ramadán* sa veľa tureckých Cyperčanov prispôbilo stredozemným zvykom popíjania a nerešpektuje tak zákaz požívania alkoholu v zmysle moslimskej viery.

Keď budeme rešpektovať fakt mimoriadneho vplyvu tureckého islamu na tureckých Cyperčanov, potom aj v ostrovných podmienkach majú svoje postavenie *aleviti*. Priamo v Turecku sa k tejto synkretickej forme islamskej viery a kultu so starotureckými prvkami hlási asi 10-30 % obyvateľstva. Na severe Cypru sa ich počet odhaduje pod 10 % - nou hranicou. *Aleviti* uctieajú prorokovho bratranca a zaťa Alího, ktorého postavili takmer na rovnakú úroveň s Alláhom. Tureckých *alevitov* však nezaraďujeme medzi *ší'itov*, pretože ide skôr o zvláštny fenomén, synkretické náboženstvo s prvkami islamu, šamanizmu, kresťanstva a zoroastriz-

64 *Islamský štát riadený chálifom (nástupcom proroka Mohammeda). Pôvodne znamenal územie, na ktorom bola uplatňovaná moc obce moslimských veriacich.*

65 *V ší'itskej vetve islamu profesionálne, aj keď neoficiálne duchovenstvo.*

66 *Armáda Tureckej republiky má v novodobej histórii štátu výsadné postavenie strážcu sekularizácie.*

67 *Pirický, G.: Transnacionalizmus, islám a sekularizmus v kontexte procesu globalizácie: turecká diaspora v Európe. In: Lupták, L. a kol.: Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2006-2007. Odbor bezpečnostnej a obrannej politiky Ministerstva obrany Slovenskej republiky. Bratislava 2007. Taktiež In: Pirický, G.: Diyanet ako nástroj štátnej kontroly islamu v Turecku. Svojský laicizmus a sunnitský islam na odbore úradu vlády. Uvedené v: Rácová, A. (ed.): Štát a náboženstvo v Ázii a Afrike. Slovak Academy Press. Bratislava 2006.*

68 *Súfizm – mystický prúd v islamskom náboženstve. Pochádza z arabského slova súf (vlna), pretože jeho asketickí predstavitelia nosili odev z hrubej vlny. Vyznačovali sa zriekaním sa sveta a zvláštnym úsilím pre obracanie sa k Bohu, avšak bez toho, aby sa pritom odlúčili od sveta ako mnísi. Neskôr sa vytvorili spoločenstvá podobné rádom, v ktorých majster - učiteľ (šejk) priúča svojich žiakov (murídov) do osobitných praktík a cvičení vtedajšej tariky (cesty). Pre spojenie s Bohom využívali rôzne metódy, spájajúce osobitné techniky dýchania so spevom a niekedy aj tancom, ktoré sú známe ako zikr (prípomínanie). Postupne do tohto prúdu prenikli aj vplyvy iných kultúr, ktoré postavili jeho vyznávačov ostrej kritike ortodoxných moslimov.*

69 *Sunnitská vetva islamu sa odvoláva k štyrom právnym školám (mazhabom) – hanífovská, málikovská, šáfiovská a hanbalovská. Každá z týchto škôl bola pomenovaná podľa prvej postavy, ktorá ju predstavovala na prelome 8. a 9. storočia. Hanífovská mazhab prevládala v Osmanskej ríši a Indii. Patrí k najliberálnejším zo všetkých štyroch právných škôl.*

mu. Život *alevitov* prebieha v uzavretých komunitách, v ktorých vďaka historickým skúsenostiam majú veľký vplyv prvky tajnostkárstva. Na rozdiel od *sunnitov* sa nemodlia päťkrát denne, nepodnikajú púť do Mekky a nepostia sa počas *ramadánu*. Typické pre náboženské obrady sú rituálne tance žien a mužov. Známe sú aj alevitské slávnosti spojené so slnečným cyklom, pričom *aleviti* prikladajú veľký význam reinkarnácii. Základ ich mravných hodnôt tvorí zásada „ovládať svoju ruku, jazyk a bedrá“, čo v praktickom živote znamená zákaz kradnúť, klamať a cudzoložiť. Na rozdiel od *sunnitov* a *šítov*, ktorí ako liturgický jazyk preferujú arabčinu, *aleviti* používajú turečtinu. Tak ako na tureckej pevnine, aj v ostrovných podmienkach sú úradmi veľmi ťažko akceptovateľní. Náboženské a právne prostredie v ktorom žijú totiž vôbec nepočíta s existenciou moslimskej menšiny.

Pre tureckých Cyperčanov je mimoriadne významné, že vplyv tureckého *Diyanetu* nad fungovaním kultových zariadení, bohoslužieb a vyučovania má svoj zahraničný rozmer. Na zastupiteľskom úrade Turecka v medzinárodne neuznanej Severocyperskej tureckej republike pracuje pridelenec s postavením *muftího*⁷⁰, ktorý poskytuje náboženské služby a má oprávnenie vydávať na požiadanie dobrozdanie – *fatwu* v otázke náboženského práva. Vo vzťahu k tureckým Cyperčanom a ich moslimskému náboženstvu tak funguje významný nástroj rozvoja islamu pod štátnou kontrolou po vzoru kontinentálneho Turecka.

Oficiálne kruhy Tureckej republiky tak aj v ostrovných podmienkach severného Cypru presadzujú vlastnú definíciu islamu, prostredníctvom ktorej sa snažia zastaviť proliferáciu jeho spolitizovaných verzií.

V plnej miere sa to prejavuje napríklad v konkrétnom pôsobení islamského duchovenstva. Na najnižšom stupni sú *muezíni* (v turečtine *müezzin*) a „kostolníci“ (*kayyim*), ktorí sú podriadení *imámom*. Ich povinnosťou je, tak ako v ostatnom islamskom svete, päťkrát denne recitovať v arabčine zvolanie k povinnej modlitbe moslimov. *Muezíni* zodpovedajú takisto za údržbu a čistotu im zverených mešity. Ich povinnosťou je aj zoznamovať obyvateľstvo s úmrtiami a termínmi poslednej rozlúčky členov miestnej moslimskej pospolitosti – *umy*.

Takpovediac nadriadeným *muezína* je *imám* – kazateľ. V priebehu piatkovej spoločnej modlitby v islamských krajinách tradične prednáša reč vopred určený kazateľ – *chatíb*, ktorý je vo väčšine prípadov aj *imám* mešity. Pre turecké islamské prostredie sa zaužíval titul *imam* – *hatip*. Keďže väčšina z nich sú to absolventmi tureckých lýceí pre *imámov* a kazateľov, je viac ako zrejmé, že aj tureckí Cyperčania týmto spôsobom sú pod vplyvom *Diyanetu*.

Na pomyselnom rebríčku hodnostárov o stupeň vyššie pôsobí kazateľ – inštruktor (*vaiz*), zodpovedajúci za mešity v určitej oblasti. Je poverený návštevami týchto mešít a pôsobí ako príslušný regionálny kontrolór. Povinne vystupuje s kázňami počas piatkových modlitieb a počas sviatkov – na najväčší moslimský sviatok obetovania (*kurbam bayrami*) a v priebehu tzv. malého alebo cukrového sviatku (*küçük bayram, şeker bayrami*), ktorý sa slávi na záver pôstneho mesiaca *ramadán*. V prostredí tureckých cyperských moslimov sa využíva aj inštitút cestujúceho kazateľa.

Vaizovi je nadriadený *muftí*. Jeho hlavná povinnosť je odpovedať na otázky veriacich vo veciach náboženstva a vydávať dobrozдания, ktoré majú základ v islamskom práve *šarí'a*. Zodpovedá aj za vzdelávanie, predovšetkým za školenia a kurzy Koránu.⁷¹

Vo veci výstavby škôl a mešít musí tureckým Cyperčanom pomáhať ich bohatší pevninskí bratia. Na rozdiel od podstatne bohatšieho juhu ostrova sa jeho severnej časti až tak nedarí⁷². Napriek tomu fungujú príspevky veriacich a dobrovoľné nadácie, ktoré sa aktívne zapájajú do tohto procesu. Turecký vzor zabezpečenia učiteľov a celého procesu výučby však funguje aj v podmienkach Severocyperskej tureckej republiky.

70 *Muftí* – právnik, ktorý je oprávnený vydať na požiadanie dobrozdanie (*fatwu*) v záležitostiach islamského práva. *Fatwy*, ktoré sa najčastejšie zakladajú na precedense, nie sú záväzné a žiadateľ sa nimi nemusí riadiť.

71 *Pirický, G.* : *Diyanet ako nástroj štátnej kontroly islamu v Turecku. Svojský laicismus a sunnitský islam na odbore úradu vlády.* In : *Ráčová, A. (ed.) : Štát a náboženstvo v Ázii a Afrike.* Slovak Academy Press. Bratislava 2006. s. 48.

72 *V severnej časti ostrova sa hospodárstvo nevyvíja takým tempom, ako v gréckej južnej časti. HDP gréckej časti Cypru je podľa údajov z roku 2005 13,47 mld. eur a dosahuje v prepočte podľa parity kúpnej sily 83,4 % priemeru Európskej únie.*

POZNÁMKY

Na rozdiel od časov Osmanskej ríše, kde *imám* bol platený náboženskou nadáciou, čo mu umožňovalo istú mieru nezávislosti, súčasné duchovenstvo islamu sú štátni úradníci platení štátom.

Väčšina *imámov* sa pripravuje na tureckých stredných školách - lýceách, ktoré nahradili tradičné náboženské školy – *medresy*. Tie boli v Turecku zrušené po príchode kemalistov k moci. Popri tradičnej skladbe stredoškolského učiva sa študenti vzdelávajú v náboženských náukách, predovšetkým v základoch Koránu. V štúdiu je možné pokračovať v súčasnosti na 40 teologických fakultách, z ktorých prvá začala fungovať v Ankare v roku 1949. Pre získanie miesta v štruktúrach štátneho islamu je potrebné okrem úspešného štúdia aj zvládnutie vstupnej skúšky. Tá je akýmsi potvrdením schopnosti vykonávať toto povolanie.

Napriek tomu, že islamské náboženstvo historicky netvorilo hlavný predmet sporu medzi tureckými a gréckymi Cyperčanmi v riešení cyperskej otázky, vývoj politickej situácie na ostrove po vojenskom prevrate v roku 1974 a následnej tureckej okupácii takmer 40 % územia severnej časti ostrova neprispel k jeho pozitívnej percepcii. Silný vplyv tureckého islamu na svojich súkmeňovcov v Severocyperskej tureckej republike nedáva v najbližšom období veľkú šancu na zmysluplnejší náboženský dialóg v rámci súžitia ortodoxného pravoslavia a moslimského náboženstva v rámci zjednoteného Cypru.

Islam na Cypre – naďalej iný islam

Islam na Cypre bude aj naďalej pod silným vplyvom Turecka. Tam došlo na prahu 90. rokov k vytvoreniu štyroch názorových prúdov, ktoré ovplyvňujú vzájomný vzťah islamu a tureckému laicizmu :

1. Kemalizmus (*Atatürkçülük*) – prúd, ktorý presadzuje kultúrny zlom, odklon od predkemalovského Turecka, a teda aj od islamu. Odsudzuje deformácie, odklon od kemalovskej cesty a trvá na návrate k šiestim základným princípom , ktoré „otec vlasti“ presadzoval. Tento prúd je zastúpený predovšetkým armádnymi kruhmi.
2. Druhý prúd predstavujú liberálni – demokratickí reformátori, ktorí zdôrazňujú kontinuitu osmanskú – anatólskej kultúry a potrebu skončiť s ideologizáciou. Za cieľ považujú posilňovanie občianskej spoločnosti, oslabovanie centrálnej úlohy štátu a zdôrazňujú potrebu ďalšej demokratizácie. Stoja za ním oficiálne vládne kruhy (okrem armády).
3. Tretí prúd je tvorený politickým islamom (napr. *Refah Partisi* – Strana prosperity pred jej rozpustením, neskôr *Fazilet Partisi* – Strana ctnosti). Odmietá kemalizmus a a udržiava intenzívne kontakty s arabsko – islamským svetom. Jeho predstavitelia odmietajú aj turecko – anatólsku kultúru.
4. Štvrtý prúd predstavujú prívrženci náboženského hnutia Fethullaha Gülena, ktorí presadzujú dvojakú kontinuitu. Na jednej strane je ňou osmanská tradícia, na strane druhej ako konzervatívci bránia aj existujúci štát a presadzujú status quo. Osmanská tradícia je svojou symbolikou hneď za „zlatou érou“ prvých štyroch pravoverných *chalifov*. Dôležitými prvkami sú tolerancia a jasné strategické ciele v oblasti vzdelávania a výchovy mladej generácie.⁷³

Pre súhrnu charakteristiku islamu na Cypre nám môže pomôcť aj hodnotenie tureckého islamu podľa Dr. Sedata Laçinera, riaditeľa Medzinárodnej organizácie pre strategický výskum (International Strategic Research Organization – ISRO-USAK)⁷⁴:

- celkovo sa vyvíja v súlade so svojim prostredím,
- vo vzťahu k západu sa stavia do pozície rovnocenného partnera a netrpí komplexom menejcnosti,
- má schopnosť vidieť vlastné problémy vo svojej komplexnosti a je pomerne dosť kritický a seba kritický,

⁷³ Hermann, R.: *Die drie Versionen des politischen Islam in der Türkei*. Orient 37/1996. s. 35-37. In : Pirický, G. : *Islám v Turecku. Fethullah Gülen a Nurcuovia*. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Trnava 2004.

⁷⁴ Bližšie pozri: www.usak.org.uk

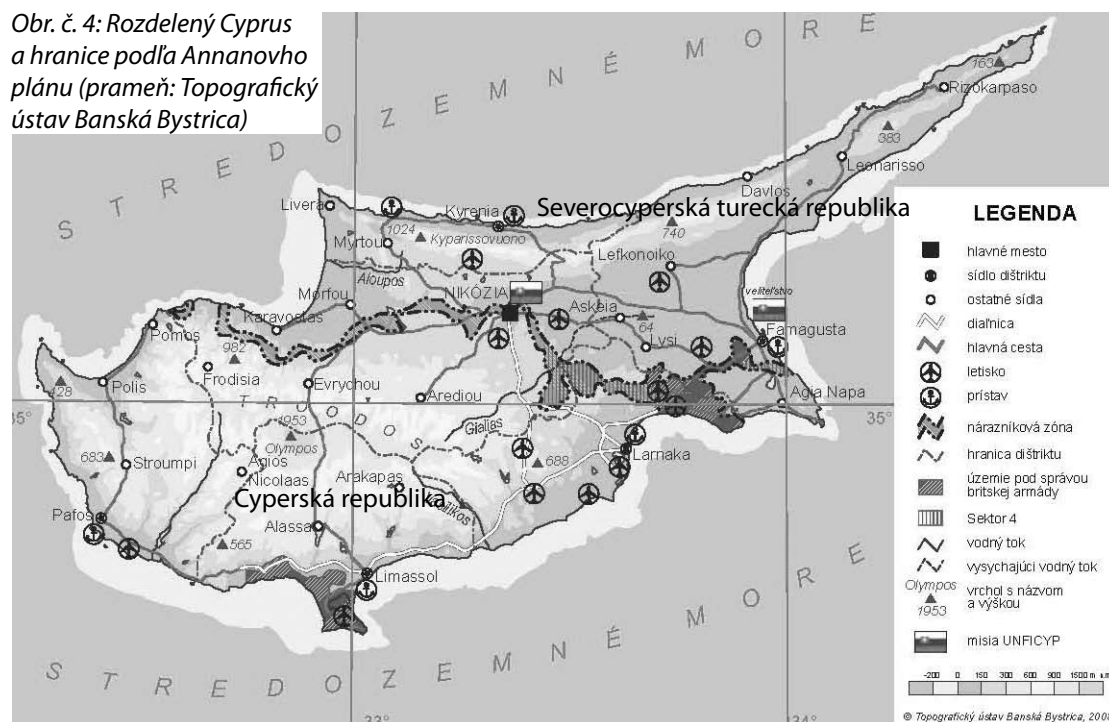
- v otázkach náboženských vyhlásení je silne liberálny,
- zrejme aj v dôsledku svojej historickej minulosti má akýsi všeobsahujúci vzťah k ostatným vetvám islamu,
- udržiava náboženské skupiny v súlade s islamskými zásadami,
- tureckí moslimovia nepovažujú kresťanstvo za Západ a judaizmus za Izrael. Skúsenosť ich naučila, že náboženstvo má väčší zmysel ako politika. Od čias Osmanskej ríše žili vedľa týchto náboženstiev a preto nie sú pre nich cudzím elementom,
- nevysvetľuje svetské otázky prostredníctvom náboženských dogiem, nájdeme tu skôr pragmatický a praktický prístup,
- je to prvý islam vysvetľovaný ako použiteľný pre modernú dobu,
- nie je to islam umelý, vytvorený na základe nejakého projektu. Zakladá si na svojom dlhom trvaní a skutočnosti, že je výsledkom geografických a historických trendov.

Vplyv tureckého laicizmu sa prejavil aj v reislamizácii, ktorá zasiahla moslimský svet v dvoch vlnách 60. a 80 rokov minulého storočia. Napr. iba 3 % pevninských Turkov si želalo zavedenie islamského práva šari'a. Podobne aj väčšina tureckých Cyperčanov dnes akceptuje odluku právneho systému od islamu a pôsobenie politiky mimo islam. Mentalita tamojších obyvateľov je taká, že sa považujú na prvom mieste za tureckých Cyperčanov a až na mieste druhom za moslimov.

Čo platí pre starousadlíkov ako aj pre prisťahovalcov je, že návrat k islamským tradíciám nie je interpretovaný ako návrat k teokracii, ale ako postupná integrácia islamu do koncepcie turecko - cyperského nacionalizmu. Zdôrazňuje sa, že islamské a osmanské tradície sú súčasťou dejín tureckých Cyperčanov. Môžeme hovoriť o otvorenom spojovaní predislamskej turkickej kultúry a islamu s turecko – cyperským nacionalizmom. V ostatnom islamskom svete v súčasnej dobe skôr platí, že náboženstvo určuje identitu človeka viac ako v minulosti. Pred pádom komunizmu bolo skôr zvykom zaraďovať sa a identifikovať sa politickou orientáciou⁷⁵.

Otázky vzájomných vzťahov tureckých a gréckych Cyperčanov sú naďalej veľmi citlivé a nedarí sa nájsť zmysluplný algoritmus ich riešenia. Doteraz najkomplexnejší pokus o vyriešenie konfliktu bývalého generálneho tajomníka OSN Kofiho Annana „Plán pre cyperské urovnenia“ z novembra 2002 (vid' obr. č. 4), bol v referende v apríli 2004 v pomere 3:1 odmietnutý cyperskými Grékmi.

Obr. č. 4: Rozdelený Cyprus a hranice podľa Annanovho plánu (prameň: Topografický ústav Banská Bystrica)



75 Müller, Z.: Svaté války a civilizační tolerance. Academia. Praha 2005.

POZNÁMKY

Pri hodnotení jedného z posledných anachronizmov tohto sveta je veľmi ťažké hľadať vinníka a ešte ťažšie nájsť východisko riešenia problému. Cyperská otázka nesie pečať etnického a náboženského konfliktu. Náboženstvá ostrova, vrátane islamu, zohrávali v konfliktoch svoju úlohu. Neopomenul to zdôrazniť pri svojej poslednej návšteve Severocyperskej tureckej republiky v septembri 2007 turecký prezident Abdullah Gül. Pri tejto príležitosti vyhlásil, že jadro cyperského problému je v náboženskom rozkole medzi moslimským tureckými Cyperčanmi a ortodoxnými kresťanmi z gréckocyperskej komunity a v rozdieloch medzi oboma národmi⁷⁶.

Pri štúdiu tohto problému však nutne narazíme na dojem, že ani historicky, ani v súčasnosti nie sú hlavnou príčinou cyperského problému. Gréckou ako aj tureckou stranou však vždy boli využité (alebo skôr zneužitú) pre vlastné geopolitické záujmy.

Skutočnosťou zostáva, že tureckí Cyperčania žijú vlastne mimo zákonov svetového poriadku. Žijú v republike, ktorú okrem Turecka nik neuznal. Majú vynútený mier, svoje hranice, ale oficiálne neexistujú. Na južnej časti ostrova je Cyperská republika, ktorá je členom EÚ a využíva všetky výhody z toho plynuce. Obyvatelia zo severu ostrova sa južným smerom radšej nepozerajú. Vytvoril sa tu akýsi stereotyp odvrátenia sa od nepriateľa, čo v konečnom dôsledku je nešťastné odvrátenie sa od reality.

Vnímanie islamu slovenskými vojakmi

Príslušníci slovenského vojenského kontingentu (SLOVHUNCON) pôsobia vo vojenskej operácii OSN - UNFICYP na Cypre na základe uznesenia Národnej rady SR č. 1372 z 10. mája 2001. Od júna 2001 sú nasadení v sektore 4.

Hlavná úloha vojenskej operácie OSN - UNFICYP je plnená v každodennej operačnej činnosti a činnosti všetkých podporných a zabezpečujúcich zložiek. Od 1. januára 2005 bol plne adaptovaný nový koncept, založený na mobilite a flexibilitě hliadkovania a zvýšení dôrazu na hliadkovanie v priestore nárazníkovej zóny. Hliadkovacie družstvá boli dislokované na hliadkovacích základniach priamo v nárazníkovej zóne a časť v hlavnom tábore CGS, vo Famaguste. Po redukcii misie sú v priestore nárazníkovej zóny situované 4 hliadkovacie základne, ktoré sú permanentne obsadené vojakmi OSN – PB 91 (HUNCON), PB Szent István v obci Athienou (HUNCON), PB 126 nad obcou Pyla (SLOVCON) a PB CP 10 pri obci Dherynia (SLOVCON). V priestore Varosha je dislokovaná hliadkovacia základňa PB 152 a pozorovacie stanovište OP 149 (SLOVCON), ktoré sú zodpovedné za monitorovanie dodržiavania status quo v tomto bývalom rozsiahlom rekreačnom stredisku, neobývanom od konfliktu v roku 1974. Povinnosťou príslušníkov jednotiek UNFICYP je dohliadať na to, aby boli úlohy vykonávané v rámci platných stanovených postupov v spolupráci všetkých zainteresovaných komponentov misie.

Najväčšou civilnou aktivitou bolo pravidelne sa opakujúce zabezpečenie púte a bohoslužby v kostolíku Ayia Marina v mesiaci júl, ktorý sa nachádza v nárazníkovej zóne. Na tejto bohoslužbe sa zúčastňuje pravidelne viac ako 1000 veriacich. Príslušníci jednotky zabezpečovali ich odvoz od hranice nárazníkovej zóny ako aj ich bezpečnosť počas cirkevného obradu.

Sektor 4 zabezpečoval i úlohy spojené so zachovaním integrity nárazníkovej zóny počas tzv. veľkej poľovníckej sezóny, ktorá začína pravidelne v mesiaci november a končí v závere mesiaca december. Počas jednotlivých fáz boli vykonané rozsiahle zmeny v patrolovacích programoch jednotiek s cieľom sústrediť sily a prostriedky na zabezpečenie tejto aktivity.

Tieto opatrenia boli reakciou na pomerne častý prejav narušujúci stabilitu bezpečnostného prostredia, snahy o vstup do tzv. nárazníkovej zóny bývalými osadníkmi a majiteľmi pozemkov, ktorí si robia nárok na jej používanie. Nárazníková zóna tu funguje podľa stavu v okamihu prímeria zo 16. augusta 1974. Oddeľuje znepriatelené strany v šírke niekoľkých

⁷⁶ Návšteva tureckého prezidenta na severe ostrova je nelegálna. SITA – Webnoviny 19.9.2007.

Bližšie pozri : <http://www.kysuce.sk/clanky/navsteva-tureckeho-prezidenta-na-severe-ostrova-je-nelegalna-14456.html>.

metrov (napr. v centre Nikózie) až 8 kilometrov a v dĺžke 180 kilometrov. Zaberá plochu 278 km². Civilnému obyvateľstvu je zakázané do nej vstupovať, okrem iného aj z bezpečnostných dôvodov (nášlapné míny). Výnimku tvorí päť dedín s asi 8 000 gréckymi Cyperčanmi, z ktorých tu mnohí pracujú ako poľnohospodári.

Negatívnu skúsenosť v súvislosti s moslimským náboženstvom môžu v tomto prostredí očakávať ženy – profesionálne vojačky ozbrojených síl. Napriek tomu, že cyperský islam je pod veľkým vplyvom pomerne tolerantného tureckého islamu, v otázke postavenia žien to až tak vždy neplatí. Podľa vyjadrenia veliteľa nášho kontingentu na Cypre pplk. Schönvickeho, v prípade účasti žien – príslušníčok vojenských štruktúr, na rokovaníach dochádzalo k problémom v komunikácii. Pre moslimských mužských zástupcov neboli partnerom.⁷⁷

Potenciálnou hrozbou pre príslušníkov slovenského vojenského kontingentu na Cypre v ostatnom čase bola zvýšená hrozba teroristických útokov. Podľa stupnice Ministerstva pre vnútornú bezpečnosť USA (nízke riziko, riziko vyžadujúce ostražitosť, zvýšené riziko, vysoké riziko, mimoriadne vysoké riziko) Cyprus niektoré nadnárodné ratingové spoločnosti zaradili do pásma zvýšeného rizika, pričom ešte v roku 2004 bol v kategórii vysoké riziko⁷⁸.

Špecifickým problémom, ktorý môžu stretnúť naši vojaci, je problém vzťahov medzi pôvodnými obyvateľmi severnej časti ostrova a novými obyvateľmi tzv. Severocyperskej tureckej republiky. Pôvodných tureckých Cyperčanov, ktorí sa tu narodili, už dávno prečísľali prisťahovalci z Turecka. Títo začali prichádzať na okupované ostrovné územie čoskoro po invázii pod tureckými vládnymi príslubmi rôznych materiálnych a finančných výhod. Väčšinou obsadzovali opustené grécke dediny, kde mali zabezpečiť obhospodarovanie pôdneho fondu. Tak došlo k narušeniu demografickej štruktúry obidvoch ostrovných komunít a zmeny pomeru tureckých Cyperčanov a osadníkov z Turecka.

Problémom bolo, že podstatnú časť prisťahovalcov tvorili ľudia s nie príliš dobrou povestou. Dokonca sám viceprezident a líder tureckých Cyperčanov F. Küçük upozorňoval turecké úrady na to, že pôvodné obyvateľstvo protestuje proti príchodu týchto pochybných živlov a žiadal presídľovanie zastavit⁷⁹.

Dnes sa táto situácia prejavuje vo výraznej neznášanlivosti pôvodných tureckých Cyperčanov voči novousadlíkom. Prináša situácie vzájomnej konfrontácie s dopadom na bezpečnostnú situáciu a bezpečnostné prostredie na línii kontaktu s našimi vojakmi.

Opatrné nádeje v riešení cyperskej otázky

V roku 2008 vznikla priaznivá situácia pre riešenie cyperskej otázky. Od marca sa na podporu procesu znovuzjednotenia ostrova lídri oboch rozdelených častí ostrova stretli už štyrikrát. Novozvolený a medzinárodne uznaný cyperský prezident Demetris Christofias a líder cyperských Turkov Mehmet Ali Talat naznačujú, že rokovania sú novou nádejou obnovenia zjednocovacích snáh, ktoré stagnujú od neúspešného mierového plánu OSN z roku 2004, tri desaťročia po tureckej invázii a následnom rozdelení ostrova.

Marcové stretnutie predstaviteľov cyperských Grékov a Turkov malo svoje pokračovanie v činnosti pracovných skupín, ktoré riešili problematiku otázky života medzi komunitami :

- ochrana životného prostredia,
- zdravotníctvo,
- kultúra, kultúrne dedičstvo,
- bezpečnosť,
- krízový manažment,

⁷⁷ Schönvickej, J.: Vystúpenie na medzinárodnom odbornom seminári „Príprava vojenského personálu pre civilno-vojenskú spoluprácu“ dňa 18.6.2008. Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika. Liptovský Mikuláš 2008.

⁷⁸ Bližšie pozri: www.mvcr.cz/rs_atlantic/data/files/aon.pdf.

⁷⁹ Kováč, M.: *Cyperský problém. Vojenská osveta* 1/2007. Kultúrne a metodické centrum OS SR Trenčín. Trenčín 2006. s. 21.

POZNÁMKY

- riešenie problematiky kriminality,
- delba moci,
- spôsoby prepojenia ekonomík oboch častí ostrova,
- majetkové a územné spory.

Grécka aj turecká časť sa na rokovaníach zhodujú v otázke záujmu na zjednotení ostrova formou federácie. Problémom ostáva jej praktické fungovanie. Preto Christofias i Talat hovoria, že akékoľvek riešenie, na ktorom sa dohodnú, bude predmetom samostatných referend v južnej i severnej časti ostrova.

Prípravné práce pracovných skupín a priebežné politické stretnutia lídrov obidvoch zainteresovaných strán, otvorili cestu k priamym mierovým rokovaniam, ktoré by sa mali začať v septembri 2008. Generálny tajomník OSN Pan Ki – mun v nádeji na naštartovanie tohto procesu už vymenoval bývalého austrálskeho ministra zahraničia Alexandra Downera za svojho špeciálneho vyslanca pre Cyprus. Downerovou úlohou bude napomôcť obnovenému úsiliu o znovuzjednotenie etnicky rozdeleného ostrova.

Zdá sa, že otvorená otázka rozdeleného Cypru trápi predovšetkým Turecko, ktoré deklaruje vážny záujem o vstup do Európskej únie. Zložitý a opatrný vzťah, ktorý si krajiny Európskej únie vytvorili k 70 miliónovému (prevažne moslimskému) Turecku vyvoláva celý rad otázok súvisiacich s vyriešením cyperskej otázky. Odstránil by sa tak jeden z posledných vážnych dôvodov odmietania Turecka v jeho európskych integračných ambíciách.

Tento článok je súčasťou širšej publikácie s názvom „Islam v miestach pôsobenia Ozbrojených síl Slovenskej republiky v operáciách medzinárodného krízového manažmentu“. Publikácia bude vydaná v roku 2008 na Akadémii ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika v rámci projektu AGA – 03 – 2007.

Použitá literatúra:

1. Abu Zaid, N.H.: *Islam und Politik : Kritik des religiosen Diskurses*. Dipa. Frankfurt am Main 1996.
2. Armstrongová, K.: *Islam*. Slovart. Bratislava 2002.
3. Axt, H.-J., Kramer, H.: *Griechisch – türkische Beziehungen: Von der Konfrontation zur Annäherung? Die jüngste Entwicklung vor dem Hintergrund des Ägäiskonflikts*. Ebenhausen 1989.
4. Drozdíková, J.: *Lexikón islamu*. Kalligram. Bratislava 2005.
5. Emilianides, A.: *Islamská viera ako jedno z hlavných náboženstiev : Prípady Cypru*. In: *Islam v Európe. Ústav pre vzťahy štátu a cirkví*. Bratislava 2005.
6. Gombár, E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha 1999.
7. Hermann, R.: *Die drei Versionen des politischen Islam in der Türkei*. *Orient* 37/1996. s. 35-37. In : *Pirický, G. : Islám v Turecku. Fethullah Gülen a Nurcuovia*. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Trnava 2004.
8. Hradečný, P.: *Řekové a Turci. Nepřátelé nebo spojenci? Knižnice dějin a současnosti – Nakladatelství Lidové Noviny*. Praha 2000.
9. Hradečný, P. a kol.: *Dějiny Řecka*. Praha 1998.
10. Kol. autorov: *Islam v Európe. Ústav pre vzťahy štátu a cirkví a Centrum pre európsku politiku*. Bratislava 2005.
11. Kováč, M.: *Cyperský problém*. *Vojenská osveta* 1/2007. Kultúrne a metodické centrum OS SR Trenčín. Trenčín 2006.
12. Palmer, A.: *Úpadek a pád osmanské říše*. PANEVROPA. Praha 1996.
13. Pavlincová, H., Horyna, B. (ed.): *Judaismus. Křesťanství. Islám*. Nakladatelství Olomouc. Olomouc 2003.
14. Pirický, G.: *Diyamet ako nástroj štátnej kontroly islamu v Turecku. Svojský laicismus a sunnitský islam na odbore úradu vlády*. In : *Ráčová, A. (ed.) : Štát a náboženstvo v Ázii a Afrike*. Slovak Academy Press. Bratislava 2006.
15. Pirický, G.: *Transnacionalizmus, islám a sekularizmus v kontexte procesu globalizácie : turecká*

- diaspóra v Európe. In : Lupták, Ľ. a kol. : *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2006-2007. Odbor bezpečnostnej a obrannej politiky Ministerstva obrany Slovenskej republiky. Bratislava 2007.*
16. Pirický, G.: *Turecko. Stručná historie států. Nakladatelství Libri. Praha 2006.*
 17. Ráčová, A. (ed.): *Štát a náboženstvo v Ázii a Afrike. Slovak Academy Press. Bratislava 2006.*
 18. Recska, J.: *Turecko a Európa. Univerzita Komenského v Bratislave. Pedagogická fakulta. Bratislava 2005.*
 19. Recska, J.: *Európska perspektíva Turecka. Univerzita Komenského v Bratislave. Pedagogická fakulta. Bratislava 2007.*
 20. Šlachta, M.: *Ohniska napětí ve světě. Kartografie Praha. Praha 2007.*
 21. Šmíd, T., Vaňura, V.: *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru. CDK. Brno 2007.*
 22. Tesař, F.: *Etnické konflikty. Portál. Praha 2007.*
 23. Ůnal, H. : *Cyperská otázka : história, vzájomné ponímanie a posledné trendy. In : <http://www.aepress.sk/mot/mo499.htm#Hasan>.*
 24. Vaner, S. (ed.): *Le Différend Gréco – Turc. Paris 1991.*
 25. Veselá, Z.: *Novověké dějiny Turecka I. Dějiny osmanské říše od reforem Nizami Cedidu do rozkladu impéria (1918). Praha 1966.*

Internetové stránky :

www.northcyprus.de
www.usak.org.uk
www.cips.com.cy
www.cyprus.gov.cy
www.trncinfo.com
www.trncpresidency.org
www.kemalist.org
www.mfa.gov.tr
www.fethullahgulen.org

PROBLEMATIKA ĽUDSKÝCH PRÁV V OZBROJENÝCH SILÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PhDr. Daniela Geisbacherová, CSc.

sekcia obrannej politiky, medzinárodných vzťahov a legislatívy Ministerstva obrany SR

Ľudské práva sú podľa prirodzenoprávnej náuky základné práva a slobody, ktoré prislúchajú každému človeku od narodenia, ako sú napríklad právo na život, osobnú slobodu a bezpečnosť, slobodu pohybu, prejavu, svedomia, spolčovania, zhromažďovania atď. Sú to všeobecné práva všetkých ľudských bytostí, nezávisle od jurisdikcie, etnického pôvodu, národnosti, náboženstva, pohlavia a podobne.

Sú **neodňateľné** (nikoho nemožno týchto práv pozbaviť), **nescudziteľné** (nemožno ich previesť na iného), **nepremlčateľné** (nepodliehajú premlčaniu, a teda ich trvanie je počas života človeka časovo neobmedzené) a **nezrušiteľné** (existujú nezávisle od vôle zákonodarcu).

Oblasť ľudských práv upravuje:

- **zmluvné právo** (medzinárodné dohovory),
- **medzinárodné nástroje, ktoré nemajú charakter medzinárodnej zmluvy** (napr. deklarácie – francúzska Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789, Charta základných práv Európskej únie, rezolúcie OSN – Všeobecná deklarácia ľudských práv vyhlásená rezolúciou Valného zhromaždenia OSN v roku 1948),
- **obyčajové právo.**

Ďalším zdrojom právnej úpravy ľudských práv je vnútroštátny právny poriadok.

Problematiku ľudských práv vo vzťahu k príslušníkom ozbrojených síl (ďalej len „OS“) Slovenskej republiky treba posudzovať z dvoch aspektov: na jednej strane ide o uplatňovanie **ľudských práv a základných slobôd vo vzťahu k príslušníkom OS** (vnútroštátne právo a medzinárodné právo), na druhej strane ide o **uplatňovanie ľudských práv a základných slobôd zo strany príslušníkov OS vo vzťahu k obetiam ozbrojeného konfliktu** (medzinárodné právo ozbrojeného konfliktu, humanitné právo a právo týkajúce sa uplatňovania ľudských práv).

Základné práva a slobody upravuje vo vnútroštátnom právnom poriadku Slovenskej republiky predovšetkým Ústava Slovenskej republiky (zákon č. 460/1992 Zb. - ďalej len „Ústava“).

Čl. 13 druhej hlavy Ústavy nazvaný Základné práva a slobody ustanovuje, že povinnosti možno ukladať jednak zákonom alebo na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd, jednak medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7 ods. 4 Ústavy, ktorá priamo zakladá práva a povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb, alebo nariadením vlády podľa čl. 120 ods. 2 Ústavy. Medze základných práv a slobôd možno upraviť za podmienok ustanovených Ústavou len zákonom. Zákonné obmedzenia základných práv a slobôd musia platiť rovnako pre všetky prípady, ktoré spĺňajú ustanovené podmienky. Pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel. Takéto obmedzenia sa môžu použiť len na ustanovený cieľ. Celá druhá hlava reflektuje medzinárodné zmluvy, ku ktorým pristúpila Česká a Slovenská Federatívna Republika a sukcedovala do nich samostatná Slovenská republika, ako aj Listinu základných práv a slobôd, ktorá bola vyhlásená na základe ústavného zákona č. 23/1991 Zb. Tento zákon schválilo Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ďalej len „ČSFR“) 9. januára 1991. Štruktúra

druhej hlavy Ústavy vychádza z medzinárodne uznávaného delenia základných ľudských práv a slobôd na tri základné skupiny - generácie ľudských práv:

- a) občianske a politické práva,
- b) hospodárske, sociálne, kultúrne práva,
- c) právo na mier, právo na rozvoj, právo na zdravé životné prostredie, právo solidarity, právo na prírodné zdroje.

Ústava charakterizuje tieto práva ako **neodňateľné, nescudziteľné, nepremľateľné a nezrušiteľné, zaručené na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie**. S ohľadom na zásadu nediskriminácie Ústava deklaruje, že nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať a nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach z dôvodu, že uplatňuje svoje základné práva a slobody. Základné práva a slobody možno obmedziť za podmienok ustanovených Ústavou len zákonom.

Druhý oddiel Ústavy ustanovuje základné ľudské práva a slobody - **právo na život, zákaz trestu smrti, nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia** (obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom), **zákaz mučenia a krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu**. Zakotvuje zásadu **osobnej slobody, všeobecné podmienky zadržania a vzatia do väzby v súlade so zákonom, zákaz nútených prác alebo služieb** (vrátane podmienok/výnimiek z tohto ustanovenia), **právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti a dobrej povesti, právo na ochranu osobných údajov, právo vlastniť majetok** (vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu), **nedotknuteľnosť obydlia, listové tajomstvo. Zaručuje slobodu pohybu a pobytu, právo na slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery vrátane možnosti zmeniť náboženské vyznanie alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania a právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie. Nikoho nemožno nútiť, aby vykonával vojenskú službu**, ak je to v rozpore s jeho svedomím alebo náboženským vyznaním.

Tretí oddiel zaručuje **politické práva**, medzi ktoré patrí **sloboda prejavu a právo na informácie, petičné právo, právo pokojne sa zhromažďovať a slobodne sa združovať, právo zúčastňovať sa na správe vecí verejných priamo alebo slobodnou voľbou zástupcov**. Tento oddiel ustanovuje, že zákonná úprava všetkých politických práv a slobôd a jej výklad a používanie musia umožňovať a ochraňovať slobodnú súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti. Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v Ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.

Štvrtý oddiel upravuje **práva národnostných menšín a etnických skupín**, ktoré vytvárajú právny základ na ich ochranu a rozvoj, ako aj zákaz ich diskriminácie.

Piaty oddiel vychádza z druhej generácie ľudských práv a predmetom jeho úpravy sú **hospodárske, sociálne a kultúrne práva**. Zakotvuje slobodnú voľbu povolania, právo na prácu a spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky, pričom zákon zamestnancom zabezpečí právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň, ochranu proti svojvoľnému prepúšťaniu zo zamestnania, ochranu proti diskriminácii v zamestnaní, ochranu bezpečnosti a zdravia pri práci, ustanoví najvyššiu prípustnú dĺžku pracovného času, primeraný odpočinok po práci, najkratšiu prípustnú dĺžku platenej dovolenky na zotavenie a právo na kolektívne vyjednávanie. Tento oddiel zaručuje aj právo slobodne sa združovať na ochranu hospodárskych a sociálnych záujmov (vznik odborov), zvýšenú ochranu detí, žien, mladistvých a osôb zdravotne postihnutých, právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, právo na ochranu zdravia. Každý má právo na vzdelanie a zaručuje sa sloboda vedeckého bádania a umenia.

Šiesty oddiel ustanovuje **právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva**, siedmy oddiel zaručuje **právo na súdnu a inú právnu ochranu**. Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch, upravuje aj podmienky, za ktorých možno tieto základné práva a slobody obmedziť.

Príklad možnosti obmedziť vo výnimočnej situácii práva garantované Ústavou

Sú to práve niektoré ustanovenia ústavného zákona č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov, ktoré umožňujú pre prípad vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas v závislosti od priebehu udalostí obmedziť základné práva a slobody a uložiť povinnosti na celom území Slovenskej republiky alebo na jej časti. Ústavný zákon vymedzuje pre každý jednotlivý stav/prípado možnosť

- **obmedziť nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia** núteným pobytom v ochranných krytoch a iných obdobných zariadeniach civilnej ochrany alebo evakuáciou na určené miesto,
- **uložiť pracovnú povinnosť** pre potreby OS, ozbrojených zborov alebo na zabezpečenie zásobovania, udržiavania pozemných komunikácií a železníc, vykonávania dopravy a rozvodu elektriny, plynu a tepla, výkonu zdravotnej starostlivosti alebo udržiavania verejného poriadku,
- **obmedziť výkon vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam** na rozmiestnenie príslušníkov OS a ozbrojených zborov,
- **obmedziť výkon vlastníckeho práva k hnutelným veciam** (napr. prikázaním motorových vozidiel pre potreby OS alebo verejných služieb, prikázaním odovzdania zbraní a streliva do povinnej úschovy ozbrojených zborov),
- **obmedziť nedotknuteľnosť obydlia** na ubytovanie vojakov, príslušníkov ozbrojených zborov alebo evakuovaných osôb,
- **obmedziť listové tajomstvo a tajomstvo dopravovaných správ** a iných písomností zavedením cenzúry a obmedziť doručovanie niektorých poštových zásielok,
- **obmedziť slobodu pohybu a pobytu** zákazom vychádzania v určenom čase alebo povolením pobytu mimo obce,
- **obmedziť alebo zakázať uplatňovanie práva pokojne sa zhromažďovať** alebo zhromažďovanie na verejnosti podmieniť povolením,
- **obmedziť právo slobodne vyhladávať a rozširovať informácie** bez ohľadu na hranice štátu a slobodu prejavu na verejnosti,
- **podriaďiť vydávanie tlače povoleniu**, obsah tlače a vysielania rozhlasu a televízie podriaďiť zavedením cenzúry,
- **zakázať uplatňovanie petičného práva a práva na štrajk**,
- **obmedziť právo slobodne sa združovať a obmedziť alebo zakázať činnosť spolkov** a iných občianskych združení, politických strán a politických hnutí a odborových organizácií,
- **nevyhlásiť voľby do národnej rady, do orgánov samosprávy obcí a do orgánov samosprávy vyšších územných celkov a voľbu prezidenta v pravidelných volebných obdobiach**,
- **obmedziť právo na vzdelanie** obmedzením vyučovania,
- **obmedziť slobodnú voľbu povolania a právo podnikáť** zákazom výkonu určitých povolání alebo činností,
- **obmedziť právo na kolektívne vyjednávanie, na odmenu za vykonanú prácu, na platnú dovolenku na zotavenie a na primeraný odpočinok po práci a povoliť prekročenie najvyššej prípustnej dĺžky pracovného času**,
- **obmedziť právo na súdnu ochranu** v občianskoprávných, obchodnoprávných a pracovnoprávných veciach,
- **obmedziť ochranu prírody a krajiny a právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia**.

Tento zákon však upravuje aj zákonné nároky na náhrady za obmedzenie vlastníckeho práva, za splnenie pracovnej povinnosti a za iné vykonané práce a služby uložené na plnenie úloh podľa tohto ústavného zákona.

Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách

Ústava zároveň ustanovuje, že medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi. Takýmto typom zmluvy je napr. **Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (ďalej len „Európsky dohovor“), podpísaný v Ríme 4. novembra 1950. Je najdôležitejšou medzinárodnou ľudskoprávnou zmluvou v európskom kontexte, ktorá zabezpečuje dodržiavanie najdôležitejších práv človeka. Zároveň obsahuje inštitucionálny rámec, ktorý umožňuje jednotlivcom účinne sa brániť proti štátu, ak im tieto práva upiera. Zmluvnými stranami Európskeho dohovoru sú všetky členské štáty Rady Európy. V mene ČSFR bol Európsky dohovor v znení protokolov 3, 5 a 8 podpísaný v Madride 21. februára 1991 vrátane naň nadväzujúcich dokumentov: **Dodatkového protokolu, dojednaného v Paríži 20. marca 1952, Protokolu č. 2, dojednaného v Štrasburgu 6. mája 1963, Protokolu č. 4, dojednaného v Štrasburgu 16. septembra 1963, Protokolu č. 6, dojednaného v Štrasburgu 28. apríla 1983 a Protokolu č.7, dojednaného v Štrasburgu 22. novembra 1984.** Európsky dohovor nadobudol platnosť pre ČSFR 18. marca 1992. Slovenská republika sa stala stranou Európskeho dohovoru po vzniku samostatného štátu sukcesiou 1. januára 1993.⁸⁰

Európsky dohovor obsahuje súhrn základných práv, ktorý sa zmluvné strany zaviazali dodržiavať voči osobám v ich jurisdikcii:

- (čl. 2) **právo na život** (s výnimkou výkonu trestu smrti; túto výnimku však zrušili dodatkové protokoly č. 6 a č. 11 k Dohovoru),
- (čl. 3) **zákaz mučenia, neľudského a ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania,**
- (čl. 4) **zákaz otroctva a nútenej práce,**
- (čl. 5) **právo na slobodu a bezpečnosť,** pripúšťajúce výnimky pokiaľ ide o výkon zákonného súdom nariadeného trestu väzenia alebo väzby, predvedenia pred súdny orgán, zákonné obmedzenie osobnej slobody osôb, ktoré by inak mohli šíriť nákazlivé choroby alebo ktoré sú duševne choré,
- (čl. 6) **právo na spravodlivé súdne konanie** zahrnujúce právo na spravodlivé, verejné prejednanie vecí v primeranej lehote nezávislým, nestranným a zákonným súdom. Toto právo sa týka tak občianskoprávných, ako aj trestných vecí. Právo na spravodlivé súdne konanie dáva osobitné práva osobám obvineným z trestného činu. Obvinení majú o. i. právo byť informovaní v ich rodnom jazyku z čoho sú obvinení, majú právo na obhajobu buď osobne, alebo prostredníctvom obhajcu, majú právo na bezplatné tlmočenie, ak nerozumejú jazyku, v ktorom sa konanie proti nim vedie,
- (čl. 7) **zákaz retroaktivity pri trestnom postihu;** výnimku predstavujú činy, ktoré síce v čase ich spáchania neboli trestnými činmi podľa práva štátu, ktorého zvrchovanosti osoba podliehala, sú však považované za trestné podľa všeobecných právnych zásad uznávaných civilizovanými národmi,
- (čl. 8) **právo na rešpektovanie rodinného, súkromného života, obdobia a korešpondencie,**
- (čl. 9) **sloboda myslenia, svedomia a náboženstva,**
- (čl. 10) **sloboda prejavu,**
- (čl. 11) **sloboda zhromažďovania a združovania,**

⁸⁰ Európsky dohovor bol uverejnený v oznámení Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. a Dodatkový protokol č. 11 v Oznámení Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 102/1999 Z. z.

POZNÁMKY

- (čl. 12) **právo uzavrieť manželstvo,**
- (čl.13) **právo na ochranu práv priznaných Európskym dohovorom pred vnútroštátnymi orgánmi,**
- (čl. 14) **zákaz diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode,** najmä na pohlaví, rase, farbe pleti, jazyku, náboženstva, politického alebo iného zmysľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, rodu alebo iného postavenia.

Európsky dohovor doteraz doplnilo 13 dodatkových protokolov, z ktorých najvýznamnejšie sú tieto:

Dodatkový protokol z 20. marca 1952 rozšíril dovtedy ustanovené práva o právo na ochranu majetku, právo na vzdelanie a právo na slobodné voľby.

Protokol č. 4 zo 16. septembra 1963 doplnil Európsky dohovor o **zákaz uväznenia pre dlh** (nikoho nemožno pozbaviť slobody iba pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok), **o právo na slobodu pohybu a voľbu miesta pobytu** (každý, kto sa právoplatne zdržiava na území niektorého štátu, má na tomto území právo slobody pohybu a slobody zvoliť si miesto pobytu), **vrátane slobody opustiť územie štátu, o právo na slobodu vstupu občana na územie svojho štátu a zákaz vyhostiť ho zo štátu, ktorého je občanom** (nikto nebude, či už individuálne alebo hromadne, vyhostený z územia štátu, ktorého je štátnym občanom). Uvedené práva môžu v určitých oblastiach podliehať obmedzeniam ustanoveným podľa zákona a verejného záujmu odôvodneného v demokratickej spoločnosti. Ďalším významným ustanoveným právom je **zákaz hromadného vyhostenia cudzincov.**

Protokol č. 6 z 28. apríla 1983 ustanovil **zrušenie trestu smrti** s výnimkou trestu smrti uloženého v čase vojny alebo bezprostrednej hrozby vojny.

Protokol č. 7 z 22. novembra 1984 doplnil súhrn práv o **právo na odvolanie sa v trestných veciach** (každý, koho súd uzná za vinného z trestného činu, má právo dať preskúmať výrok o vine alebo treste súdom vyššieho stupňa). Výkon tohto práva, vrátane dôvodov, pre ktoré sa môže vykonať, ustanovuje zákon. Z tohto práva sú prípustné výnimky v prípade menej závažných trestných činov, ktoré ako také kvalifikuje zákon, alebo ak príslušnú osobu súdil v prvom stupni najvyšší súd alebo bola uznaná za vinnú a odsúdená na základe odvolania proti oslobodzujúceho rozsudku), právo na náhradu škody v prípade justičného omylu (ak oslobodzujúceho rozsudku), právo na náhradu škody v prípade justičného omylu (ak sa konečný rozsudok v trestnej veci neskôr zruší alebo ak sa udelí milosť, pretože nová alebo novoodhalená skutočnosť dokazuje, že došlo k justičnému omylu, je osoba, na ktorej bol vykonaný trest podľa tohto rozsudku, odškodnená podľa zákona alebo praxe platných v príslušnom štáte, pokiaľ sa nepreukáže, že k včasnému odhaleniu neznámej skutočnosti nedošlo úplne alebo čiastočne vinou tejto osoby), o právo nebyť opakovane súdený alebo trestaný (nikoho nemožno stíhať alebo potrestať v trestnom konaní podliehajúcim právomoci toho istého štátu za trestný čin, za ktorý už bol oslobodený alebo odsúdený konečným rozsudkom podľa zákona a trestného poriadku tohto štátu; ak však nové alebo novoodhalené skutočnosti či podstatná chyba v predchádzajúcom konaní mohli ovplyvniť rozhodovanie vo veci, môže dôjsť k obnove konania podľa zákona a trestného poriadku príslušného štátu; od tohto článku nemôžu zmluvné strany odstúpiť) a o právo na rovnosť medzi manželmi (pri uzavieraní manželstva, počas jeho trvania a pri rozvoze majú manželia rovnaké práva a povinnosti občianskoprávnej povahy voči sebe navzájom, ako aj vo vzťahoch k svojim deťom. Tento článok nebráni štátom prijať opatrenia, ktoré sú nevyhnutné v záujme detí).

Protokol č. 11 z 11. mája 1994 zmenil procesné pravidlá na uplatňovanie práv vyplývajúcich z Európskeho dohovoru a zrušil Európsku komisiu pre ľudské práva.

Protokol č. 13 z 3. mája 2002 **zrušuje trest smrti za každých okolností** (teda aj v prípade vojny, čo bola výnimka uplatňovaná podľa Protokolu č. 6) a bez možnosti, aby zmluvné strany uplatnili výhradu.

Protokol č. 14 z 13. mája 2004 **mení kontrolný systém Európskeho dohovoru**, čím reformuje procesné postupy ochrany práv priznaných týmto zmluvným dokumentom. Zatiaľ nevstúpil do platnosti.

Európsky dohovor – podľa výkladu Európskeho súdu pre ľudské práva – **pokladá príslušníkov ozbrojených síl za občanov v uniforme, t. j. službu vykonávajúci personál, ktorý si zachováva svoje občianske a politické práva, aj keď sú určitým spôsobom modifikované na podmienky vojenského prostredia.** Práve tento prístup „občan v uniforme“ predpokladá, že príslušníci OS – či už profesionálni vojaci alebo vojaci základnej služby (v krajinách, kde je tento inštitút zachovaný) majú nárok na tie isté práva a ochranu ako všetky iné osoby, s výhradou určitých obmedzení spôsobených vojenským prostredím.

Viacere dokumenty Európskej únie (ďalej len „EÚ“) odkazujú na Európsky dohovor. Všetky členské štáty EÚ sú zároveň členmi Rady Európy a z tohto dôvodu je Európsky dohovor pre všetky členské štáty EÚ záväzný. Pre samotnú EÚ však záväzný nie je. Zmenu by mohla priňať Lisabonská zmluva, ktorá zaväzuje EÚ, aby pristúpila k Európskemu dohovoru. Právnicki sa však nezhodujú v otázke, či tým Európsky súd pre ľudské práva získa vecnú kompetenciu aj voči inštitúciám a ďalším orgánom EÚ, teda, či sa občania EÚ budú môcť obracať na Európsky súd pre ľudské práva so sťažnosťami aj proti inštitúciám a orgánom EÚ.

Charta základných práv Európskej únie (ďalej len „Charta EÚ“) **ako spoločné vyhlásenie Európskeho parlamentu, Rady a Komisie z decembra 2000** je medzinárodný dokument, ktorý deklaruje pre občanov EÚ katalóg základných práv a slobôd.⁸¹ Všetky práva v Charte EÚ vychádzajú zo základných práv a slobôd, obsiahnutých v Európskom dohovore, ústavných tradíciách členských štátov EÚ, v sociálnej charte Rady Európy a ďalších medzinárodných dohovoroch, ktorých je EÚ a jej členské štáty zmluvnou stranou. Charta EÚ prvý raz v dejinách EÚ spája do jediného dokumentu celú škálu občianskych, politických, ekonomických a sociálnych práv všetkých občanov a obyvateľov EÚ. Je to politická deklarácia, ktorá nie je právne záväzná. V návrhu Ústavnej zmluvy pre Európu sa stala jej integrálnou súčasťou, tvorila jej druhú časť. V prípade, že by táto ústavná zmluva nadobudla platnosť, stala by sa aj Charta základných práv EÚ právne záväzná. Aj keď projekt ústavnej zmluvy nebol úspešný, idea práv zakotvených v Charte EÚ vstúpila do pozornosti opätovne v súvislosti s Lisabonskou zmluvou, ktorá je kompromisom medzi Ústavnou zmluvou pre Európu a v súčasnosti platnými zakladajúcimi zmluvami Európskeho spoločenstva a EÚ. Chartu EÚ síce nezačleňuje priamo do „novelizovaných“ zakladajúcich zmlúv EÚ (Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie) v Lisabonskej zmluve, ale odkazuje na ňu v čl. 6 Zmluvy o Európskej únii a deklaruje ju za právne záväznú s rovnakou právnou silou, akú majú zakladajúce zmluvy. Pred slávnostným podpísaním Lisabonskej zmluvy Chartu EÚ opätovne slávnostne vyhlásili Európsky parlament, Rada a Komisia 12. decembra 2007 počas portugalského predsedníctva.

Preambula Charty EÚ sa odvoláva na spoločné hodnoty európskych národov, na záväzok mierového spolužitia, na duchovné a morálne dedičstvo, na hodnoty demokracie, ľudskej dôstojnosti, slobody a solidarity, na rozmanitosť kultúr a národov Európy, trvalo udržateľný ekonomický rozvoj a odkazuje aj na niektoré ľudskoprávne dokumenty, najmä na Európsky dohovor a ďalšie dohovory Rady Európy.

Hlava I Dôstojnosť obsahuje najmä právo na ľudskú dôstojnosť (čl. 1), právo na život a zákaz trestu smrti (čl. 2), právo na rešpektovanie telesnej a duševnej nedotknuteľnosti človeka, najmä v oblasti medicíny a vedeckého výskumu (čl. 3), zákaz mučenia, neľudského zaobchádzania alebo trestania (čl. 5), a zákaz otroctva a nútených prác (čl. 6).

Hlava II Slobody ustanovuje právo na slobodu a bezpečnosť (čl. 7), právo na ochranu osobných údajov (čl. 8), právo uzavrieť manželstvo a založiť rodinu (čl. 9), právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania (čl. 10), slobodu prejavu, právo na informácie a rešpekt k slobode a pluralite médií (čl. 11), zhromažďovacie a združovacie právo s dôrazom na význam politických strán na úrovni EÚ (čl. 12). Predmetom čl. 13 je sloboda umenia, vedeckého bádania a rešpekt k akademickej slobode, čl. 14 právo na vzdelanie vrátane povinnej bezplatnej školskej dochádzky, čl. 15 právo na slobodný výber povolania, právo na prácu a právo hľadať zamestnanie, pracovať a usadiť sa v ktoromkoľvek členskom štáte EÚ. Čl. 16 zaručuje slobodu podnikania, čl. 17 právo vlastníť majetok a ochranu duševného vlastníctva, čl. 18 právo na azyl, čl. 19 zákaz hromadného vystaňovania a zákaz vystaňovania alebo vy-

81 *Charta základných práv Európskej únie, Úradný vestník EÚ (C 303, 14. 12. 2007)*

POZNÁMKY

hostenia alebo vydania človeka do štátu, v ktorom by mohol byť vystavený riziku trestu smrti alebo krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu.

Hlava III Rovnosť deklaruje právo na rovnosť pred zákonom (čl. 20), zákaz diskriminácie (čl. 21), rešpektovanie kultúrnej, náboženskej a jazykovej rozmanitosti (čl. 22), rovnosť medzi mužmi a ženami najmä v pracovnej oblasti s možnosťou pozitívnej diskriminácie menej zastúpeného pohlavia (čl. 23), osobitné práva dieťaťa (čl. 24), osobitné práva starších osôb (čl. 25) a právo na integráciu osôb so zdravotným postihnutím (čl. 26).

Hlava IV Solidarita obsahuje právo pracovníkov alebo ich zástupcov na informácie a konzultácie v rámci podniku (čl. 27), právo na kolektívne vyjednávanie a kolektívne akcie vrátane štrajku (čl. 28), právo na prístup k bezplatným službám zamestnanosti (čl. 29), právo na ochranu pred bezdôvodným prepustením zo zamestnania (čl. 30), právo na spravodlivé a primerané pracovné podmienky, najmä pokiaľ ide o ochranu zdravia, bezpečnosť, dôstojnosť, maximálnu dĺžku pracovného času, odpočinok a platenú dovolenku (čl. 31), zákaz detskej práce okrem výnimiek, ktoré sú pre mladistvých výhodné, osobitnú ochranu mladistvých v zamestnaní (čl. 32), právo na právnu, ekonomickú a sociálnu ochranu rodiny vrátane ochrany pred prepustením zo zamestnania z dôvodov spojených s materstvom a práva na platenú materskú a rodičovskú dovolenku (čl. 33), právo na sociálne zabezpečenie a sociálnu pomoc (čl. 34), právo na prístup k zdravotnej starostlivosti (nie bezplatnej) s cieľom dosiahnuť vysokú úroveň ochrany ľudského zdravia (čl. 35), právo na prístup k službám všeobecného hospodárskeho záujmu s cieľom podporovať sociálnu a územnú súdržnosť Únie (čl. 36), právo na ochranu životného prostredia (čl. 37) a právo na ochranu spotrebiteľa (čl. 38).

Hlava V Občianstvo priznáva občanom právo voliť a byť volení do Európskeho parlamentu na území členského štátu, kde má občan bydlisko, za rovnakých podmienok, ako štátni príslušníci tohto štátu (čl. 39), právo voliť a byť volený v komunálnych voľbách v členskom štáte, v ktorom má občan EÚ bydlisko za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci tohto štátu (čl. 40), právo na dobrú správu verejných vecí (čl. 41), právo občanov Únie, ako aj fyzických osôb s bydliskom na území členského štátu Únie alebo právnickej osoby so sídlom na území členského štátu EÚ na prístup k dokumentom inštitúcií, orgánov, úradov a agentúr Únie (čl. 42), právo obrátiť sa na európskeho ombudsmana v prípadoch nesprávneho úradného postupu inštitúcií, orgánov, úradov a agentúr Únie s výnimkou Súdneho dvora EÚ (čl. 43), petičné právo vo vzťahu k Európskemu parlamentu (čl. 44), právo občanov EÚ a za istých okolností aj iných osôb na slobodný pohyb a pobyt na území členských štátov EÚ (čl. 45) a právo občanov EÚ na diplomatickú a konzulárnu ochranu na území tretieho štátu, ak sa na ňom nenachádza zastupiteľský úrad jeho štátu, zastupiteľským orgánom ktoréhokoľvek členského štátu EÚ (čl. 46).

Hlava VI Spravodlivosť zaručuje právo na spravodlivý proces a na účinnú právnu pomoc aj osobám, ktoré nemajú dostatočné finančné prostriedky (čl. 48), zákaz retroaktivity v trestnom práve s výnimkou v prípade, že je to pre páchatel'a priaznivejšie a s výnimkou potrestania za skutky, ktoré boli v čase ich spáchania, trestné podľa všeobecných zásad uznávaných spoločenstvom národov a zákaz neprimeraných trestov (čl. 49), zákaz stíhania a trestania dvakrát za ten istý čin a zákaz stíhania alebo trestania za čin, za ktorý už bola osoba oslobodená alebo odsúdená konečným rozsudkom, a to v rámci celej EÚ (čl. 50).

Hlava VII obsahuje záverečné ustanovenia.

Charta základných práv EÚ nie je právne záväzná, má charakter deklarácie podobne ako Všeobecná deklarácia ľudských práv. Ak by však Lisabonská zmluva nadobudla platnosť, získala by Charta EÚ právnu záväznosť a stala by sa súčasťou vnútroštátneho práva členských štátov EÚ. Pre Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska a pre Poľsko však Charta EÚ nebude právne záväzná ani po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy, pretože tieto dva štáty uplatnili výhradu.

K medzinárodným zmluvám o ľudských právach a základných slobodách, ktoré majú podľa čl. 7 ods. 5 Ústavy prednosť pred zákonom, patria aj nasledujúce zmluvné dokumenty.

Organizácie Spojených národov:

- Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, 1965 (vyhláška č. 95/1974 Zb.),

- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, 1966 (vyhláška č. 120/1976 Zb.),
- Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, 1966 (vyhláška č. 120/1976 Zb.),
- Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, 1979 (vyhláška č. 62/1987 Zb.),
- Dohovor o právach dieťaťa, 1984 (oznámenie č. 104/1991 Zb.),
- Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, 1984 (oznámenie č. 143/1988 Zb.),

Rady Európy:

- Európska sociálna charta, 1961, 329/1998 Z. z. a jej dodatkové protokoly
- Európska dohoda vzťahujúca sa na osoby zúčastňujúce sa konania pred Európskym súdom pre ľudské práva,
- Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania, 1987, 26/1995 Z. z. a jeho dodatkové protokoly,
- Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, 1992,
- Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín, 1995,
- Európsky dohovor o potlačovaní terorizmu 552/1992 Z. z.,
- Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, 209/1992 Z. z., 102/1999 Z. z.,
- Dohovor o ochrane jednotlivcov pri automatickom spracovaní osobných údajov, 49/2001 Z. z.

Ľudské práva a ozbrojené sily

Slovenská republika ako zmluvná strana medzinárodných dohovorov ľudskoprávnej povahy pravidelne vypracúva periodické správy o plnení svojich záväzkov vyplývajúcich z týchto dohovorov. Rezort ministerstva obrany participuje na príprave periodických správ, v ktorých je problematika dodržiavania ľudských práv v OS citlivou záležitosťou, ktorú príslušné medzinárodné orgány (výbory zriadené na dohľad nad vykonávaním medzinárodných dohovorov v jednotlivých štátoch - zmluvných stranách, napr. Výbor OSN pre ľudské práva, Európska komisia pre ľudské práva, Európsky súd pre ľudské práva) pozorne sledujú. Predpokladom dodržiavania ľudských práv v OS je zákonný rámec ich pôsobenia v štáte, jasné, zákonom vymedzené postavenie a úloha v spoločnosti.

Úlohu a postavenie OS v Slovenskej republike upravuje zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. Práva a povinnosti profesionálneho vojaka, jeho výkon štátnej služby v OS ustanovuje zákon č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Zákon zaručuje profesionálnemu vojakovi uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania a zákaz diskriminácie. Je to práve tento zákon, ktorý obmedzuje niektoré ústavné práva občanov, ktorí sú profesionálni vojaci. V súlade s § 11 sa petičné právo profesionálnych vojakov vo veciach súvisiacich s výkonom štátnej služby obmedzuje na individuálne žiadosti, návrhy a sťažnosti. Profesionálny vojak nesmie byť členom politickej strany alebo politického hnutia a nesmie sa aktívne zúčastňovať na zhromaždeniach organizovaných politickými stranami alebo politickými hnutiami. Profesionálny vojak sa nesmie združovať v odborových organizáciách, ktoré pôsobia v OS a na pracoviskách, kde vykonáva štátnu službu.

Podľa § 12 tohto zákona **profesionálny vojak nesmie podnikáť alebo vykonávať inú zárobkovú činnosť. Obmedzenie sa nevzťahuje na:**

- a) **poskytovanie zdravotnej starostlivosti** v štátnych zdravotníckych zariadeniach, v neštátnych zdravotníckych zariadeniach,

POZNÁMKY

- b) vedeckú činnosť, pedagogickú činnosť, publicistickú činnosť, prekladateľskú činnosť, prednášateľskú činnosť, literárnu činnosť, umeleckú činnosť, športovú činnosť,
- c) správu vlastného majetku alebo správu majetku svojich maloletých detí, na správu majetku blízkej osoby, ktorej spôsobilosť na právne úkony bola obmedzená, alebo na správu majetku blízkej osoby, ktorá bola pozbavená spôsobilosti na právne úkony, ak je správa majetku vykonávaná mimo služobného času,
- d) činnosť profesionálneho vojaka v poradnom orgáne vlády,
- e) činnosť člena rozkladovej komisie a na činnosť v komisii inej právnickej osoby vykonávané so súhlasom ministra,
- f) činnosť znalca alebo tlmočníka, ak sa táto činnosť vykonáva pre súd, iný štátny orgán, pre obec, pre samosprávny kraj alebo pre Národnú banku Slovenska,
- g) poskytovanie veterinárnej starostlivosti v štátnych veterinárnych zariadeniach, neštátnych veterinárnych zariadeniach.

Profesionálny vojak nesmie byť členom riadiacich, kontrolných alebo dozorných orgánov právnických osôb; to neplatí, ak je vyslaný do takého orgánu vládou alebo ministrom. Za členstvo v týchto orgánoch nesmie poberať odmenu alebo iné výhody.

V druhej časti (paragrafy 13 až 27) ustanovuje podmienky prijatia do štátnej služby, výberové konanie, prípravnú štátnu službu, dočasnú štátnu službu a kvalifikačné predpoklady na výkon štátnej služby.

Tretia časť (paragrafy 28 až 87, členená na štyri hlavy a deväť oddielov druhej hlavy) upravuje vznik služobného pomeru, zmeny v služobnom pomere, konkurenčný výber, vymenúvanie do hodností, povyšovanie a priznávanie hodností. Upravuje podmienky služobného hodnotenia a osobnej identifikácie, vrátane náležitostí osobného spisu (paragrafy 40 až 51). Vymedzuje ustanovenie do funkcie a zastupovanie profesionálneho vojaka (paragrafy 52 až 56). Ustanovuje aj zmenu miesta výkonu štátnej služby, odvolanie z funkcie, prerušenie výkonu funkcie a dočasné vyčlenenie (paragrafy 57 až 60). Predmetom právnej úpravy (paragrafy 61 až 65) sú podmienky zaradenia príslušníka OS do personálnej zálohy (personálna záloha, záloha pre prechodne nezaradených profesionálnych vojakov, neplatená záloha, záloha pre profesionálnych vojakov zaradených do prípravy na získanie osobitných predpokladov na výkon funkcie a na hodnosť) a podmienky dočasného pozbavenia výkonu štátnej služby. Táto časť vymedzuje tiež podmienky vysielania profesionálnych vojakov na plnenie úloh mimo územia Slovenskej republiky (paragrafy 66 a 67). Nasledujúce paragrafy (69 až 80) upravujú podmienky a náležitosti skončenia služobného pomeru (v prípravnej štátnej službe, skončenie služobného pomeru prepustením, zánikom, úmrtím alebo vyhlásením za mŕtveho, stratou vojenskej hodnosti), zákaz prepustenia v ochrannej dobe, ako aj nároky po zrušení rozhodnutia o skončení služobného pomeru.

Štvrtá časť (paragrafy 88 až 190) vymedzuje služobný čas a služobnú pohotovosť, dovolenku (základnú výmeru, vznik nároku, podmienky prerušenia dovolenky, náhradu za nevyčerpanú dovolenku, krátenie dovolenky a dodatkovú dovolenku. V paragrafoch 101 až 104 upravuje služobnú cestu a stáž, ako aj služobné voľno. Táto časť zákona (paragrafy 105 až 116) upravuje tiež starostlivosť o profesionálnych vojakov (zdravotná starostlivosť, preventívna rehabilitácia, osobitné podmienky výkonu štátnej služby týkajúce sa tehotnej profesionálnej vojačky). Paragraf 117 sa týka služobnej disciplíny, ktorú definuje ako povinnosť dodržiavať Ústavu, ústavné zákony, zákony, ďalšie všeobecne záväzné právne predpisy, vojenskú prísahu, Etický kódex profesionálneho vojaka, služobné predpisy, vojenské rozkazy, nariadenia, príkazy a pokyny vedúcich služobných úradov a veliteľov. Vojenský rozkaz nesmie byť vydaný v rozpore s Ústavou, ústavnými zákonmi, zákonmi, ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi, služobnými predpismi, vojenskou prísahou a Etickým kódexom profesionálneho vojaka. **Ak sa profesionálny vojak domnieva, že vojenský rozkaz, nariadenie, príkaz alebo pokyn jeho vedúceho služobného úradu alebo veliteľa je v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom, je povinný na to vedúceho služobného úradu alebo veliteľa upozorniť.** Ak vedúci služobného úradu alebo veliteľ trvá na splnení vojenského rozkazu, nariadenia, príkazu alebo pokynu, musí ho profesionálnemu vojakovi písomne potvrdiť a profesionálny vojak je povinný ho splniť. Profesionálny vojak je povinný

odoprieť splnenie vojenského rozkazu, nariadenia, príkazu alebo pokynu vedúceho služobného úradu alebo veliteľa, ak by jeho splnením spáchal trestný čin; túto skutočnosť oznámi bezodkladne najbližšiemu nadriadenému toho vedúceho služobného úradu alebo veliteľa, ktorý vojenský rozkaz, nariadenie, príkaz alebo pokyn vydal.

Paragraf 118 vymedzuje základné práva profesionálneho vojaka, a to právo na

- podmienky nevyhnutné na riadny výkon štátnej služby,
- peňažné náležitosti v štátnej službe podľa zákona,
- naturálne náležitosti,
- ochranu zdravia pri výkone štátnej služby,
- ochranu ľudskej dôstojnosti v služobnom styku a v osobnom styku s vedúcim služobného úradu alebo veliteľom a ostatnými profesionálnymi vojakmi,
- primeranú duchovnú starostlivosť a na účasť na náboženských aktivitách, ak to nie je v rozpore s potrebami OS a výkonom štátnej služby,
- získavanie osobitných predpokladov na výkon funkcie a na hodnosť podľa tohto zákona.

Medzi základné povinnosti profesionálneho vojaka (paragraf 119) patrí napr. povinnosť

- dodržiavať služobnú disciplínu,
- vykonávať štátnu službu osobne, nestranne, riadne, včas a v medziach svojho oprávnenia,
- zakročiť, ak pri výkone štátnej služby hrozí škoda a na jej odvrátenie je potrebný neodkladný zákrok; nemusí tak urobiť, ak mu v tom bráni dôležitá okolnosť alebo ak by tým seba alebo iné osoby vystavil vážnemu ohrozeniu,
- dodržiavať predpisy o bezpečnosti a ochrane zdravia pri výkone štátnej služby, s ktorými bol riadne oboznámený,
- zdržať sa konania, ktoré by mohlo viesť ku konfliktu verejného záujmu s osobnými záujmami, najmä nezneužívať informácie nadobudnuté pri vykonávaní štátnej služby na vlastný prospech alebo v prospech blízkych osôb; táto povinnosť platí aj po skončení alebo zániku služobného pomeru,
- vo výkone i mimo výkonu štátnej služby zdržať sa konania, ktoré by mohlo narušiť vážnosť OS alebo ohroziť dôveru v ozbrojené sily,
- zachovávať mlčanlivosť o skutočnostiach, o ktorých sa dozvedel v súvislosti s vykonávaním štátnej služby, a to aj po skončení služobného pomeru, ak ho tejto povinnosti nezbaví vedúci služobného úradu atď.

Zákon v tejto časti upravuje aj disciplinárnu právomoc, disciplinárnu zodpovednosť a ukladanie disciplinárnych opatrení (paragrafy 122 až 136). Podrobne vymedzuje odmeňovanie, hodnostný plat a rozličné druhy príplatkov, finančné náležitosti pri vykonávaní štátnej služby mimo územia Slovenskej republiky, jednorazové peňažné náležitosti, ako sú nenávratná peňažná výpomoc, aktivačný príspevok, stabilizačný príspevok, cestovné náhrady, príspevok na bývanie a na úpravu bytu pri presťahovaní (paragrafy 138 až 190). Profesionálni vojaci majú aj právo na naturálne náležitosti. Zákon upravuje aj komplex otázok súvisiacich s náhradou škody.

Sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov upravuje zákon č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých predpisov.

Právny rámec činnosti ozbrojených síl určujú aj

- zákon č. 569/2005 Z. z. o alternatívnej službe v čase vojny a vojnového stavu v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 463/2003 Z. z. o vojnových veteránoch a o doplnení zákona č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých predpisov,

POZNÁMKY

- zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)⁸²,
- Trestný zákon (č. 300/2005 Z. z.) v znení neskorších predpisov, najmä jeho

Desiata hlava - trestné činy proti brannosti, proti civilnej službe, proti službe v ozbrojených silách a proti obrane vlasti (neplnenie odvodnej povinnosti, obchádzanie brannej povinnosti, nenastúpenie civilnej služby, nenastúpenie služby v ozbrojených silách, vojnová zrada, služba v cudzom vojsku),

Jedenásta hlava - trestné činy vojenské (trestné činy proti vojenskej podriadenosti a vojenskej cti, neuposlušnosť rozkazu, urážka medzi vojakmi, porušovanie práv a chránených záujmov vojakov, trestné činy proti povinnosti konať vojenskú službu, vyhýbanie sa služobnému úkonu alebo výkonu vojenskej služby, dezercia, trestné činy ohrozujúce bojaschopnosť, zbabelosť pred nepriateľom, nesplnenie bojovej úlohy),

Dvanásta hlava - trestné činy proti mieru, proti ľudskosti a trestné činy vojnové (genocídium, terorizmus, mučenie a iné neľudské alebo kruté zaobchádzanie, podpora a propagácia skupín smerujúcich k potlačení základných práv a slobôd, neľudskosť, trestné činy vojnové - používanie zakázaného bojového prostriedku a nedovolené vedenie boja, plienenie v priestore vojnových operácií, zneužívanie medzinárodne uznávaných označení a štátnych znakov, útok proti parlamentárovi, vojnová krutosť, vojnové bezprávie, perzekúcia obyvateľstva, ohrozenie kultúrnych hodnôt.,

- Trestný poriadok (zákon č. 301/2005 Z. z.) v znení neskorších predpisov.

Aj keď v Slovenskej republike nejestvuje inštitúcia ochrancu práv špeciálne pre príslušníkov OS (ako napr. v Nemeckej spolkovej republike), **môžu príslušníci ozbrojených síl využívať inštitút verejného ochrancu práv (ombudsmana). Verejný ochranca práv je nezávislý orgán Slovenskej republiky, ktorý v rozsahu a spôsobom ustanoveným zákonom** (zákon č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv, zákon č. 122/2006 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých ďalších zákonov) **chráni základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb v konaní pred orgánmi verejnej správy a ďalšími orgánmi verejnej moci, ak je ich konanie, rozhodovanie alebo nečinnosť v rozpore s právnym poriadkom.** V zákonom ustanovených prípadoch sa verejný ochranca práv môže podieľať na uplatnení zodpovednosti osôb pôsobiacich v orgánoch verejnej moci, ak tieto osoby porušili základné právo alebo slobodu fyzických osôb a právnických osôb. Všetky orgány verejnej moci poskytnú verejnému ochrancovi práv potrebnú súčinnosť. Medzi zmeny schválené NR SR patrili najmä doplnenie verejného ochrancu práv medzi osoby oprávnené predložiť Ústavnému súdu Slovenskej republiky návrh na začatie konania v prípade zistenia skutočností nasvedčujúcich, že uplatnenie právnych predpisov môže ohroziť ľudské práva a základné slobody.

Rozdiely v spôsobe, ako jednotlivé štáty pristupujú k obmedzeniu ľudských práv svojich príslušníkov OS, závisia od mnohých činiteľov. Tieto rozdiely vyplývajú napr. z toho, ako sa vníma úloha a postavenie ozbrojených síl v spoločnosti. V niektorých štátoch sa OS pokladajú za jedinečnú inštitúciu, absolútne odlišnú od civilných inštitúcií. Podľa tohto názoru (tzv. inštitucionálny model) príslušník OS nie je obyčajným štátnym zamestnancom, ale niekým, kto plní osobitné poslanie, je oddaný povinnosti a vlasti. V protiklade k tomuto postojú stojí názor, (tzv. zamestnanecký model) že rozdielnosti, charakteristické osobitosti vojenského prostredia majú len relatívny význam, pretože OS v súčasnosti v silnej miere podliehajú „scivilňujúcim“ trendom, čo je výsledkom politických, právnych, kultúrnych, technologických a ekonomických tlakov zo strany spoločnosti. Vojenské povolanie je dnes ovplyvnené rozsiahlou transformáciou spoločnosti. Vojenská profesia sa stáva „len iným zamestnaním“ porovnateľný s ostatnými druhmi zamestnania v spoločnosti, podporované finančnými stimulmi, istotou zamestnania, atraktívnymi pracovnými podmienkami, miesto toho, aby bolo predovšetkým vecou cti, povinnosti a služby vlasti. Nevyhnutné obmedzenia v uplatňovaní základných ľudských práv sa musia spájať s odôvodnenými vojenskými potrebami a nemôžu byť výsledkom svojoľnej praxe. Obmedzenia vo vykonávaní,

uplatňovaní ľudských práv príslušníkov OS sa často spájajú s ochranou disciplíny v podmienkach vojenského života, požiadavkou politickej neutrality OS, udržaním operačnej schopnosti, ochranou utajovaných informácií, dodržiavaním rozkazov či zachovaním hierarchickej štruktúry vojenskej organizácie.

Ochrana ľudských práv patrí medzi hlavnú zodpovednosť nadriadených dôstojníkov. Pozornosť venovaná vzdelávaniu a výchove príslušníkov OS v oblasti ľudských práv je zásadnou záležitosťou pri zvyšovaní ich povedomia a vytvárania profesionálnej kultúry v OS. Zachovávanie ľudských práv treba chápať ako súčasť záväzku k demokratickým hodnotám. Ak sa dosiahne tento stav, potom OS sú nielen obrancom územnej celistvosti, ale bránia a stelesňujú aj demokratické záväzky svojich štátov.

Uplatňovaniu ľudských práv všeobecne a v rámci koncepcie vojaka ako občana v uniforme venuje po dlhý čas pozornosť aj Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej len „OBSE“). Záväzok voči ľudským právam je integrálnou súčasťou komplexného chápania bezpečnostnej politiky tejto organizácie už od čias jej vzniku, čoho dôkazom je aj Helsinský záverečný akt a následné dokumenty. Politicky záväzný dokument OBSE s názvom Kódex správania sa v oblasti politicko-vojenských aspektov bezpečnosti bol prvým multilaterálnym nástrojom upravujúcim pôsobenie OS na vnútroštátnej i medzinárodnej úrovni. Úrad OBSE pre demokratické inštitúcie a ľudské práva ako hlavná inštitúcia OBSE pre ľudskú dimenziu vypracoval pre účastnícke štáty dotazník o uplatňovaní ľudských práv v OS v regióne OBSE. Výsledkom projektu je Príručka o ľudských právach a základných slobodách príslušníkov OS, ktorá formou odpovedí na dotazník reflektuje najúspešnejšie praktické skúsenosti účastníckych štátov z implementácie ľudských práv a základných slobôd v ozbrojených silách.

Záver z spracovania dotazníka potvrdzujú, že

- príslušníci OS sú občanmi, ktorí majú právo požívať rovnaké ľudské práva a základné slobody ako ostatní občania,
- dodržiavanie ľudských práv príslušníkov OS pomáha OS silám integrovať sa do spoločnosti,
- dodržiavanie ľudských práv príslušníkov OS zabraňuje tomu, aby OS zneužila vláda jednotlivého štátu a použila ich proti civilnému obyvateľstvu,
- dodržiavanie ľudských práv príslušníkov OS chráni týchto príslušníkov pred ich zneužitím a nátlakom zo strany vlády alebo vojenských veliteľov,
- súčasné operácie na udržanie mieru vyžadujú od príslušníkov OS, aby začlenili dodržiavanie ľudských práv do každodenných operácií. Pritom jednoznačne platí, že budú lepšie pripravení na takéto aktivity, ak sami budú pôsobiť v prostredí, ktoré bude dodržiavať a brániť tieto práva. Miera dodržiavania ľudských práv je priamo úmerná dodržiavaniu zásad medzinárodného humanitného práva a práva ozbrojeného konfliktu.

Poznámka

k zákonu č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon):

Slovenská republika prijala tento zákon v roku 2004. Vychádza z antidiskriminačných smerníc EÚ (smernica Rady Európy 2000/43/ES, smernica Rady Európy č.2000/78/ES). Zákon rieši problematiku diskriminácie predovšetkým v oblasti sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, vzdelávania, pracovnoprávných vzťahov a poskytovania tovarov a služieb a ukladá povinnosť dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania. Okrem neho sa diskrimináciou zaoberá viacero odvetvových zákonov a aj zákonník práce.

Antidiskriminačné právo EU (napr. Európska antidiskriminačná smernica 2000/78/ES, ktorou sa stanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani) rozlišuje:

- **priamu diskrimináciu:** správanie, pri ktorom sa s určitou osobou na základe určitého diskriminačného dôvodu zaobchádza menej priaznivo ako sa zaobchádza s inou osobou v porovnateľnej situácii,

POZNÁMKY

- **nepriamu (skrytú) diskrimináciu:** správanie, keď zdanlivo neutrálne rozhodnutie, rozlišovanie alebo postup znevýhodňuje či zvýhodňuje fyzickú osobu voči inej fyzickej osobe na základe rozlišovania podľa vymedzených diskriminačných dôvodov. Napr. v prípade zdravotnej diskriminácie sem patrí neprijatie nevyhnutných opatrení, aby zdravotne postihnutá osoba mala rovnaké šance ako nediskriminovaná osoba,
- **obťažovanie:** správanie, keď dochádza k nežiaducemu správaniu s cieľom (resp. následkom) porušiť dôstojnosť osoby a vytvoriť zastrašujúce, nepriateľské, ponížujúce alebo urážlivé prostredie, vrátane sexuálneho obťažovania,
- **pokyn na diskrimináciu:** spája sa so zneužitím podriadeného postavenia inej osoby na diskrimináciu tretej osoby (príkladom je príkaz zamestnancovi na diskriminačné správanie). Páchatelom diskriminácie je ten, kto vydal pokyn, dokonca i v prípade, že k diskriminačnému správaniu zo strany podriadenej osoby nedošlo,
- **navádzanie na diskrimináciu:** presvedčovanie, utvrdzovanie alebo podnecovanie druhej osoby, aby diskriminovala tretiu osobu. V tomto prípade osoba, ktorá navádza na diskriminačné správanie a osoba, ktorú predmetná osoba navádza, nie sú v podriadenom postavení,
- **prenasledovanie (neoprávnený postih):** nepriaznivé zaobchádzanie ako odvetu za to, že obeť si uplatnila práva na ochranu pred diskrimináciou. Pôvodcom prenasledovania môže byť osoba, voči ktorej diskriminácii sa obeť bránila, ale aj „spojenci“ tejto osoby.

Právo EÚ vymedzuje týchto šesť hlavných diskriminačných dôvodov, pri ktorých je zabezpečená prísnejšia právna ochrana v porovnaní s inými diskriminačnými dôvodmi:

1. rod/pohlavie,
2. rasa a etnický pôvod,
3. vek,
4. zdravotné postihnutie či nepriaznivý zdravotný stav,
5. sexuálna orientácia
6. náboženstvo, viera alebo skutočnosť, že osoba je bez vyznania.

Antidiskriminačný zákon č. 365/2004 Z. z., ktorým sa Slovenská republika prihlásila k potieraniu diskriminácie, taxatívne určuje oblasti a dôvody **jednoznačne zakázanej diskriminácie** ak je diskriminačným dôvodom

1. rod/pohlavie
2. rasový pôvod, národnostný alebo etnický pôvod

Tento zákon jednoznačne zakazuje diskrimináciu v oblasti prístupu a poskytovania:

- sociálnej pomoci, sociálneho poistenia, štátnej sociálnej podpory a sociálnych výhod
- zdravotnej starostlivosti
- vzdelania
- tovarov a služieb vrátane bývania, ktoré sú poskytované verejnosti právnickými osobami a fyzickými osobami-podnikateľmi.

U pracovno-právnych vzťahov, v obdobných vzťahoch a v právnych vzťahoch s nimi súvisiacich je taxatívne určený rozšírený okruh

1. rodu/pohlavia
2. náboženského vyznania alebo viery
3. rasového pôvodu, národnostného alebo etnického pôvodu
4. zdravotného postihnutia
5. veku
6. sexuálnej orientácie.

Antidiskriminačný zákon novelizoval viaceré zákony, ktoré podľa predmetu svojej úpravy rozširujú výpočet zakázaných diskriminačných dôvodov.

Použitá literatúra:

1. Peter Rowe: *The Impact of Human Rights Law on Armed Forces*, Cambridge University Press 2006.
2. *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel*, Warsaw, ODHIR 2008.
3. Branislav Kadlečík: *The Legal Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of Members of the Armed Forces of the Slovak Republic*.
4. *Ústava Slovenskej republiky*.
5. *Zákon č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

Téma 10

INTERPERSONÁLNA KOMUNIKÁCIA, KOMUNIKAČNÉ ZRUČNOSTI

mjr. Mgr. Jozef Tenik

štáb personálneho manažmentu Generálneho štábu Ozbrojených síl SR

„Komunikácia predstavuje moc, kto sa ju naučí efektívne využívať, môže zmeniť svoj pohľad na svet, aj pohľad, ktorým sa svet pozerá na neho.“

Anthony Robbins

Vývoj spoločnosti a sociálnych vzťahov je založený na komunikácii. V reálnom živote vznikajú rôzne situácie, ktoré kladú špecifické požiadavky na ľudí, na spôsoby komunikácie. Človek musí byť v kontakte s inými ľuďmi, musí si vymieňať názory a informácie, lebo toto je jeden z najdôležitejších predpokladov jeho existencie a rozvoja. Systém komunikácie robí život človeka sociálnym. Človek nemôže nekomunikovať. Komunikácia úzko súvisí so životom, s uspokojovaním základných ľudských potrieb, významne nás obohacuje a poskytuje nám množstvo informácií.

Schopnosť dorozumieť sa, odovzdávať si informácie nie je daná len ľuďom, stretávame sa s ňou i v ríši zvierat (komunikujú mravce) a rastlín. Výskumy ktoré sa robili v zameraní na túto oblasť hovoria, že počet významov v komunikácii zvierat je pomerne nízky a obmedzený. Zvieratá si spravidla oznamujú výskyt potravy, prítomnosť nebezpečenstva (napr. včelí tanec, kde podľa rýchlosti tanca si včely signalizujú, ako ďaleko je potrava alebo nebezpečenstvo). Komunikácia u zvierat sa spája aj s určitými pachmi, zvukmi, farbami (umelá tancujúca včela nevyprovokovala družky k letu, nakoľko nesignalizovala i pachom).

U človeka sa komunikácia (ako schopnosť odovzdávať si navzájom informácie, posolstvá) vyvíjala postupne, súbežne s rozvojom telesných proporcií, nervovej sústavy, mozgu, v priamej súčinnosti so zmenou životných podmienok a s rozvojom zručností človeka. Bola to reakcie na potrebu prispôbiť sa, lebo len tak mohol človek prežiť.

1. Prečo komunikujeme

Komunikácia vyplýva z potreby človeka vymieňať si informácie, byť v kontakte s inými. Že, komunikácia je vzájomný vzťah s druhými, pre nás dôležitý, to vidíme počas celých dejín ľudstva, počnúc od vynálezu písma až po súčasné pomôcky na komunikáciu ako je rozhlas, televízia, internet, mobily.

Jedným z najťažších trestov pre človeka je, jeho izolovanosť od druhých, keď nemôže s nimi komunikovať, napríklad, keď je vo väzení.

Vzájomná komunikácia je však nielen vecou nejakej zvedavosti či potreby vyrozprávať sa. Je to základná podmienka rozvoja človeka, rozvoja nášho života. Neraz sa stáva, že narušíme vzájomnú komunikáciu a z toho vznikajú konflikty, nedorozumenia, vzájomná izolácia a utrpenie.

Na otázku „Prečo komunikujeme?“ Je možné odpovedať (V. Farkašová 1999):

- aby sme si vymieňali a získavali informácie a poznatky
- aby sme presvedčali a získavali iných na svoju stranu, pre plnenie úloh vytýčených nami, alebo niekým iným
- aby sme poznali seba a iných (spolupracovníkov, priateľov)
- aby sme nadväzovali sociálny kontakt, neboli izolovaní a osamotení

2. Základné pojmy v komunikácii

2.1 Pojem a kontext komunikácie

Komunikácia je pojem, ktorý dnes nechýba v žiadnej učebnici alebo knihe, ktorá sa zaoberá pôsobením človeka v spoločnosti, spoločenským správaním alebo vzťahmi medzi ľuďmi. Pojem komunikácia je odvodený od latinského „communicatio“, ako „vyjadrenie sa, spojovanie“; „communico“ znamená zdieľam s niekým, delím sa o niečo, dávam, zverujem, preukazujem, radím sa, dohovárom sa.

V latinskom slovníku Thesaurus Linguae Latinae Lipsiae sa nachádza jeho rovnocenný výraz „participare“ čo znamená spolupodieľať sa s niekým na niečom, mať podiel na niečom spoločnom, spolu sa zúčastniť, robiť niekoho spoločne. Aby nevznikli nejaké pochybnosti, zdôrazňuje sa „**communicare est multum dare**“, t.j. „komunikovať znamená mnoho dávať“ (Křivohlavý, 1998,).

Greč definuje komunikáciu ako výmenu významov medzi ľuďmi, ktorá sa uskutočňuje najmä prostredníctvom jazyka, pokiaľ majú ľudia spoločné potreby, poznatky a postoje. Predpokladá sa, že komunikácia vychádza z potreby dorozumievať sa, kontaktovať sa. Príkladom môžu byť deti, ktoré žili izolovane od ľudí. Zistilo sa, že si vytvorili vlastný spôsob vzájomnej výmeny informácií, aj keď išlo o primitívny spôsob dorozumievania sa. Ako sa vyvíjal človek, vyvíjal sa i jazyk a písmo. Potreba dorozumieť sa v procese vývoja človeka a práce viedla k vytvoreniu jazyka a písma ako to poznáme v súčasnosti.

Bolo by možné uviesť celý rád definícií. Najdôležitejšie charakteristiky pojmu komunikácia môžeme zhrnúť do týchto základných bodov:

- komunikácia je nevyhnutná pre efektívne seba - vyjadrovanie,
- komunikácia je prenosom informácií v hovorenej, písanej, obrazovej alebo činnostnej forme, ktorá sa prejavuje medzi ľuďmi a má nejaký účinok,
- komunikácia je výmenou významov medzi ľuďmi, použitím bežného systému symbolov,
- komunikácia je cesta, ktorou sa myšlienky, informácie dostávajú z miesta určenia do cieľa.

Komunikácia existuje v kontexte, ktorý do značnej miery určuje význam všetkých verbálnych (slovom podaných) alebo neverbálnych informácií. Tie isté slová, alebo to isté správanie môžu mať úplne odlišný význam, ak boli použité v odlišných súvislostiach (úder pästou do stola pri prejave podpory politika a reakcia na správu o smrti svojho priateľa). Interpretácia signálov bez znalostí súvislostí je ťažká a nie vždy celkom presná.

Kontext spolupôsobí pri všetkom čo hovoríme a na to, ako to hovoríme. Má najmenej štyri hľadiská:

Fyzický kontext

Znamená hmotné alebo konkrétne prostredie, miestnosť, obecnosť a pod. (napr. na tichom pohrebu nehovoríme rovnakým spôsobom, ako na hlučnom futbalovom štadióne).

Kultúrny kontext

Predstavuje životný štýl, presvedčenie, uznávanú stupnicu hodnôt, spôsob správania a komunikácie. Ide o pravidlá určujúce, čo je dobré a čo zlé v rámci určitej sociálnej skupiny.

Sociálno – psychologický kontext

Súvisí s postavením jednotlivých účastníkov komunikácie a so vzťahmi ktoré sú medzi nimi, resp. ktoré s týmto postavením súvisia; formálnosť situácie, emocionálny rozmer situácie (napr. pri slávnostnej večeri v dome svojho nadriadeného nehovoríme rovnakým spôsobom, ako s priateľmi pri posedení v kaviarni).

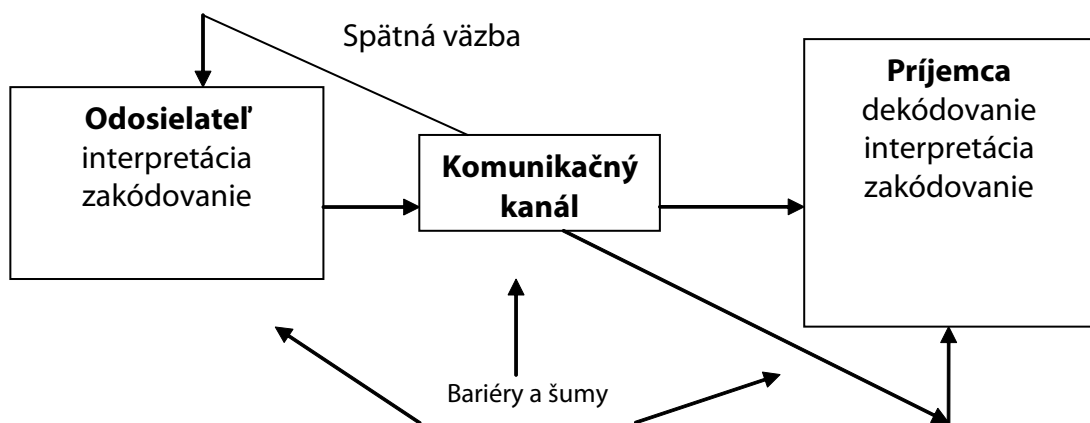
Časový kontext

Znamená pozíciu určitého informovania alebo signálu v postupnosti udalosti (po správe o smrti blízkeho nehovoríme rovnakým spôsobom ako po správe o výhre v lotérii).

2.2 Podstata a štruktúra komunikačného procesu

V každej komunikácii sú obsiahnuté štyri základné zložky:

- komunikátor ako zdroj (osoba, ktorá správu, informáciu odovzdáva)
- komunikant ako určenie (osoba, ktorej je správa či informácia určená)
- komuniké, oznámenie (obsah správy alebo informácie)
- komunikačný kanál (cesta, ktorou sa správa alebo informácia odovzdáva)



Obrázok č.1: Priebeh komunikácie so spätnou väzbou

Komunikácia je proces, v ktorom osoba, skupina osôb (*odosielateľ*) odovzdáva určitý typ informácie inej osobe, skupine (*príjemca*). Proces sa začína, keď sa jedna strana rozhodne vyslať určitú myšlienku druhej strane. Je na odosielateľovi, aby pretavil úmysel do tvaru, ktorému príjemca porozumie. Toto sa deje počas zakódovania, alebo počas prekladu myšlienky do písomného, alebo hovoreného jazyka. Informáciu kódujeme, keď vyberáme slová, ktoré povieme. Tento bod procesu môže byť kritický (naša schopnosť kódovať nie je spoľahlivá), ak chceme komunikovať presne. Ak je správa zakódovaná a pripravená na odoslanie príjemcovi, prechádza jedným alebo viacerými kanálmi komunikácie. Tie majú podobu telefónnej siete, televíznych alebo rozhlasových signálov, pošty, elektromagnetických a zvukových vln, ktoré prenášajú vibráciu ľudského hlasu. Ústna správa sa odovzdáva priamo (tvarou v tvár), ale aj prostredníctvom telefónu či rádiových vln. Písomná správa putuje listom, faxom, e-mailom. Príjemca vstúpi do komunikácie dekódovaním správy. To si vyžaduje také zručnosti ako je pochopenie slov, výrazov tváre a tónu hlasu.

O spätnej väzbe hovoríme vtedy, ak správa našla príjemcu, ten ju odkódoval a odpoveď na ňu poslal pôvodnému odosielateľovi. To, čo urobil sa nazýva *spätná väzba*. Táto spätná väzba nám dáva informáciu o tom, ako príjemca pochopil (dešifroval) oznam. Spätná väzba môže byť priama, pri stretnutí s príjemcom tvarou v tvár. Odosielateľ zo slovnej reakcie na poskytnuté informácie vidí, či sú informácie pochopené a prijaté, či vyvolali žiaduci efekt. V prípade prejavov nepochopenia je možné ihneď urobiť nápravu. Pri nepriamej spätnej väzbe sa o problémoch v komunikácii môžeme dozvedieť z výsledkov činnosti jednotlivcov. Význam spätnej väzby je najmä v tom, že umožňuje korigovať správanie a učiť sa. Napriek veľkej jednoduchosti komunikačného procesu tento len zriedkakedy prebieha hladko.

Do komunikácie zasahujú nežiaduce prekážky, ktoré voláme *bariéry, šумы, hluk*. Môžu zasiahnuť celý komunikačný tok informácií. Nevyhýbajú sa ani jednému bodu komunikačného procesu. Prekážajú prijímaniu signálov, ktoré nám niekto posielal, alebo ktoré sami posielame niekomu. Môžu mať povahu fyzickú (napr. ostatní hlasne rozprávajú, autá húkajú) psychologickú (vopred vytvorený úsudok, nesústredenosť) alebo sématicku (nepochopenie významu slov).

2.3 Vertikálna, horizontálna a diagonálna komunikácia (Letovancová, 2002)

a) Komunikácia vo vertikálnom(zvislom) smere

Zvyčajne prebieha medzi priamymi nadriadenými a podriadenými, medzi vojakmi na rôznych úrovniach postavenia (medzi nadriadeným a podriadenými). Jej systém a formy majú veľký význam pri prideloňaní úloh, konkretizácii povinností jednotlivých členov jednotky.

b) Horizontálna (vodorovný, rovný, rovnobežný) komunikácia

Prebieha medzi ľuďmi v rovnakom postavení, úrovni. Proces prebieha za účelom získania a poskytovania informácií, výmeny názorov, návrhov na riešenie úlohy. Význam má najmä v tímovej práci, kde sa vyžaduje spolupráca a kooperácia.

c) Diagonálna(priečna, kolmá) komunikácia

Je najmenej používanou komunikáciou v organizácii. Prebieha priečne, medzi pracovníkmi rôznych úrovní a rôznych útvarov. Je obvyklá v demokraticky riadených organizáciách, v ktorých sa netrvá na výraznej hierarchizácii medzi pracovníkmi. Dôležitá je najmä v situáciách, keď sa nemôžu používať iné kanály výmeny informácií, alebo keď je potrebné skrátiť čas riešenia vzniknutej situácie, ktorý by bol potrebný pre dodržanie tradičného postupu.

2.4 Priateľská a pracovná komunikácia

Obsahom komunikácie sú všetky informácie faktografického rázu, ktoré ľudia vysielajú (kde, kto, čo, kedy, prečo, s kým a za koľko; verbálny obsah). Procesom komunikácie nazývame spôsob, akým tieto faktografické informácie človek vysielá do okolia (pokojný hlas, uvoľnený postoj, ústretová mimika; neverbálny prejav), a to, akým spôsobom sa rozhovor štrukturuje (člení). To znamená, aká dlhá je sekvencia jeho monológu (časový rámeč), na ako dlho pustí k slovu druhého, ako často sa striedajú, aké je poradie hovoriacich, teda, ako majú dvaja medzi sebou „podelený“ rozhovor. Podľa toho, na čo sa kladie v komunikácii dôraz (či na proces, alebo obsah), možno rozlišovať štyri základné spôsoby komunikácie:

Priateľská komunikácia

Dôraz sa kladie na proces. Typickým príkladom komunikácie tohto typu je komunikácia medzi priateľmi. Spravidla je založená na tom, že si môžu spolu „pokecať“, uvoľniť sa, prejavovať si navzájom porozumenie a podporu. Priateľom je často jedno, o čom sa rozprávajú (i keď majú svoje témy), podstatné pre nich je, že im je spolu dobre. Rozhovor je veľmi citlivo štruktúrovaný a každý z hovoriacich sa môže podieľať na jeho tvorbe tak, ako práve potrebuje (buď spolu o niečom diskutujú, alebo jeden sa potrebuje vyrozprávať a ostatní počúvajú). Ak spôsob rozprávania niekomu nevyhovuje, môže sa o tom s druhými rozprávať a spolu vytvoriť taký spôsob komunikácie, aby čo najviac vyhovoval všetkým (takzvaná parakomunikácia – hovorenie o hovorení).

Iným pólom komunikácie môžu byť protokolárne prejavy (rituály) oficiálnych osobností, kde je v podstate jedno, o čo ide, ale je nevyhnutné dodržať postup, akým sa to bude robiť (protokol).

Manažérska komunikácia

Dôraz sa kladie na obsah. Tento spôsob vychádza z názoru, že ak odovzdávam nejakú informáciu (nejaké čísla, fakty), tak je nepodstatné to „ostatné okolo“. Mnohí ľudia veria, že dokonalejší vedúci, šéf či manažér sa nezaobera emóciami a vecami, ktoré odvádzajú od podstaty, ale drží sa len logiky a faktov. Ťažkosti môžu nastať vtedy, keď nevezme do úvahy „fakt“, že človek, s ktorým komunikujeme, niečo prežíva. Takíto ľudia sú podľa Schultza von Thuna hluchí nielen k emóciám druhých, ale aj ku všetkým výzvam a spätným väzbám, ktoré nie sú povedané priamo.

Z hľadiska procesu je rozhovor štruktúrovaný tak, aby vyhovoval silnejšiemu v rozhovore a nezohľadňuje potreby ostatných (typ jednosmernej komunikácie, pri ktorej nie je možnosť poskytnúť spätnú väzbu, „zbytočne sa vypytovať“ a pod).

POZNÁMKY

Krčmová komunikácia

Dôraz sa nekladie ani na obsah, ani na proces. Tento spôsob komunikácie je ťažké vôbec nazvať komunikáciou, pretože nemá takmer nijaké pravidlá. Príkladom môže byť rozhovor (napr. v krčme), kde si každý hovorí „svoje“ svojim vlastným spôsobom, bez ohľadu na to, čo práve ďalší traja hovoria. Podobným spôsobom (menej extrémne) sa často komunikuje najmä na schôdzach, kedy každý chce hovoriť o svojom (jeden je nespokojný, druhý ospevuje svoju akciu, tretí chce niečo nadšene zorganizovať, štvrtý chce prečítať novú bojovnú výzvu pre verejnosť, piaty sa snaží všetkých utíšiť a hovoriť o tom, že sa minul papier do kopírovacieho stroja). Nie je dohodnutý proces (štruktúra) schôdze, teda kto, kedy, v akom poradí, o čom bude diskutovať. Toto to je typický problém porád.

Pracovná komunikácia

Dôraz sa kladie aj na proces, aj na obsah. Naším cieľom je dosiahnuť práve takúto komunikáciu. Príkladom takejto komunikácie, hoci na mnohých pôsobí nanajvýš neosobne, je komunikácia s počítačom. Programátori veľmi dobre vedia, že nie je dôležité len to, aké dáta sa dávajú do počítača, ale aj v akom poradí, v akých zoskupeniach, v akých dávkach a v jazyku, ktorému stroj rozumie. Komunikácia s počítačom je zefektívnená tým, že sa vytvorili jasné pravidlá preto, aby vzniklo čo najmenej nedorozumení, čo najmenej zbytočných odbočiek a chybných výpočtov. Nechceme týmto povedať, že by sme mali komunikovať ako stroje. Ale keď chceme hovoriť ako človek s človekom, je dobré uvedomiť si, čomu ľudia „rozumejú“, čiže ako s nimi hovoriť, aby nás „počuli“. Pretože ak hovoríme s druhým človekom, je podstatné nielen to, čo mu chceme povedať, ale treba si uvedomiť aj to, s kým hovoríme, ako s ním hovoríme, snažiť sa hovoriť jeho jazykom, overovať si, či si dobre rozumieme, krok za krokom smerovať k spoločnému cieľu v úzkej spolupráci (s jasnými pravidlami) s partnerom. V rozhovoroch s kolegami, v pracovnom alebo súkromnom prostredí by sme si mali maximálne uvedomovať, o čo v našej komunikácii ide a na základe porozumenia reagovať a postupovať efektívnejšie.

2.5 Aspekty komunikácie

Praktický pohľad na komunikáciu medzi ľuďmi prezentuje vo svojej teórii nemecký psychológ Friedemann Schulz von Thun. Na základe dlhoročných skúseností pri práci s konfliktami hovorí, že každý výrok môžeme rozdeliť na základné aspekty. To čo povieme a to čo počujeme má 4 aspekty. V každom výroku dokážeme nájsť množstvo významov, ktoré sú v ňom naraz obsiahnuté. Ak chceme, dokážeme ich počuť a neraz lepšie rozumieme tomu, čo nám druhí (často veľmi nepriamo) chcú povedať.

Aspekty povedaného:

- 1) Vecný aspekt (o čom informujem)
- 2) Vzťahový aspekt (čo si myslím o tebe, čo si myslím o našom vzťahu)
- 3) Sebaotvarajúci aspekt (o tom ako sa cítim, aké mám postoje, záujmy)
- 4) Výzvodový aspekt (k čomu chcem druhého podnietiť v myslení, konaní)

Aspekty počutého, máme 4 uši: ktorými počujeme:

- 1) Vecné ucho (čo mi chcel povedať? akú informáciu, aký vecný obsah?)
- 2) Vzťahové ucho (ako to so mnou hovorí, s kým si myslí, že vlastne hovorí?)
- 3) Sebaotvaracie ucho (čo cíti? čo sa s ním deje?)
- 4) výzvodové ucho (čo odo mňa chce? Čo mám robiť, čo si mám myslieť, ako sa mám cítiť na základe toho, čo mi hovorí?)

Problém pri komunikácii nastáva vtedy, keď z týchto 4 aspektov reagujeme na nesprávny, ak počujeme iným uchom, ako by sme mali. Čiže ak si myslíme, že nám účastník schôdze oznámil len to, že je veľa hodín. Pokojne pokračujeme, veď predsa vieme, koľko je hodín a ešte máme času dosť. Nepochopili sme že zvyšujeme napätie na schôdzi.

2.6 Procesy ovplyvňujúce komunikáciu

Vnímanie - vnímaním získavame informácie z materiálneho a sociálneho prostredia. Zohráva významnú úlohu v prijímaní oznamu od odosielateľa a pri jeho dekódovaní. Dekódovanie je označované za kritický moment toho, čo osoba vidí alebo vníma, čo je označované. Služi ako filter, pomáha vyberať a organizovať informácie z materiálneho a sociálneho prostredia. Napr. ak veliteľ dostane z jednotky tri žiadosti o prevelenie, predpokladá, že sú tam problémy. (už je to myslenie)

Postoje - sú osobné predispozície odpovedať určitým spôsobom na podnety prichádzajúce z okolia. Človek objekt určitým spôsobom prežíva, zvažuje, čo o ňom vie a vytvára si závery, akým spôsobom sa bude správať (Letovancová, 2002).

Postoj je tvorený troma zložkami

- emocionálna (prežívanie objektu)
- informačná (čo vieme o objekte)
- cieľového správania

Na základe toho, aký má človek k objektu vzťah a čo o ňom vie, určí svoj zámer, ako sa bude správať.

2.7 Virtuálna interpersonálna komunikácia

Vývojom komunikačných technológií objavuje sa nový spôsob komunikácie – komunikácie vo virtuálnom prostredí.(napr. chatovanie) Virtuálna komunikácia býva viac „duševná“, teoretizujúcejšia logicky aj introspektívnejšia. Absentujú tu motívy komunikácie o prostredí, javoch na mieste stretnutia, oblečení účastníkov a pod. Ide na úkor tej „normálnej“, osobnej. Virtuálna komunikácia má ale niektoré negatívne zvláštnosti, účastník sa správa inak ako v tej osobnej:

1. Existujú „pretelefované“ a „prechatované“ vzťahy, ktoré nemajú krytie a oporu v realite vzájomnej fyzickej prítomnosti. Ľudia dokážu hovoriť **viac otvorene**, to ale znamená aj viac necitlivo, **arogantne** - síce skôr povie úprimne „ja to nedokážem“ ale aj úprimne „chod' do r..!“ :-).
2. Vo väčšine virtuálnych médií pôsobí užívateľ homogénne, v osobnom kontakte sa môže individualizovať vystupovaním, imidžom, tu **si pomáha v odlišení** rôznymi emotikonami, používaním w miesto v, x miesto ch, zaujímavým nickom, zaujímavými frázami, zaujímavými slovami (čo môže niekedy vyjsť až do účelných textov, ktoré sú fiktívne a nestotožňujú sa s autorom).
3. Otvára sa tu **priestor manipulácii, mystifikácii**, zastieraniu pravdy povedaním „pravdy inej“ .Ľudia uvádzajú často krát želaný stav a nie skutočný (kým by chcel byť a nie je). Človek má menšie zábrany k sebaopisom, kým pri vystupovaní na verejnosti diplomaticky odvetí: „Ja neviem, aký som, to musí okolie povedať.“
4. **Nutkanie vyjadriť sa** - užívatelia neradi nechávajú kolónky nevyplnené a pokladajú za hanbu na niečo nemať názor, takže prezentujú svoj fiktívny názor, prípadne názor, v ktorom nie sú si istý. Prezentujú sa sebaisto (na čo slúžia slová ako „asi“, „domnievam sa“, ktoré sa ani mne nechce zakaždým zdĺhavo uvádzať; v osobnom kontakte tomu slúži intonácia reči, podanie).

3. Verbálna a neverbálna komunikácia

Verbálnou komunikáciou je mienené vyjadrovanie sa pomocou slov prostredníctvom jazyka. Význam verbálnej komunikácie je nepopierateľný. Ktokoľvek je dlhšiu dobu nejakým spôsobom separovaný, bez možnosti komunikácie, vníma to ako ujmu.

Dôležité je však pripomenúť, že pri akejkolvek komunikácii je význam slov vždy dotváraný neverbálnymi prostriedkami. Slová sa takmer nedajú oddeliť od neverbálnej komunikácie.

POZNÁMKY

Vo verbálnej komunikácii je veľmi dôležitá paralingvistika, čiže to, čo verbálny prejav dotvára. Paralingvistické prvky v komunikácii sa zaoberajú charakteristikami reči, ktoré nie je možné zachytiť písmom, avšak nie je ani možné ich oddeliť od verbálneho prejavu. Ide o informácie, ktoré nie sú prenášané pomocou znakov, ale pomocou rôznych prejavov. Vynikajúci rečník býva úspešný vďaka týmto prvkom, ktoré uplatňuje vo svojom verbálnom prejave:

Sila hlasu

Človek je schopný vydávať hlas až do sily 60 decibelov. Sila hlasu v reálnom rozhovore sa pohybuje medzi 40-50 dB. Sila hlasu odhaľuje vzťah hovoriaceho k obsahu reči, k situácii a k adresátovi. Tichá reč býva prejavom nesmelosti, signalizuje apatiu, nedôveru vo svoje vlastné schopnosti. Naopak hlasná reč väčšinou znamená vitalitu a sebavedomie, ale aj priateľskosť a uvoľnenosť. Aj človek, ktorý chce dominovať nad partnerom a presvedčiť a získať ho, obyčajne hlasnejšie hovorí. Niektorí ľudia sa snažia nedostatok argumentov nahradiť zvýšením hlasu. Odporúča sa hlasitosť počas prejavu obmieňať, aby nedochádzalo k monotónnosti.

Výška, melódia hlasu

Každý z nás má odlišnú výšku, ale aj zafarbenie hlasu. Táto dispozícia je geneticky daná, ale dá sa do určitej miery ovplyvniť. Zvýšením tónu sa signalizuje prekvapenie, radosť, šťastie a podobne, znížením tónu upokojenie, smútok, bezvýznamnosť, únava a pod. Je dokázané, že pôsobivejší hlas je hlbší než vyšší.

Rýchlosť reči

Rýchlosť reči závisí od dĺžky slov v príslušnom jazyku. Rýchlosť reči úzko súvisí aj s pohlavím hovoriaceho. Ženským vyšším hlasom sa dosahujú väčšie rýchlosti ako mužským, a vôbec hlbším hlasom. Veľmi rýchla, alebo veľmi pomalá reč sa ťažko vníma. Preto sa striedajú rýchlosti. Striedanie rýchlostí má pozitívny efekt na množstvo prijatých a zapamätaných informácií, na kvalitu interpersonálneho vzťahu počúvajúceho k hovoriacemu, ako aj na udržanie záujmu o predmet rozhovoru.

Farba hlasu

Farba hlasu je daná predovšetkým geneticky. Človek môže mať od prírody hlas huhňavý, nosový, flautový, piskľavý, zamatový atď. Na rozličné stavy vzrušenia, môže sa zafarbenie hlasu meniť. Z farby partnerovho hlasu možno ľahko vyčítať nielen náladu človeka, ale aj jeho charakter.

Plynulosť reči

V priebehu verbálneho prejavu väčšinou robíme odmlky – pauzy, ktoré môžu byť úmyselné alebo neúmyselné. Úmyselné odmlky môžu zosilniť účinnosť verbálneho prejavu. Neúmyselné väčšinou pôsobia rušivo. Poslucháč si ich môže vyložiť ako bezradnosť, váhavosť, pohrdanie. Pauzy reči hovoriaceho tiež súvisia s jeho temperamentom, emocionálnym stavom, stupňom pripravenosti rozhovoru, kvalitou spätnej väzby medzi partnermi. Počas pauzy hovoriaci často rozmýšľa o tom, čo a ako povie. Niektoré pauzy so svojím trvaním predlžujú až na mlčanie. Kým pauza trvá zvyčajne do dvoch sekúnd, dlhšie prerušenie v reči hovoriaceho kvalifikuje jeho partner ako odmlku.

Kvalita reči

Verbálny prejav by mal byť vecný, zrozumiteľný a mal by sa držať témy, za nekvalitnú reč považujeme prejav nepresný, rozvláchny a neurčitý.

Slovná vata

Je výraz pre slová, ktoré väčšina ľudí používa vo svojom prejave ako výplň medzi slovami a vetami kedy hľadáme tie správne slová alebo máme trému. Často sú to citoslovčia napr. eé.. ,akosi, proste, hmm.

Chyby reči

Ako chyby reči označujeme prerieknutia, zadrhávanie, nesprávna výslovnosť niektorých písmen, nevhodne použité slová. Častou chybou je aj opomenutie, keď rečník napr. tvrdí, že máme 7 základných chýb v komunikácii a vymenuje prvé 3 a o ďalších sa nezmení.

Neverbálna komunikácia je komunikácia bez slov. Prebieha prostredníctvom držania tela a jeho pohybov, zmien výrazu tváre, zmeny vzdialenosti medzi komunikujúcimi a pod. Namiesto toho, aby sme povedali „áno“ stačí mlčky kývnuť hlavou. Aj keď sme nepovedali nič, komunikácia nastala.

Neverbálna komunikácia je oveľa staršia, zložitejšie sa ovláda vôľou, ťažšie sa s ňou manipuluje, horšie sa skrýva. Pri komunikácii pocitov a prežívania získavame okolo 90% informácií od druhých (väčšinou nevedomým) dešifrovaním neverbality a iba 10% „čítame“ zo slov. Všeobecne prevláda názor, že druhým porozumieme len vtedy, keď budeme počúvať, čo hovoria a ak chceme, aby nám druhí rozumeli, musíme dbať na to, čo hovoríme. Celkom zabúdame **AKO** to hovoríme a **AKO** to robíme.

Neverbálne si môžeme navzájom komunikovať svoje *emócie* (pocity, nálady, rozčúlenie), *záujem o zblíženie* (nadviazanie intímnejšieho styku), snažíme sa vytvoriť u druhého dojem o tom, „kto som ja“, snažíme sa *zámerne ovplyvniť postoj* partnera, riadime *chod vzájomného styku*.

Komunikované obsahy neverbálnej komunikácie dopĺňa Knapik (1997) ešte o *stigmy* (znamenia, stopa) a *emblémy* (symbol, znak). Nositeľom určitej stigmy sú ľudia, ktorí trpia sociálne nepríjemnými chorobami (zajakavosť, račkovanie, telesné postihnutie) Emblémy vyjadrujú osobný postoj, hodnotovú orientáciu osoby, jej príslušnosť ku skupine (napr. oblečenie, navštívenka, nápisy na dverách, ale aj vzťah k podriadeným).

Emblémy a stigmy sa súhrnne a komplexne odrážajú aj v statuse (postavení, pozícii) človeka (vyžarovanie osobnosti, to, za koho sa sami považujeme, i to, za koho nás má považovať naše okolie).

Jednotlivé druhy neverbálnej komunikácie si teraz v krátkosti priblížime.

Výraz tvare (mimika)

V priebehu komunikačného procesu naša tvár komunikuje. To, čo oznamuje sú najmä naše emócie. Mimika, ako jediná vyjadruje mieru pocitu potešenia, súhlasu alebo sympatie, zatiaľ čo ostatné časti tela v tomto smere nepridávajú viac ďalších informácií. Niektoré emočné výrazy sa posudzujú podľa mimiky hornej časti tváre (prekvapenie, strach), iné sa lepšie posudzujú podľa dolnej časti tváre (radosť, smiech). Najlepšie sa posudzuje výraz celej tváre.

Vzdialenosť a priestor (proxemika)

Spôsob, ako využívame priestor pri komunikácii, hovorí k druhým jasne, ako slová. Keď ľudia komunikujú, vytvárajú medzi sebou isté vzdialenosti. Raz sú menšie, raz väčšie. Niekedy je vzdialenosť stabilná a inokedy sa mení. Každý človek si sám okolo seba vytvára určitý priestor, zóny. Inú zónu má človek pre ľudí, ktorí sú mu nesympatickí, inú pre ľudí neznámych, celkom iná je vyhradená pre priateľov, ďalšia pre blízkych a veľmi blízkych.

Rozlišujeme štyri zóny:

I. INTÍMNA ZÓNA (do 45 cm) - táto vzdialenosť vyhovuje intímnym vzťahom. Je využívaná pre milovanie, zápas, alebo ochranu. V tejto vzdialenosti sa necítia dobre ľudia, ktorý vedú bežný pracovný rozhovor.

II. OSOBNÁ ZÓNA (45 - 120 cm) - týmto priestorom definujeme našu ochranu do ktorej dovoľujeme vstup iba určitým ľuďom. V tejto vzdialenosti môžeme druhého uchopiť alebo držať, ale iba za pomoci natiahnutých rúk.

III. SOCIÁLNA ZÓNA (120 – 370 cm) - sociálnu vzdialenosť používame k obchodným a spoločenským komunikáciám. Čím väčší odstup udržujeme, tým formálnejšie naša komunikácia vzniká.

IV. VEREJNÁ ZÓNA (viac ako 370 cm) - verejnú vzdialenosť dodržiavame vtedy, keď vystupujeme verejne. V týchto prípadoch je potrebné, aby bolo zreteľne vidieť celú postavu a taktiež pohyb v priestore. Všeobecne sa dá povedať, že ten, kto má v komunikácii oči vyššie, má istú prevahu, preto bol aj preukázaný kladný vplyv situácií, kedy mali všetky jednajúce osoby oči v jednej rovine.

Dotyk (haptika)

Pojem haptika znamená komunikáciu dotykom. Význam dotykovej komunikácie sa mení v závislosti od toho, kto sa dotýka, ktorej časti tela, ako sa dotýka a v akej situácii sa dotýka. Dotyková komunikácia sa realizuje hmatom. Uplatňuje sa len pri intímnej a osobnej vzdialenosti. V reči dotykov sa vyskytuje objatie, ktoré je prejavom priateľstva, útechy, upokojenia, ale aj forma pozdravu. Dotyk môže byť interpretovaný ako priateľský, ale aj ako nepriateľský.

Najčastejšie používaným dotykom je podanie ruky. Nie každý človek podáva ruku rovnako. Najintímnejší haptický prostriedok je bozk (ako pozdrav alebo v intímnom vzťahu). Človek, ktorý si nie je istý sám sebou, má isté komplexy. Je nervózny, nepokojný, alebo ten kto sa počas komunikácie necíti príjemne, využíva sebahaptiku. Správne použitý dotyk nám môže priniesť prospech, zvyšuje nám vplyv na iných ľuďoch. Ľahšie vyhovejú našim prianiam alebo splnia naše prosby.

Dotyk je pre život nepostrádateľný, Virginia Satirová napísala, že doporučená denná dávka objatia je 4 x denne pre prežitie, 8 x denne pre údržbu a 12 x denne pre ďalší rozvoj.

Poloha a držanie tela (posturika)

Poloha tela, ktorú človek zaujme prezrádza veľa o ňom samom. Naše telo vysiela k iným signály, ktoré, ak sú ľudia dostatočne vnímaví a citliví v ich dešifrovaní, prezradia, čo si človek myslí. Ženy a muži často vysielajú k opačnému pohlaviu správy o svojej (ne)príťažlivosti, (ne)atraktivnosti. Z postoja a držania tela sa dá vyčítať aj stupeň sebavedomia, pocity menejcennosti, hnev, nervozita, radosť, šťastie. Človek svojou polohou tela, alebo len niektorou jeho časťou dáva najavo aktuálny psychický a fyzický stav a súčasne aj vzťah k adresátovi, k predmetu rozhovoru. Vyjadruje aj to, či niekto ďalší je v rozhovore žiaduci alebo nie.

Pohyby (kinezika)

Pod kinezikou rozumieme spontánne pohyby časti tela, ktoré nemajú význam gest. Pohyby, ktorými človek nahrádza svoju reč sú bežné a normálne. Človek ich získal geneticky ako i nevedomeným napodobňovaním konvenčných pohybov ľudí. Charakter a sila pohybov súvisia s temperamentom človeka. Na pohyb má vplyv aj momentálne emocionálne rozpoloženie (počas vzrušenia, nadšenia, rozrušenia, rozčúlenia človek zvyčajne robí prudšie a väčšie pohyby).

Človek sa pohybuje ešte skôr, než začne hovoriť. Z počtu a frekvencie pohybov sa dá vyčítať aj momentálne rozpoloženie človeka. Nervózny a nepokojný človek sa viac pohybuje.

Z komunikačného hľadiska je dôležitá aj chôdza (človek kráčajúci s vypätou hrudou „hovorí“ rečou sebavedomého človeka). Pohybom tela sa sprostredkúva až 65% informácií. Pri interpretácii pohybov musíme byť opatrní, pretože nie všetky pohyby sa dajú interpretovať jednoznačne. Preto musíme vychádzať z kontextu a do úvahy musíme brať celkový neverbálny prejav.

Gestá (gestika)

Gestikulácia je osobitná časť kineziky, ktorá sa zaoberá pohybmi rúk a prstov. Hovoriaci pri prejave vždy gestikuluje, čo dokazuje, že gestika (gestikulácia) je zviazaná s rečou. Gestá používame nevedomene, najčastejšie automaticky, počas reči. Gestá dopĺňajú, dokresľujú, karikujú a retušujú slovný prejav. Pomáhajú nám v komunikácii mnohorakými spôsobmi. Nahrádzajú reč, ak nechceme, či nemôžeme hovoriť, vyjadrujú naše emócie, pomáhajú

kontrolovať tok komunikácie, vzbudzujú a udržujú partnerovu pozornosť, sprevádzajú reč, zdôrazňujú, naznačujú.

Gestá sa dajú rozdeliť do 4 skupín:

- a) symboly – signály, ktoré môžu byť jednoznačne preložené do slov. Napr. vztýčený palec = všetko je OK.
- b) ilustrátory – sprievodná ilustrácia, používa sa na zdôraznenie slov alebo fráz. Napr. gesto na rast.
- c) regulátory – signály zmien, ktoré majú dôležitú úlohu pre začatie alebo ukončenie komunikácie. Môžu byť použité pre spomalenie alebo urýchlenie rečníka, alebo reguláciu diskusie. Najviac používaní je kývanie hlavou alebo pohľady. Správne použitie regulátorov vyvoláva dobrý dojem.
- d) adaptéry – gestá, pohyby a ostatné činnosti používané k zvládnutiu a riadeniu našich reakcií. Väčšinou si ich neuvedomujeme. Adaptéry sa objavujú v stresových situáciách. Všeobecne používaný adaptér je pohyb upravujúci vlasy, ktorí mnohí používajú pri pociťte neistoty. Ďalšie s celého radu adaptérov sú napr. šuchanie nosa a pod.

Pohľad

Do tejto kategórie sa zahŕňajú pohyby očí (očných viečok a obočia) a vizuálna interakcia (výmena pohľadov). Oči hrajú v komunikácii veľmi dôležitú úlohu. Reč očí sprevádza reč slov. Tým, čo robia naše oči, oznamujeme ľuďom nielen to ako sa cítime, ale aj to, aký k nim máme vzťah. Podľa rôznych postojov a citových vzťahov k druhej osobe sa frekvencia očného kontaktu mení. Človek menej pozerá na toho, koho nemá rád, alebo keď je téma rozhovoru veľmi chýlostivá, alebo v inej ťažkej situácii.

Pohľad je tiež jedným z faktorov, ktorým si tiež vytvárame personálne vzťahy vo svojom okolí (poznáme sa z videnia). Viac očného kontaktu udržiavajú ženy so ženami, ako muži s mužmi. Menej sympatií vzbudzujú v nás tí, ktorí sa pozerajú často a krátko. Pri dlhých pohľadoch nemusí ísť hneď o priateľstvo. Naopak, v niektorých prípadoch môže byť dlhodobý pohľad hostilný (nepriateľský). Karhaná osoba pri rozhovore klopie oči, chválená osoba sa díva do očí priamo. Záleží na skutočnosti o poznaní celkového kontextu interpersonálnej percepcie.

Úprava zovňajšku

Osobná upravenosť odráža a zároveň spätne pôsobí na našu mienku o sebe samých, ovplyvňuje naše správanie. Výrazne sa podieľa na vytváraní dojmu o našej osobe. Podľa oblečenia zaradíme ľudí do určitých sociálnych skupín. Primeraná úprava zovňajšku a úroveň oblečenia vzbudzujú dôveru a sympatiu. V niektorých prípadoch sú nároky na úpravu zovňajšku presne definované predpismi (armáda, polícia a pod.), alebo ústne vyjadrenými požiadavkami (napr. vrcholoví manažéri). Celkový vzhľad má význam najmä z hľadiska chápania kultúry celkového prejavu človeka. Vzhľad partnera, podoba jeho tváre, jeho rúk a nechtov, oblečenie, farba jeho tela, vôňa i doplnky prehovorí oveľa skôr, ako on sám.

Verbálne a neverbálne prejavy môžu byť v niektorých situáciách v rozpore. Môže vzniknúť to, čo sa nazýva dvojité väzba, teda rozpor medzi slovami a správaním. Vyvoláva to u nás rozpaky, pretože nevieme, či máme veriť tomu, čo nám dotyčný hovorí, alebo tomu, čo signalizuje neverbálna komunikácia. Neverbálne prejavy bývajú často nevedomé, preto ich môžeme považovať za vierohodnejšie.

4. Typy reakcií reakcií v komunikácii

Reakcie a správanie, ktorými odpovedáme na iných možno rozdeliť na

- agresívne
- pasívne správanie
- manipulatívne
- asertívne (efektívne, zrelé)

Agresívne správanie

Podstata agresívneho správania spočíva v bezohľadnom presadzovaní sa na úkor iných. Agresívni ľudia neberú ohľad na druhých. Nehľadajú cestu spolupráce a dohody, zaujíma ich len vlastný pohľad na riešenie. Za úspešné činy veľmi radi preberajú zodpovednosť, za neúspech však vinia druhých. K úspechom sa hrdo hlásia (aj keď ich podiel na ňom nemusí byť výrazný). Presadzujú sa na úkor iných a nevšímajú si, čo svojím správaním spôsobia. Nezauímajú ich návrhy od iných osôb, pokiaľ plne a rýchlo neuspokojujú ich vlastné záujmy. Rýchlo vybuchujú bez ohľadu nato, či svojimi emóciami niekoho ohrozujú, alebo emócie potláčajú a dávajú ich najavo nepriamo iróniou a výčitkami. Čo si myslia alebo cítia ostatní, nepovažujú za podstatné. Nesprávajú sa k druhým úctivo, seba nadradujú nad iných. Vedia, čo je správne a ako sa to má urobiť. Ostatní to nevedia, preto sa k nim tak agresívne správajú. Manipulujú s druhými z pozície moci, či už formálnej alebo pomocou svojich zručností (napríklad prevahou v zručnostiach presvedčať a pohotovo argumentovať). Problém riešia presadením vlastnej verzie. Nemávajú pocity viny, preto sa vinu snažia vyvolať u druhých. Často sa ich agresivita prejavuje aj neverbálne v hlasnej reči, tvrdým a prísny tónom, veliteľskou gestikuláciou. Používajú spojenia ako „Mal by si“, „Ako si to predstavuješ“, „Bude to takto“, „Nediskutujem o tom“, „Radím ti, aby si“. Uspokojenie ich potrieb a záujmov má byť dôležitejšie, než všetko ostatné.

Agresívnym správaním u ostatných ľudí vyvolávame ich ohrozenie, zbytočne ich vyľakáme, nahneváme, budú sa nás báť, vyhýbať sa nám, nebudú k nám priami ani úprimní, budú rezervovaní a riskujeme, že ostaneme v organizácii izolovaní, sami medzi kolegami. Podriadení sa budú báť dávať návrhy, nebudú iniciatívni.

Pasívne správanie

Mnohí ľudia nevyjadrujú svoj názor, nepovedia, čo si myslia, lebo už dopredu sú presvedčení, že nebudú úspešní. Pasívni ľudia ustupujú ostatným aj napriek tomu, že ich to trápi. Snažia sa prebrať zodpovednosť aj za druhých. Ak sa im niečo podarí zodpovedné sú vonkajšie okolnosti, ak sa im nedarí, vinia seba. Potláčajú svoje práva a podriaďujú sa požiadavkám iným. Sú závislí od druhých, od toho, čo si iní myslia (hlavne o nich). Preto sa snažia vychádzať každému v ústrety a byť s každým za dobre. Dôsledok : nemajú sa v úcte, pokladajú sa za menejcenných. Sú neistí, ospravedlňujú každé svoje správanie, ktorým by mohli potencióálne ohroziť záujmy druhých. Svoje emócie neprejavujú, alebo ich prejavujú len človeku pri ktorom sa cítia bezpečne. Nedokážu vyjadriť svoje priania a potreby. Pod tlakom sa uchylujú namiesto racionálneho riešenia k emocionálnemu a tým si ešte viac komplikujú situáciu. Často dospejú tak ďaleko, že si vlastné pocity prestanú úplne uvedomovať, čo sa môže neskôr prejavovať telesnými príznakmi, napríklad bolesťami hlavy, žalúdočnými vredmi alebo závratmi. Pasívni ľudia sa neradi púšťajú do konfliktov, snažia sa im vyhnúť alebo ich bagatelizovať. Prípadne ich riešia tak, že všetko zoberú na seba a tým sa snažia problém „pohltiť“. Ich pasivita sa neverbálne prejavuje v pomalom a tichom hovorení, zhrbenosti, nepozieraním sa do očí. Často hovoria „Možno“, „Čo ja viem“, „Asi“, „Nevadí, ja to zvládnem“, „Kedykoľvek som ti k dispozícii“ (a naozaj aj je). Ak sme pasívni u druhých vyvolávame zníženie záujmu o nás, zníženie motivácie k práci. Znižujeme tiež našu profesionálnu aj ľudskú dôveryhodnosť, zvyšujeme pasivitu, ale aj nepokoj svojich spolupracovníkov. Ak sme vo vedúcom postavení, všetky tieto charakteristiky vplyvu pôsobia na ostatných ešte silnejšie.

Manipulatívne správanie

Veľa ľudí nevie jasne komunikovať, nevie povedať, čo majú na srdci. Vedia však veľmi obratne pracovať s náznakmi. Manipulatívne správanie sa pravidelne vyskytuje u agresívnych, ale aj pasívnych ľudí. Najdôkladnejšie to vystihuje **Shostormovo delenie**, ktoré nachádza prvky manipulácie v 9 charakteristických typoch osobnosti:

- 1) **Diktátor** – autoritatívny šéf, rodič, partner, ktorého „povedal som“ je jednoznačné a neodvolateľné. Svoju pravdu považujú za jedinu.
- 2) **Chudáčik** – rád by niečo urobil, ale nezostáva mu už síl. Zdôrazňuje svoje hendikepy,

prezentuje sa ako človek, ktorého pocity menejcennosti nie sú z ďaleka neoprávnené. Neprijemné úlohy nepočuje.

- 3) „**Drsnák**“ – agresívny človek, ktorý ukričí svoje okolie. Manipuluje svojou hrubosťou, vulgárnosťou a zastrašovaním.
- 4) **Mafián** – ochrancom iného človeka dovedy, kým mu ten slúži a zastáva jeho názory. Ak sa jeho postoj zmení, kritizuje ho, je ochotný ho aj zničiť.
- 5) **Vypočítavec** – dobrý herec a volí podľa toho, ako sa mu práve vodí.
- 6) **Brečtan** – manipuluje s druhými tak, že sa prisaje na schopnejších ľudí s tým, že predstiera závislosť na nich, ale v skutočnosti na nich paratizuje. Dokonale sa pretvaruje.
- 7) **Obetavec** – najmilší, najláskavejší. Vyhlasuje, že nič nechce pre seba, všetko robí iba pre dobro iných, nechce žiadnu vďaku. Obetuje sa, ale vyberá zároveň daň.
- 8) **Posledný spravodlivý** – formou manipulácie je neustála kritika, kontrola, vyvolávanie pocitov nedostatočnosti, viny, dojem, že ostatní sú zlí. Považuje sa za človeka bez chýb.
- 9) **Otec - mama** - tých ktorých sa stará a chráni v návale povinností sa ich často zabudne spýtať či to chcú alebo nie. To, že by sa mohol mýliť, nepripustí.

Asertívne správanie

Asertívni ľudia preberajú zodpovednosť za svoje správanie a rozhodnutia. Oddelujú vlastnú zodpovednosť od zodpovednosti druhých. Presadzujú svoje práva bez toho, aby porušovali alebo potláčali práva druhých. Dávajú a podporujú návrhy, ktoré riešia problémy obidvoch zainteresovaných strán. Hovoria priamo čo cítia, neospravedlňujú sa, nevysvetľujú dookola, prečo niečo urobili alebo nie. Nevzbudzujú v druhých pocity viny a ani sami žiadne necítia (pokiaľ niekomu naozaj neublížili). Svoje emócie si uvedomujú, verbálne ich prejavujú a spájajú ich s konkrétnym správaním druhých. Asertívni ľudia vedia druhých počúvať a snažia sa im porozumieť. Ak urobia nejakú chybu, vedia si ju priznať. Pôsobia pokojne a vyrovnane. Nectia len svoje záujmy a potreby, ale aj záujmy a potreby druhých. Preto sa správajú s úctou nielen k sebe, ale aj k druhým. Sú naladení na spoluprácu a na spoločné riešenie problémov. Asertívni ľudia sú priami a otvorení. Do napätých a konfliktných situácií idú s odvahou a s úctou k druhým.

Pri asertívnom správaní u druhých vzbudzujeme ich dôveru v nás, učíme ich asertívnemu správaníu, otvorenosti, čestnosti, dobre ich informujeme, majú pocit, že sme ich vypočuli, pochopili, že sa zúčastňujú na spoločnej práci v organizácii, na rozhodovaní, na tvorbe ideí (nielen na ich realizácii).

5. Efektívna komunikácia

Všetci ľudia komunikujú. V niektorých situáciách prebieha prenos informácie bez problémov, inokedy dochádza k rôznym neočakávaným reakciám. O efektívnej komunikácii hovoríme vtedy, ak vyslaná informácia vyvolá predpokladanú reakciu a spôsob akým bola informácia odovzdaná sa ukáže ako dobre zvolený.

Zlepšovať a zefektívňovať komunikáciu môžeme prostredníctvom skvalitňovania, zefektívňovania zručností v poskytovaní informácií (výber jazyka, používané slová a jednoznačnosť ich obsahu) a zlepšovaním schopností porozumieť oznamom druhých ľudí, pozorným počúvaním, (efektívne a s porozumením) preverovaním správnosti dekódovanej prijatej informácie. Nevyhnutnou súčasťou efektívnej komunikácie na oboch stranách je *empatia*. Je to schopnosť vcítiť sa do druhého človeka, vžiť sa do jeho postavenia a prežívania.

Komunikačné bariéry

Každý, kto chce komunikovať sa občas stretne s prekážkami a problémami, ktoré komplikujú komunikáciu. Uvedomenie si bariéry je prvým krokom k jej prekonaniu a zlepšeniu komunikácie.

POZNÁMKY

Interné bariéry:

- 1) jazykové – nezrozumiteľnosť, rozdielne chápanie obsahu slov, používanie žargónu, nelogickosť viet a súvetí, rétorické nedostatky a pod.
- 2) psychologické – tlak emócií, temperament, vôľa, predsudky, rozdielne vnímanie správ na základe rozdielných skúseností, stres, frustrovanosť...
- 3) fyziologické – únava, telesná bolesť, choroba...
- 4) sociálne a kultúrne – rozdielne sociálne, kultúrne a vzdelanostné zázemie, zvyky, potreby a očakávania vzhľad, spôsoby spoločenského správania a pod.
- 5) obsahové – nežiaduci alebo nezaujímavý predmet komunikácie, opakovanie sa...
- 6) osobné – sebeckosť, egoizmus, negativizmus, netrpezlivosť, snaha za každú cenu sa presadiť a pod.

Externé bariéry:

- 1) rušivé prostredie – nevhodné usporiadanie priestoru...
- 2) vyrušovanie niekým tretím
- 3) hluk alebo vizuálne rušenie

6. Komunikačné zručnosti

Komunikačné zručnosti sú jedným zo základných predpokladov nielen úspechov v zamestnaní, ale aj dobrých vzťahov na pracovisku. V každodenných situáciách musí každý zamestnanec komunikovať slovne aj neverbálne prostredníctvom osobných rozhovorov, telefonátov, e-mailov, listov. Komunikujete so zákazníkmi, kolegami alebo nadriadenými. Pomocou pozitívnej komunikácie môžete zlepšiť nie len svoju prácu, ale aj kvalitu svojho života. Niektorí ľudia sa s vyvinutými komunikačnými schopnosťami narodili, iní na nich musia popracovať. Keď máte v tejto oblasti problémy, nevzdávajte sa. Efektívne komunikovať sa môžete naučiť. Komunikácia má svoje pravidlá, pričom každý z jej druhov má svoje vlastné zákonitosti. Na to aby konkrétni ľudia dostávali len konkrétne a správne informácie, ale aj aby im porozumeli je potrebné odstraňovať komunikačné bariéry a regulovať tok informácií. Hovoriť sa naučil každý, ale hovoriť tak, aby sme efektívne odovzdávali informácie, aby sme efektívne riešili problémy je potrebné učiť sa trénovať zručnosti, ktoré v nás nikto cieľavedome nerozvíjal. Ponúkame vám základné zručnosti bez ktorých sa vo svojej práci nezaobídete.

6.1 Aktívne počúvanie

Aktívne počúvanie, ako zručnosť prijímania informácií od druhého je v bežnom kontakte oveľa dôležitejšia, než samostatné rozprávanie. Pri efektívnej komunikácii sa kladie dôraz na to, ako hovoriť. Efektívne počúvanie je založené na tom, ako počúvať druhého. Aktívne počúvanie pomôže pri riešení konkrétnych problémov dovolí hlbšie porozumieť druhým, navodzuje dobrú atmosféru, znižuje napätie, predchádza vzniku konfliktov a sporov. Účel aktívneho počúvania spočíva vo vyjadrení porozumenia a podpory druhému. Prejavuje sa **v neverbálnom správaní**, v tóne hlasu, kontakte očí, v postojoch, v gestách, v mimike, v prikyvovaní, čím sa vyjadruje porozumenie a zároveň sa podporuje druhá strana v rozprávaní. **Preformuláciou najdôležitejších myšlienok a pocitov partnera** sa vcítíme do iného človeka, akoby sme boli v jeho koži, v jeho situácii. Potom pochopíme, čo hovorí a čo pritom prežíva. Nedávame rady, odporúčania, nehodnotíme a neprerušujeme druhého v rozprávaní. Neuvádzame vlastné podobné zážitky, pocity a problémy so svojej minulosti.

Techniky aktívneho počúvania

- 1) Povzbudenie – spočíva v nevyjadrovaní súhlasu alebo nesúhlasu, v používaní neutrálnych slov a neverbality.
- 2) Objasnenie – spočíva v kladení otázok, v preformulovaní nesprávnej interpretácie tak,

aby ju hovoriaci vysvetlil.

- 3) Preformulovanie – spočíva v preformulovaní myšlienok a faktov.
- 4) Reflektovanie – spočíva vo vyjadrení základných pocitov hovoriaceho.
- 5) Sumarizovanie – spočíva v preformulovaní hlavných myšlienok s pocitmi.
- 6) Oceňovanie – spočíva v uznaní hodnôt jeho problémov a pocitov, v prejavení ocenenia jeho úsilia a konania.

Pomocné začiatky viet: „Keď som to správne pochopil...“, „Znelo to...“, „Potom by bolo Vašou myšlienkou...“, „Vám to musí pripadať ako...“, „Pokúsim sa to zhrnúť, či som to pochopil...“

6.2 Spätná väzba

Ak zostávajú kanály v komunikácii zablokované spriechodniť nám ich pomôže technika spätnej väzby. Pod touto technikou rozumieme verbálny a neverbálny proces, ktorým opisujeme ako na nás pôsobí správanie iných. Jednoducho povedané keď druhému človeku povieme, ako vnímame jeho správanie, poskytujeme mu **spätnú väzbu**. Ak druhému človeku dáme pozitívnu spätnú väzbu, hovoríme o **ocenení**, napr. „*som rád, že si mi zavolať, koľko ľudí príde*“. Ak poskytujeme **negatívnu** spätnú väzbu, hovoríme o **kritike**. Napr. „*nepáčilo sa mi, ako si na tú pani zvýšil hlas*“.

Ak sa kritická informácia odovzdá nemiestne, rozhnevá príjemcu namiesto toho, aby mu pomohla lepšie vykonať prácu alebo sa vhodnejšie správať. Nevhodne podaná spätná väzba vyvoláva konflikt. Aby bola spätná väzba čo najefektívnejšia musí byť udelená správne. Platí tu niekoľko zásad.

Zásady poskytovania spätnej väzby

Budme úprimní

Spätnú väzbu poskytujeme druhému tak, aby vedel, že sme priami a úprimní. Neuhýbajme pohľadom, nebudme ironickí či inak dvojzmyselní, nakoľko chceme, aby nás človek, ktorému spätnú väzbu poskytujeme, správne pochopil.

Hovorme za seba

Ak chceme dať druhému spätnú väzbu, hovorme o tom, ako na nás zapôsobilo, čo povedal alebo urobil. Hovorme o tom, ako my vidíme vec, aký je náš osobný pocit z toho, čo druhý urobil. Napr. „*cítim sa veľmi hlúpo, keď musím dokončovať tvoju prácu*“.

Poskytujeme informáciu

Kolegu informujeme, ako na nás vplýva jeho správanie. Nehovorme mu, aké je jeho správanie. Tým oddelíme poskytnutie informácie od hodnotenia. Napr. „*pekne si to urobil*“ (hodnotenie), „*páči sa mi to*“ (informácia o mne – spätná väzba).

Opisujeme konkrétne správanie

Snažme sa presne opísať správanie, ku ktorému sa vyjadrujeme. Neopisujeme človeka ako takého, ale iba jeho správanie, ktoré v nás vyvolalo potrebu poskytnúť mu spätnú väzbu. Napr. „*si obyčajný podrazák, len sa chceš pred všetkými na schôdzi predviesť, že si lepší ako ja*“ (hodnotenie), „*nahneval si ma, keď si na schôdzi pred všetkými povedal, že nechávam po sebe neporiadok*“ (spätná väzba – opis správania).

Budme struční

Ak nechceme vyvolať v druhom zmätok a neistotu, o čom vlastne hovoríme, snažme sa vyjadriť stručne a jednoducho. Naviac dosiahneme, že si partner našu spätnú väzbu zapamätá a bude môcť na ňu ľahšie reagovať.

Zásady reagovania na spätnú väzbu

Je dôležité vedieť spätnú väzbu poskytnúť aj prijať. V našej kultúre je bežné, že oveľa ľahšie niekoho skritizujeme, než dokážeme prijať kritiku alebo ocenenie, pochvalu či kompliment. Ak nás niekto haní, bránime sa vysvetľovaním, reagujeme protiútokom a protikritikou. Keď nás niekto ocení, snažíme sa to bagatelizovať, často sme v rozpakoch a zahovárame.

POZNÁMKY

Práve pri prijímaní negatívnej spätnej väzby dostávame príležitosť, aby sme sa v niečom zlepšili. Pozitívnu spätnú väzbu si zas môžeme vychutnať. Keď takto aktívne pristupujeme k spätnej väzbe, máme šancu dozvedieť sa o sebe veľa nového. Kto nevie prijímať spätnú väzbu, vystavuje sa nebezpečenstvu, že okolie mu ju prestane udeľovať a začne byť voči nemu neúprimný, lebo po každej kritike vznikol konflikt. Ak chceme mať s kolegami, partnermi či priateľmi dobré vzťahy a efektívne s nimi komunikovať, nebojme sa byť voči kritike či oceneniu ústretoví.

6.3 Asertívne zručnosti

Asertívne komunikačné techniky alebo asertívne komunikačné zručnosti sú formy medziľudskej komunikácie, ktoré nie sú ani agresívne ani pasívne. Ako *zručnosť* potom označujeme *schopnosť použiť* danú komunikačnú techniku v príslušnej situácii. Asertívne komunikačné zručnosti nám dodávajú nové, asertívne schopnosti komunikácie.

Prijímanie ocenenia

Ľudia, ktorí zle zvládajú kritiku majú zvyčajne problémy s akceptovaním pochvaly. Nejde pritom o skromnosť, ale o presvedčenie, že skutočnými posudzovateľmi nášho správania sú ostatní ľudia. Pri prijímaní ocenenia alebo komplimentu sa nezabudnime poďakovať. V oboch prípadoch ide o dar, a darcovi bude príjemné, ak sa mu zaň poďakujeme. Bude sa tešiť a nabudúce rád znova ocení. K poďakovaniu pridajte prípadne pocit spojený s vďakou alebo potvrdte oceňovateľovi, že aj vy si ceníte to, čo ste urobili.

Ako prijímať pochvalu a ocenenie

- a) oprávnené adekvátne ocenenie s ktorým sa stotožňujeme, treba otvorene prijať: napr. „Tiež si myslím, že mi to pristane.“, „To sa mi obzvlášť podarilo.“, „Aj ja si myslím, že som to urobil dobre.“
- b) ak máte pocit, že ide o manipulatívne lichotenie, je možné reagovať: napr. „Ja ti úplne nerozumiem, čo sa ti páči.“
- c) ak máte zmiešanú pocity, možno ich povedať: „Mám radosť z vašej pochvaly, ale sám neviem do akej miery je to dobré.“

Chybné reakcie na pozitívne spätné väzby

Dnes sa mi veľmi páčilo, ako si rokovala s tým netrpezlivým pánom.

- a) Bagatelizovanie (*Ale čo, veď to by tak bol urobil každý*).
- b) Sebaznehodnocovanie (*Ale nehovor, veď som sa tam s ním len strápnoval*.)

Prijímanie kritiky

Základom efektívneho prijatia kritiky je uvedomenie si, že kritik je náš priateľ a chce, aby sme niečo zmenili v našom správaní, na ktorom mu niečo prekáža, a preto nám dáva negatívnu spätnú väzbu.

Základným predpokladom je uvedomenie si, že chyba nie je totožná s vinou. Keď priznám chybu, to neznamená, že musím mať pocit viny a že som bezmocný. Dôležité je tiež dobre počúvať, čo hovorí kritik a byť nastavený na prijatie kritiky, nebrániť sa a nepopierať. Ostať pokojný.

Sú spôsoby, ktorými si môžeme pomôcť pri prijímaní kritiky. Poznáme rôzne techniky zvládania kritiky. Najčastejšie sa používajú asertívne techniky. Technika „**otvorených dverí**“ nás učí priznať kritikovi, že o tom, o čom hovorí, môže byť niečo pravdy. Technika „**negatívneho vypytovania sa**“ nás učí aktívnej podpore kritiky s cieľom použiť získané informácie, alebo ich vyčerpáť. Technika „**negatívnej asercie**“ nás učí priznať reálne chyby.

Technika otvorených dverí znamená:

- súhlasiť s každou pravdou - „Áno máš pravdu, že,....“;

- súhlasiť s každou pravdepodobnou pravdou - Môžeš mať pravdu, že,..... ;
- súhlasiť s každou všeobecnou pravdou - Áno mohla by byť pravda, že.....;
- vyjadriť porozumenie pre pocity partnera, ktoré sprevádzajú jeho tvrdenia
Kritika - *Zase si zabudol zaplatiť predplatné časopisu. Odpoveď* - Áno, máš pravdu,

Negatívne vypytyvanie

Znamená podporu otvorenosti kritizujúcich. Vypytyvaním sa na negatíva sa môžeme o sebe veľa dozvedieť a nájsť pravý dôvod partnerovej kritiky. Kritizovaný využije situáciu a pokúsi sa rozhovor, ktorý hrozí deštrukciou zvrátiť v konštruktívnu debatu. Hovoríme v prvej osobe jednotného čísla a pýtame sa na konkrétne veci v našom negatívnom správaní.

Negatívna asercia

Znamená prijať kritiku za chybu, ktorú sme skutočne urobili.

-súhlasíme s kritikou „ Áno máš pravdu, nepodarilo sa mi to....“;

prijímame ju bez ospravedlňovania a vysvetľovania „objektívnych okolností“

„ Hej, nemal som jej to povedať tak prudko. Nabudúce sa budem krotiť.“

-spýtajte sa na ďalšie podrobnosti, ktoré by vám mohli pomôcť predísť podobnej

chybe: „Áno, vynechal som niekoľko podstatných bodov. Čo myslíš, ako by som to mal urobiť, aby som na ne nabudúce nezabudol?“

Selektívne ignorovanie

Asertívna komunikačná technika, ktorá umožňuje vyrovnáť sa s kritikou tak, že na manipulatívnu, nevecnú, príliš všeobecnú kritiku nereagujeme. Dávame však jasne najavo, že sme ju zaregistrovali.

Umožňuje vyhnúť sa skratkovitým reakciám najmä na opakovanú a všeobecnú kritiku

Umenie požiadať o láskavosť

Východiskom je názor, že človek nemá čakať, kým mu jeho želanie ostatní prečítajú z očí. Má vedieť požiadať. Základným predpokladom je prekonať strach z odmietnutia, prekonať sociálnu nepohodu z toho, že je potrebné niekoho „prosiť“, že sme odkázaní na jeho vôľu. Problémom je aj nájsť primeranú formu. To znamená, že svoje prania definujeme jasne a zrozumiteľne. Intuícia reči musí zodpovedať prosbe a nie rozkazu alebo výčitke. Náš postoj musí zodpovedať presvedčeniu, že ten druhý je slušný človek, ktorý rád pomáha a preto nemá dôvod nám nevyhovieť. Pokiaľ budeme očakávať, že partner nevyhovie, zvyšujeme pravdepodobnosť toho, že sa tak stane. To preto, že sa do nášho prejavu votrie neistota a úzkosť. Ak je nám vyhovené, poďakujeme, ak nie berieme to športovo a tešíme sa, že sme to aspoň skúsili. S týmto variantom musíme vopred počítať.

Príklady na nácvik: opýtať sa na názov ulice, požiadať o uvoľnenie miesta v električke, požiadať o prijatie na úrad v čase nestránkového dňa a pod.

Umenie povedať „nie“

Pokiaľ nevieme povedať „nie“, ľudia nás dotlačia tam, kde budú chcieť mať, budú s nami manipulovať. Budeme robiť veci, ktoré nechceme. Necháme si vnútiť niečo, čo nepotrebuje, len aby sme sa niekoho nedotkli. Aby sme sa nedali zneužívať musíme byť vytrvalí a vydržať v odmietnutí a pokojným spôsobom trvať na vlastnom odmietavom rozhodnutí.

Technika odmietania nás učí jasne konštatovať svoje „nie“. Nevysvetľovať dôvody, neospravedlňovať sa. Nenapadáme žiadajúceho, že také niečo vôbec môže chcieť a pokojne opakujeme svoje „nie“ Ak to uznáme za vhodné, môžeme dať najavo, že chápeme stanovisko druhej strany a uznávame ho, ale je to pre nás neprijateľné.

POZNÁMKY

Prijateľný kompromis (asertívna obligácia)

Táto technika sa využíva vtedy, ak nedochádza ku zníženiu alebo strate našej sebaúcty a najvhodnejšie je v rámci sebaapresadenia ponúknuť obom stranám prijateľné kompromisné riešenie. Vo väčšine situácií majú obe strany svoju pravdu. Človek by mal tiež vedieť druhého počúvať a rešpektovať jeho oprávnené požiadavky. Niekedy druhá strana vymyslí tretiu a pre obe strany vhodnejšiu verziu riešenia problému. Pokiaľ nejde o zásadnú vec, alebo ak v priebehu rozhovoru akceptujeme časť pravdy toho druhého, môžeme pristúpiť na ponuku kompromisu. Snažíme sa vyriešiť problém, nie poraziť toho druhého.

Presadenie svojej požiadavky

Základným predpokladom je ujasniť si, či naozaj prosíme alebo žiadame načo máme nárok. Snažíme sa vydržať v požiadavke dlhšie ako partner v odmietaní a držať sa základnej požiadavky. Najvhodnejšou technikou je „**poškriabaná gramoplatňa**“. Táto technika sa dá uplatniť všade tam, kde sme si istý o svojej požiadavke. Princípom je jasné a jednoznačné definovanie svojej požiadavky. Ak druhá strana trvá tiež, my znovu opakujeme svoju požiadavku. Nedáme sa odvieť od „nášho problému“, nebránime sa, nezdôvodňujeme. Súhlasíme so všetkým, čo je všeobecnou pravdou, alebo je aspoň pravdepodobné. Nech druhá strana hovorí akikoľvek faktické, „nehoráznosti“ hovoríme „máte pravdu, mohlo by to tak byť. Jediné na čom trváme je naša požiadavka. Súhlasíme so všetkým, čo je v danej chvíli podružné a trváme na našej požiadavke.“

Vyslovovanie komplimentu

Komplimenty sú namieste, ak sú úprimne myslené. Ak nie sú, je to neúprimná manipulácia. Navyše neúprimnosť komplimentu po čase vyjde i najavo! Medzi základné zásady patrí:

- 1) Nadviazať **očný kontakt**, ktorý vyjadruje otvorenosť, úprimnosť a srdečnosť,
- 2) Úprimnosť vo vyjadreniach, konkrétnosť,
- 3) Nutnosť vyjadriť **osobný postoj**, nie vyslovovať svoje postrehy ako všeobecne platné „pravdy“,
- 4) Nevhodné je preháňanie, falošné lichotenie, použitie komplimentu za účelom Vyslovenie komplimentu je príjemnou formou podávania spätnej väzby (je to pozitívna reakcia spätnou väzbou).

Ukončenie rozhovoru

Mnohí ľudia zotrávajú v rozhovoroch pre nich nudných, prípadne zdržujúcich len, preto lebo nedokážu ho priamo otvorene ukončiť zo strachu, že ich ľudia nebudú mať radi. Zotrávajú pritom v napätí a vzrastá v nich zlosť často na nich samých. Stačí pritom vyjadriť svoj pocit napr. Som rád, že sme sa porozprávali ale teraz už musím odísť. Pokiaľ by zo strany kolegu dochádzalo k manipulácii, použijeme niektorú zo spomínaných asertívnych techník.

Technika voľných informácií

Nás učí rozpoznať v konverzácii tie prvky, ktoré sú pre nášho partnera zaujímavé a dôležité a súčasne ponúkajú voľné - nevyžiadané informácie o sebe. Znižuje hanblivosť pri začatí rozhovoru a obom partnerom uľahčuje jeho priebeh. Ak chceme túto metódu používať, je potrebné klásť dôraz na empatické rozhovory, na vyjadrenia pocitov a prežívania, vyhýbať sa irónii, rozhovory viesť bez úzkosti a agresivity, všímať si aj neverbálne prejavy partnera. Partnera posmeľujeme. V priebehu rozhovoru sa tak dozvieme aj rôzne nevyžiadané informácie, ktoré môžeme rozvíjať a využiť k pokračovaniu v rozhovore.

Kladenie otázok

Otázky by mali byť vhodne formulované a to vzhľadom na obsah toho, čo sa pýtame, čo sa potrebujeme dozvedieť, vzhľadom na situáciu a osobnosť. Otázky by mali byť primerané,

pružné, nesmú uvádzať do rozpakov, jasne a jednoznačne formulované, druhá strana nesmie mať dojem, že je skúšaná, nepýtame sa prečo, ale kto, kedy, ako.

Pri rozhovore je vhodné zaradiť najprv všeobecnú otázku, potom klásť konkrétnejšie otázky. Otázka musí byť jasná a jednoznačná, kladená tak, aby neuvádzala do rozpakov. Nie je vhodné používať emocionálne podfarbené slová, klásť sugestívne otázky. Otázky by mali byť pružné a mali by sme nimi získať informácie presné, jasné a k danej problematike, o ktorej sa hovorí. Otázky môžu byť kladené rôznym spôsobom. Môžeme ich klásť tak, že získavame na ne len odpoveď súhlasnú, alebo nesúhlasnú, otázku môžeme položiť i tak, že nútíme k výberu medzi dvoma, resp. viacerými predloženými možnosťami, alebo zisťujeme informácie nepriamo. Musíme vedieť vopred, čo chceme otázkou zistiť, o akú informáciu nám ide. Pokiaľ si potrebujeme overiť pravdivosť informácií, je potrebné otázky formulovať veľmi opatrne a nesmú byť časté.

Ponúkli sme vám niekoľko prístupov a pohľadov na komunikáciu a tiež aj prehľad o základných komunikačných zručnostiach ktoré môžete využiť vo svojej práci. Iné pravidlá platia v oficiálnom styku, iné v časovej tiesni, iné v nezáväznom telefonickom rozhovore s kolegom a priateľom. Nehovorili sme o všeobecne platných receptoch, skôr sme sa snažili predstaviť rámce a prístupy, ktoré sú v komunikácii podstatné.

Použitá literatúra:

1. Kačáni, V., Bučková, M. J. : *Ako zvládať konflikty*. Bratislava, Iris 2001.
2. Hartley, M. : *Reč tela v praxi*. Praha. Portál, 2004.
3. Letovancová, E.: *Psychológia v manažmente*. Bratislava 2002.
4. Bednárik, A. a kol.: *Čítanka pre neziskové organizácie*. Bratislava 2001.
5. De Vito, J. A. : *Základy mezilidské komunikace*. Praha .Grada, 2001.
6. Křivohlavý, J. : *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha. Svoboda, 1988.
7. Škvareninová, O. : *Rečová komunikácia*. Bratislava, SPN, 1995.
8. Janoušek, J. 1997. *Sociální komunikace*. In: Výrost, J. – Slaměník, I. (Eds.): *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997.
9. Hickson, A: *Dramatické a akční hry*. Praha, Grada 2 000.
10. Hurst, B: *Encyklopedie komunikačních technik*, Praha, Grada 1994.
11. Lepilová, K: *Řečová komunikace verbální a neverbální* Ostrava, Ostravská univerzita, filozofická fakulta 1998.
12. Lewis, D: *Tajná řeč těla*, Praha, Victoria, Publishing, 1993.
13. Praško, J.; Prašková, H.: *Asertivitou proti stresu*. Grada Publishing, 1996.
14. O'Brienová, P.: *Asertivita pro manažery*. Management Press, 1996.
15. Adler, R. B.; Towne, N.: *Looking in, Looking out*. Saunders College Publishing, 1990.
16. Griffin, E.: *A First Look at Communication Theory*. McGraw-Hill, Inc., 1991.
17. Thun, F. S., von: *Miteinander reden, Störungen und Klärungen*, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1981.
18. Smith, M.: *When I say no, I feel guilty*. 19th ed.. Bantam Books, New York 1981.

PROTIFAŠISTICKÝ ODBOJ NA SLOVENSKU A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

Ján Lichner

Kultúrne a metodické centrum Ozbrojených síl SR

V roku 1938 sa Československá republika v dôsledku mníchovského diktátu ocitla vo veľmi zložitej vnútornej a medzinárodnej situácii. Táto mala za následok nielen stratu českého pohraničia, ale aj splnenie územných požiadaviek susedného Poľska a Maďarska voči Slovensku. Mníchovské rozhodnutia ukázali tiež na slabosť a bezmocnosť vlády druhej Československej republiky a uvoľnili cestu na riešenie slovenskej otázky. Vyhlásenie autonómie Slovenska, ktorým sa naplnila dvadsaťročná požiadavka Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSL'S) sa uskutočnilo dňa 6. októbra 1938 v Žiline.

Vyhlásenie autonómie a neskôr i samostatného slovenského štátu 14. marca 1939 však neprijali všetci občania na Slovensku s radosťou a nadšením. Vytváranie systému jednej politickej strany, zákaz činnosti a rozpustenie všetkých predmníchovských politických strán, zastavenie vydávania ich tlače, rozpustenie spolkov, zväzov, organizácií, vytváranie jednotných kresťanských odborov, jednotnej organizácie Hlinkovej mládeže (HM), existencia polovojenských formácií Hlinkovej gardy (HG) a jej výčiny, silná protičeská a protižidovská kampaň, orientácia na fašistické štáty, politická, vojenská a hospodárska závislosť od nového spojenca - hitlerovského Nemecka, to všetko znepokojovalo slovenských občanov iného politického zmysľania, presvedčenia a iných názorov na ďalší vývoj Slovenska. Nemohli sa s tým zmieriť ľudia stotožnení s československou štátnou koncepciou, všeslovensky orientovaní jednotlivci a predovšetkým demokraticky a protitotalitne mysliaci občania.

Živnou pôdou pre opozíciu a odboj proti novým pomerom na Slovensku boli rôzne názorové prúdy v slovenskej spoločnosti, najmä z radov funkcionárov a členov bývalých politických strán – komunistickej, sociálnodemokratickej, agrárnej a národnej. Okrem nich sa do opozície a odboja postupne zapájali i členovia rozpustených spolkov a organizácií, hlavne legionári, sokoli a skauti. S ľudáckym režimom sa nikdy nestotožnila ani Evanjelická cirkev na Slovensku, ktorá nesúhlasila hlavne s politickým zneužívaním katolicizmu. Evanjelici boli svojou minulosťou pevne spojení s myšlienkou československej vzájomnosti a štátnosti. Pri rôznych príležitostiach dávali najavo svoje výhrady k novým pomerom na Slovensku. Zapojili sa preto hromadne do odboja a neskôr do SNP.

Slovenská inteligencia bola do značnej miery odchovaná demokratickými tradíciami prvej Československej republiky (ČSR). Študentov stredných a vysokých škôl na Slovensku učili a viedli ich pedagógovia, pričom časť bola českých, k úcte k demokracii, tolerancii, v duchu pročeskom, proslovanskom, ale protinemeckom a antifašistickom. Podobne i vo vtedajšej armáde prevládal duch bývalej československej armády. Preto bol charakteristickou črtou väčšiny slovenských dôstojníkov a vojakov odpor až otvorená nenávisť k HG. Aj v tom boli korene odboja a neskoršieho ozbrojeného vystúpenia na Slovensku.

Napriek tomu, že počas vojnových rokov hospodárska situácia na Slovensku nedávala veľa príčin k nespokojnosti obyvateľstva predsa sa postupne utvárali prúdy prejavujúce nespokojnosť s politickým režimom štátu. Od roku 1939 pôsobili na Slovensku v odboji dva hlavné smery, respektíve prúdy - komunistický a občiansky. Do rozhodujúceho obratu na frontoch druhej svetovej vojny, t. j. do roku 1943 sa usilovali o dosiahnutie rôznych cieľov. Cieľom komunistického odboja do konca roka 1943 bolo vytvorenie sovietskeho Slovenska a jeho pripojenie k Sovietskemu zväzu. Od tejto línie upustilo až piate ilegálne ústredné vedenia KSS v roku 1943. V prvých rokoch Slovenského štátu pozostávala odbojová činnosť komunistov z budovania organizačnej a informačnej siete, propagandy a agitácie, rozširovania ilegálnej tlače a letákov, materiálnej a finančnej podpory zatknutým odbojárom a ich rodinám a získavania ľudí do odbojovej práce.

Po vzniku Slovenského štátu vstúpili okrem komunistov do opozície a odboja proti novým pomerom i sociálni demokrati, členovia národnej a agrárnej strany, členovia spoločenských organizácií a spolkov, legionári a sokoli, skauti, pročeskoslovensky, všeslovensky orientovaní jednotlivci a skupiny. Z nich najorganizovanejší (okrem komunistov) boli sociálni demokrati. V čase ilegality ich činnosť riadil Ústredný výkonný výbor v Bratislave postupne na čele s J. Pociskom, F. Zimákom a D. Ertlom. Pracoval od roku 1939 až do vypuknutia SNP. Ilegálne organizácie sociálnodemokratickej strany (SDS) vznikli a pracovali na území celého vtedajšieho Slovenska, najmä však na strednom, kde ich organizačné štruktúry išli do okresov, väčších miest ale i do obcí a závodov. Tlačovým orgánom ilegálnej SDS bol časopis Hlas národa.

Ilegálne pôsobili i protifašisticky zamerané skupiny agrárnej a národnej strany. K najvýznamnejším a najväčším patrili skupiny J. Lichnera, V. Šrobára, J. Ševčíka, J. Ursínyho, J. Lettricha a P. Neckára.

V občianskom odboji bolo najviac československy a slovansky orientovaných skupín. K známejším patrili Flóra (K. Viestová), Justícia (K. Koch), Obrana národa na Slovensku (mjr. J. Dřimal), k významným antifasistickým skupinám v slovenskej armáde patrila skupina Victoire (plk. J. Hluchý) a neskôršie skupina pplk. J. Goliana.

Občiansky odboj po celý čas pôsobenia v ilegalite považoval za svoj hlavný programový cieľ obnovu predmníchovskej Československej republiky, pričom legitímnych predstaviteľov videl v československej exilovej vláde v Londýne a v prezidentovi E. Benešovi.

V rokoch 1942 – 1943 začali odbojové smery na Slovensku s organizovaním a realizáciou účinnějších foriem protifašistického odboja, vrátane diverzií, sabotáží a formovania prvých partizánskych skupín. Medzi prvými vznikli partizánske skupiny na západnom Slovensku (okolie Piešťan) - skupina J. Kráľa, na strednom Slovensku - skupiny Sitno a Vtáčnik, na východe Slovenska - skupina P. Boroša, neskôr i v Turci – npor. V. Žingor a v Slánskych vrchoch – npor. Ľ. Kukorelli. Ich členskú základňu tvorili hlavne odbojoví pracovníci, rasovo prenasledovaní občania, zbehovia zo slovenskej armády a občania ZSSR – utečenci z nemeckých zajateckých a koncentračných táborov.

Politické a vojenské udalosti rokov 1943 – 1944, hlavne výsledky bojov pri Stalingrade, El Alameine, Kursku, pád Mussoliniho a fašizmu v Taliansku, vylodenie spojencov v Normandii, nárast protifašistického odboja na území okupovaných krajín Európy, priblíženie sa Červenej armády k hraniciam Slovenska zásadným spôsobom ovplyvnili i situáciu na jeho území. Zmeny sa prejavili v každej vrstve obyvateľstva. Väčšina obyvateľstva v roku 1944 pochopila, že Nemecko definitívne vojnu prehralo a že s jeho pádom pravdepodobne môže zaniknúť i Slovenský štát. Tým sa vytvorila priaznivá atmosféra pre odboj a prípravu ozbrojeného vystúpenia.

Všeobecným javom sa stali protirežimistické a protinemecké postoje, rýchlo klesala miera spoľahlivosti nielen v štátnom aparáte, ale i v jeho oporách armáde a žandárstve. Časť štátnych zamestnancov, príslušníkov polície, žandárstva a armády hľadali spojenie s odbojovými skupinami. Iní sa postupne sťahovali z verejného života, niektorí pasívne vyčkávali ako sa situácia vyvinie. Začal sa tým postupný rozklad štátnej moci, správy, mocenských štruktúr a legislatívy. Protifudácke a protinemecké nálady podporovala i všeobecná únava z vojny a narastajúce hospodárske ťažkosti, ktoré čoraz viac doliehali na obyvateľstvo Slovenska.

Priaznivá situácia na zjednotenie protifašistického odboja na Slovensku nastala v decembri 1943 kedy sa obidva prúdy dohodli na spoločnom postupe a spojili v takzvanej Vianočnej dohode. Vtedy došlo i k vytvoreniu vrcholného orgánu protifašistického odboja na Slovensku. Stala sa ním Slovenská národná rada (SNR) založená z iniciatívy členov V. ilegálneho ústredného vedenia KSS. Zložená bola z troch zástupcov KSS – K. Šmidke, G. Husák, L. Novomeský a z rovnakého počtu zástupcov agrárnej strany – J. Lettrich, J. Ursíny a M. Josko. Neskôr bola SNR doplnená o národohospodára P. Zaťka a sociálneho demokrata I. Horvátha.

Po vzniku SNR sa začali prípravy na ozbrojené povstanie. Banská Bystrica sa stala pre svoju polohu, vojenské, technické a organizačné podmienky a predpoklady centrom povstania. V meste bolo umiestnené veliteľstvo Pozemného vojska (VPV), rozhlas, v jej blízkosti bolo letisko Tri Duby a neposlednom rade na strednom Slovensku široko rozvinuté protifašistické hnutie.

Dôležitým predpokladom úspechu pripravovaného povstania bolo, že Slovenský štát disponoval ozbrojenými silami a v roku 1944 dospela situácia do stavu, kedy značná časť prí-

POZNÁMKY

slušníkov armády ako i žandárstva bola pripravená a ochotná zapojiť sa do protifašistického odboja.

Slovensko v období pred začiatkom SNP malo za svojimi hranicami v 1. a 2. technickej divízii (TD) cca 8 700 mužov. Na opevňovacie práce v južnom Maďarsku a severnom Rumunsku bola odvelená 1. TD a v severnom Taliansku pôsobila 2. TD. V teritoriálnych jednotkách na Slovensku bolo okolo 76 500 mužov. Vojská teritoriálnej obrany tvorili dva veľké celky rozdielneho charakteru, bojovej hodnoty a určenia.

Východoslovenská armáda (VSA) mala dve pešie divízie v počte 35 – 40 000 mužov. Výzbroj tejto armády predstavovalo 219 diel rôzneho kalibru, 91 mínometov, 1540 ľahkých a ťažkých guľometov, 15 871 pušiek, 130 samopalov, 6558 pištolí, 30 tankov, 20 samohybných diel a 42 lietadiel. Jednalo sa o pomerne dobre vyzbrojené a vycvičené jednotky so skúsenými veliteľmi a mužstvom.

Druhá časť armády, Zápoľná armáda (ZA), mala pred vypuknutím povstania spolu so skladmi, ústavmi a školami približne 37 000 vojakov a dôstojníkov. Disponovala 74 900 puškami, 640 automatickými puškami, 960 samopalmi, 24 800 pištoľami, 920 ťažkými a 3 800 ľahkými guľometmi, 800 puškovými granátometmi, 180 mínometmi, 80 protitankovými delami 440 poľnými a protiletadlovými delami, 9 tankami, 2 samohybnými delami a 42 bojovými lietadlami. Bojová sila týchto jednotiek však bola podstatne nižšia ako jednotiek VSA. Jednotky - náhradné alebo doplnovacie útvary (ZA) boli v prevažnej miere zložené zo záložníkov bez potrebného výcviku.

SNR a vytvorené Vojenské ústredie začali pripravovať celonárodné ozbrojené povstanie. Stanovené boli dva varianty jeho začiatku – pripraviť a uskutočniť povstanie v koordinácii s Červenou armádou v momente priblíženia sa frontu k hraniciam Slovenska a ako druhý variant bez ohľadu na stav príprav v prípade pokusu o obsadenie Slovenska nemeckým wehrmachtom.

V súvislosti s vojenskými prípravami povstania sa pre vedúce odbojové orgány – SNR a Vojenské ústredie pod vedením pplk. gšt. J. Goliana, ktorý vykonával funkciu náčelníka štábu veliteľstva Pozemného vojska, kľúčovou a rozhodujúcou otázkou úspechu ozbrojeného vystúpenie stala koordinácia činnosti a spolupráca so Sovietskou armádou blížiacou sa k hraniciam Slovenska.

Značná pozornosť bola venovaná tiež hospodárskemu zabezpečeniu predpokladanej základne povstania. V hospodárskej oblasti príprav dominoval občiansky odboj zásluhou protifašisticky orientovaných národohospodárskych funkcionárov centrálnych hospodárskych inštitúcií.

K najvýznamnejším inštitúciám a osobám patrili Najvyšší úrad pre zásobovanie, ktorý riadil I. Karvaš, súčasne vykonávajúci funkciu guvernéra Slovenskej národnej banky. Okrem neho i šéf jej pobočky v Banskej Bystrici K. Markovič. Spoločne sa im podarilo sústrediť v peňažných ústavoch na budúcom povstaleckom území okolo 3,5 miliardy Ks.

Na príprave povstania sa významne podieľal aj Ústredný zväz slovenských priemyselníkov (ÚZSP) na čele s tajomníkom P. Zaťkom, ktorého poverila SNR pripraviť zásobovanie povstania priemyselnými výrobkami. Zásobovanie rastlinnými produktmi organizoval riaditeľ Obilnej spoločnosti pre Slovensko (OSPS) D. M. Krno. Národohospodárom a ich spolupracovníkom sa podarilo zabezpečiť pre potreby povstania zásoby tovarov a materiálov rôzneho druhu na takmer tri mesiace. To umožnilo po vyhlásení povstania zorganizovať povstalecké zázemie ako samostatnú a v rámci daných možností dobre fungujúcu hospodársku jednotku.

V rámci príprav na povstanie vytvorilo Vojenské ústredie v armáde ilegálnu sieť, vybralo vhodných povstaleckých veliteľov pre jednotlivé posádky a pripravilo vojenský plán povstania.

Vojenský plán povstania, ktoré Vojenské ústredie poslalo 28. júna 1944 do Londýna a predložilo SNR predpokladal, že poľná armáda (VSA) v sile dvoch peších divízií rozmiestnených na východe Slovenska v súčinnosti s Červenou armádou (ČA) uvoľnía karpatské priechody na Slovensko. Zápoľná armáda sa mala sústrediť na strednom Slovensku a mala zaistiť určený priestor, zabezpečiť prevrat a mobilizáciu, pokoj a bezpečnosť v zápolí. Po doplnení mala ZA pomôcť poľnej armáde, spojiť sa s ňou a s pomocou ČA dokončiť porážku Nemcov.

SNR i exilové čs. ministerstvo obrany v Londýne plán povstania schválili. SNR rozhodla, že povstanie začne podľa dvoch alternatív – SNR ho vyhlási po dohode so sovietskou stranou alebo sa začne v prípade, že dôjde k nemeckému pokusu o obsadenie Slovenska.

Po prijatí plánu sa stala najdôležitejšou úlohou potreba urýchlene zabezpečiť informovanie sovietskych orgánov o situácii na Slovensku a o pripravovanom povstaní. Súčasne sa malo zabezpečiť začlenenie pripravovanej akcie do operačných plánov Červenej armády. Splnenie tejto úlohy mala zabezpečiť delegácia SNR v zložení K. Šmidke a Mikuláš Ferjenčík. Avšak až 4. 8. 1944 sa jej podarilo odletieť do ZSSR.

S plánom povstania sa do značnej miery prelínal i plán protinemeckého vystúpenia, ktorý pripravoval minister obrany Slovenského štátu generál I. triedy F. Čatloš. Svoj plán prevratu na Slovensku, známy neskôr ako čatlošove memorandum odoslal 4. 8. 1944 letecky do ZSSR.

V obidvoch plánoch mali mať rozhodujúcu úlohu divízie poľnej armády otvorením karpatských priesmykov Červenej armáde. Rozdielnosť plánov bola hlavne v tom, že Vojenské ústredie predpokladalo s ťažiskom činnosti hlavne v priestore trojuholníka miest Banská Bystrica – Brezno – Zvolen a Čatlošov plán bol podstatne širší a predpokladal bojovú činnosť na území celého Slovenska. Dôvodom toho bola skutočnosť, že F. Čatloš z titulu svojej funkcie ministra obrany – hlavného veliteľa armády mohol disponovať celou armádou.

Po príchode organizátorských skupín zo ZSSR na prelome júla a augusta 1944 došlo na území Slovenska k mohutnému rozvoju partizánskeho hnutia. Stalo sa nielen produktom ale i urýchľovačom revolučného diania na jeho území. Nárast partizánskych aktivít viedol vládnci režim k pokusu proti partizánskému hnutiu dôsledne zakročiť. Preto vláda rozhodla a od 12. 8. 1944 vyhlásila na celom území stanné právo – štatárium a nariadila armáde uskutočnenie operácie proti partizánom v oblasti Veľkej Fary a Nízkych Tatier. Postrieľanie členov nemeckej vojenskej misie a jej civilného sprievodu, ktorí sa vracali cez Slovensko z Rumunska na dvore martinských kasární 28. augusta dalo Nemecku zámienku na priamy zásah. 29. augusta 1944 tak nemecká armáda začala obsadzovať Slovensko. Večer o 19. hodine prečítal minister národnej obrany Ferdinand Čatloš v rozhlase prejav, v ktorom oznamoval, že vláda pozvala nemeckú armádu, aby bojovala proti partizánom. Súčasne žiadal obyvateľstvo, aby Nemcom nekládlo odpor a aby nemeckú armádu podporovalo. Nato vojenské ústredie v Banskej Bystrici vydalo vojenským posádkam rozkaz na ozbrojený odpor. Povstanie verejne oznámil Slobodný rozhlasový vysielateľ 30. augusta 1944.

Povstanie sa veľmi rýchlo rozšírilo na vyše tridsať okresov s rozlohou približne 20 000 km² s asi 1 700 000 obyvateľmi. Na východe siahalo po Levoču, Spišskú Novú Ves a Dobšínú, na západe po Žilinu, Bánovce nad Bebravou a Topoľčany. Na severe a juhu vtedajšieho Slovenska sa povstalecké územie dotýkalo až štátnych hraníc.

Deklaráciou z 1. 9. 1944 sa SNR stala najvyšším vládnym orgánom na povstaleckom území, vytvorila si i svoje rezortné orgány – poverenictva. Výkon štátnej moci a štátnej správy na nižších stupňoch prevzali Revolučné národné výbory (RNV).

Zlyhaním jej povstaleckého velenia však bola Východoslovenská armáda vopred pripravenou nemeckou odzbrojovacou akciou, ktorá začala 31. augusta 1944 rozbitá. Len niektorým jednotkám, skupinám a jednotlivcom sa podarilo pripojiť k partizánom na východnom Slovensku alebo vytvoriť vlastné partizánske jednotky. Väčšej časti výzbroje a výstroja sa zmocnil nepriateľ alebo bola zničená v bojových stretoch pri odzbrojovaní.

Pre povstanie bola strata Východoslovenskej armády nenahraditeľná, pretože tak povstanie nemohlo splniť časť plánu – otvoriť karpatské priechody Červenej armáde a akcia plánovaná na krátku dobu sa stala dlhodobou a bojom v obklúčení zo všetkých strán.

Povstanie negatívne poznamenala i strata väčšiny posádok na západnom Slovensku, vrátane bratislavskej posádky. Napriek tomu sa 1. česko-slovenská armáda na Slovensku stala rozhodujúcou ozbrojenou zložkou povstania. Bojov sa zúčastnilo asi 12 000 príslušníkov partizánskych jednotiek, v tyle nepriateľa ich pôsobilo okolo 5 000. Povstalecká armáda bola uznaná londýnskou exilovou vládou a spoločne s partizánmi prehlásená za súčasť československej brannej moci. 1. čs. armáda na Slovensku a partizánske jednotky boli protihitlerovskou koalíciou uznané za regulárne spojenecké ozbrojené sily.

POZNÁMKY

Do povstania sa zapojila časť teritoriálnych jednotiek slovenskej armády. 1. čs. armáda na Slovensku bola doplnená mobilizáciami. Prvou, ktorá sa uskutočnila 5. 9. 1944 do 35 rokov veku povolaných, bol jej počet doplnený na cca 47 000 osôb. Druhou mobilizáciou (do 40 rokov veku povolaných), uskutočnenou 26. 9. 1944 celkový počet vzrástol na 65 000 osôb. 1. čs. armáda na Slovensku bola doplnená i zahraničnými jednotkami – 1. čs. samostatným stíhacím leteckým plukom v ZSSR a 2. čs. paradessantnou brigádou v ZSSR.

Pripravenosť vojenských posádok na zapojenie do SNP bola do značnej miery podmienená stavom odboja v miestach ich dislokácie, vyplývala teda z jeho zjednotenosti, rozvinutosti smerom hore i dolu a akcieschopnosti. Veľký vplyv mal masový rozvoj partizánskeho hnutia ako urýchľujúci činiteľ. Osvedčila sa ilegálna činnosť pracovníkov odboja priamo medzi mužstvom a dôstojníkmi. Rozhodujúce však bolo to, ako dokázali posádky pripraviť ich povstaleckí velitelia, určení Vojenským ústredím, ktoré sa na mnohých miestach uspokojilo iba s nadviazaním kontaktu s miestnymi veliteľmi a nevytvorilo konšpiratívne rezervy pre prípad ich neprítomnosti alebo zlyhania.

Skutočnosť, že Povstanie začalo podľa druhého, nepriaznivejšieho variantu, keď Nemci už začali obsadzovať územie Slovenska, výrazne ovplyvnila i zapájanie posádok na západnom Slovensku. Svoju úlohu zohral predovšetkým moment prekvapenia a iniciatívy, ktorý bol od začiatku na ich strane. Prípravy na ozbrojené protifašistické povstanie bolo na západnom Slovensku po všetkých stránkach podstatne horšie pripravené ako na strednom Slovensku. To spôsobilo, že do povstania sa nezapojili niektoré dôležité vojenské posádky ako Bratislava, Hlohovec, Sereď, Nové Mesto nad Váhom, Nitra a Trenčín.

Povstaleckým silám velil brigádny generál Ján Golian a od 7. 10. 1944 divízny generál Rudolf Viest. 1. čs. armáda nebola v potrebnom rozsahu vybavená na vedenie moderného boja, bola vyzbrojená cca 46 000 puškami, 4 000 samopalmi, 2700 guľometmi, 24 tankami, 2 samohybnými delami, 3 improvizovanými pancierovými vlakmi a 34 lietadlami. Mala málo účinných protitankových a protileteckých zbraní.

Nemecký veliteľ SS Berger viedol útok proti územiu obsadenému povstalcami najmä pozdĺž železnice Žilina – Spišská Nová Ves a získal značné územie napriek tomu, že jeho sily boli spočiatku obmedzené.

Postupom času sa povstaleckému veleniu postupne podarilo dosiahnuť konsolidáciu síl a front stabilizovať. Pre zlepšenie koordinácie síl a účinnejšiu obranu povstaleckého územia sa 10. septembra 1944 Veliteľstvo 1. čs. armády na Slovensku rozhodlo reorganizovať podriadené jednotky a štruktúry, zrušilo obranné oblasti a vytvorilo 6 taktických skupín a leteckú skupinu.

I. taktická skupina so sídlom veliteľstva v Banskej Bystrici mala za úlohu obranu Banskej Bystrice, Veľkého a Malého Šturca – veliteľ pplk. Jozef Tlach.

II. taktická skupina so sídlom veliteľstva v Brezne mala úlohu obranu a činnosť vo východných oblastiach povstaleckého územia – veliteľ plk. Michal Širica.

III. taktická skupina so sídlom veliteľstva Zvolen mala úlohu obranu a činnosť v juhozápadných oblastiach povstaleckého územia – veliteľ plk. Pavol Kuna a od 23. októbra plk. Mikuláš Markus.

IV. taktická skupina s veliteľstvom v Prievidzi s úlohou obrany a činnosti v západných oblastiach povstaleckého územia – veliteľ plk. Mikuláš Markus a od 23. októbra pplk. Ján Malár.

V. taktická skupina so sídlom veliteľstva v Martine mala za úlohu obranu a činnosť v priestore povstaleckého územia Martin-Vrútky – Kľačany – veliteľ pplk. Emil Perko.

VI. taktická skupina s veliteľstvom v Liptovskej Osade s úlohou obrany a činnosti v severných oblastiach povstaleckého územia – veliteľ pplk. Ján Černek.

Letecká skupina s veliteľstvom v Banskej Bystrici mala za úlohu zabezpečovať leteckú a protileteckú činnosť na celom povstaleckom území – veliteľ mjr. Jozef Tóth.

Bojová činnosť taktických skupín pri obrane povstaleckého územia:

I. taktická skupina povstaleckej armády bola do ústupu povstalcov (do 21. septembra) z Turca v operačnej zálohe veliteľa armády. Pripravovala obranné postavenia v okolí Banskej Bystrice, cvičila zálohy a formovala z nich jednotky pre ostatné taktické skupiny. Od 21. septem-

bra prevzala obranu horských prechodov z horného Turca do Banskej Bystrice údolím Malého Šturca. Príslušníci taktickej skupiny od 4. októbra až do konca októbra 1944 úspešne bránili údolia Malého Šturca proti nemeckej presile.

II. taktická skupina 4. septembra 1944 zastavila pre Telgárte (v súčasnosti Švermovo) útok wehrmachtu. Dňa 5. septembra prešli vojaci II. TS pod velením kpt. gšt. Jána Staneka s partizánmi brigády Jánošík a I. Stalinovej brigády do protiútoku, počas ktorého vyhnali okupantov z Telgártu. Počas bojov nemecké jednotky obec vypálili. 21. septembra 1944 pokračovali v útoku na kótu Besník - Pusté Pole – Hranovnica - Vernár v ústrety vojskám Červenej armády a 1. čs. armádneho zboru prelamujúcim obranu Nemcov v Karpatoch. Útok víťazne zavřšili oslobodením Hranovnice pri Poprade 23. septembra a najvýchodnejší cíp povstaleckého územia bránili až do 25. októbra 1944.

Jednotky **III. taktickej skupiny** spolu s partizánmi brigád kpt. Nálepku, Alexandra Nevského, Za oslobodenie Slovanov a I. brigádou generála M. R. Štefánika bránili celú juhozápadnú a južnú časť povstaleckého územia. Od 26. septembra do 2. októbra 1944 odrážali útoky pluku SS Schill od Žarnovice a Handlovej, proti Žiaru nad Hronom podporovaní pancierovými vlakmi Štefánik a Hurban zo železničnej trate pri Starej Kremničke a povstaleckým letectvom. Začiatkom októbra 1944 generál Viest zasadil do protiútoku prápor II. čs. paradasantnej brigády s partizánskou brigádou kpt. J. Nálepku, ktoré vytlačili nepriateľa z Jalnej a Trnavej Hory postupujúceho smerom na Zvolen. Tým sa v doline Hrona ustálil front až do 25. októbra 1944. V októbri 1944 zaútočil pluk SS Schill na Banskú Štiavnicu, Krupinu a z juhu ohrozoval Zvolen. V druhej polovici mesiaca októbra sa v obranných priestoroch III. TS zjavili silnejšie útvary 18. SS divízie pancierových granátnikov Horst Wessel postupujúce z Maďarska, od Lučenca. V ťažkých bojoch s týmito jednotkami boli útvary III. TS nútené ustúpiť do horských masívov Poľany.

Proti jednotkám **IV. taktickej skupiny** a partizánom brániacim prístupy do hornej Nitry útočil pluk SS Schill, ktorý patril k najelitnejším útvarom nemeckých okupačných vojsk. V ťažkých bojoch prebiehajúcich na hornej Nitre obsadil nepriateľ 14. septembra 1944 Prievidzu a odtiaľ útočil v smeroch na horný Turiec a na Handlovú. Pred nebezpečenstvom obklúčenia museli povstalci 21. septembra ustúpiť z Turca. V októbri 1944 bránila IV. TS prechody cez Kremnické vrchy na Pohronie proti 178. divízii pancierových granátnikov Tatra.

Už 29. augusta 1944 vstúpili do boja vojaci žilinskej posádky s nepriateľom pri Hričove. Spolu s vojakmi martinskej posádky, slovenskými, sovietskymi a francúzskymi partizánmi bránili prechody do Turca pri Strečne. Až do 21. septembra 1944 odolávali vojaci **V. taktickej skupiny** s partizánmi I. a II. brigády M. R. Štefánika a I. Stalinovej brigády útokom 178. divízie pancierových granátnikov Tatra a SS práporu Schäfer pri Dubnej Skale, Priekope, Kral'ovanoch a v Rajeckej doline. Potom pred nebezpečenstvom obklúčenia plukom SS Schill v hornom Turci z Turca ustúpili. V. taktická skupina prešla do zálohy veliteľa I. čs. armády v Slovenskej Ľupči.

Proti jednotkám **VI. taktickej skupiny** brániacim prístupy do Banskej Bystrice zo severu v údolí riečky Revúca bojovali jednotky SS práporu Schäfer a SS brigády Dirlewanger od 8. septembra do konca októbra 1944. Pri Bielom Potoku a na výšine Ostrô odrážali opakované útoky nepriateľa podporovaného pancierovými jednotkami i letectvom a ustúpili až na rozkaz veliteľa 1. čs. armády generála Rudolfa Viesta.

Do bojov v SNP sa účinne zapojilo i povstalecké letectvo. Do priletu **1. čs. stíhacieho leteckého pluku** zo ZSSR, t. j. do 17. septembra 1944 hlavnú ťarchu vzdušných bojov proti presile luftwaffe niesla kombinovaná letka, vyzbrojená zastaranými typmi lietadiel, s veľkým nedostatkom munície. 1. čs. stíhací letecký pluk od svojho priletu na Slovensko až do 25. októbra 1944 úspešne bojoval s nemeckými leteckými útvarmi nad územím SNP a podporoval aj pozemné boje armády a partizánov.

Významnú pomoc poskytla povstaniu **2. čs. paradasantná brigáda**, ktorá bola na povstalecké územie dopravená sovietskym diaľkovým letectvom. Brigáda bola najelitnejším útvarom povstaleckej armády. Jej prápory, oddiely a roty bojovali pri Jalnej, Močiari, Dobrej Nive, Podkriváni, Malužinej a na iných miestach, hlavne tam kde hrozilo bezprostredné nebezpečenstvo prielomu povstaleckého frontu nepriateľom. Parabrigáda zabezpečovala ústup vedúcich orgánov povstania, armády a partizánov z Banskej Bystrice na Donovaly. Po ústupe do hôr prešla na partizánsky spôsob boja v priestore Nízkych Tatier a Horehronia.

POZNÁMKY

Výrazná materiálna prevaha a bojové skúsenosti wehrmachtu ukončili dvojmesačné frontové operácie slovenských povstalcov. 27. októbra 1944 opúšťajú posledné vojenské a partizánske jednotky Banskú Bystricu. Boje pokračovali v horách až do oslobodenia povstaleckého územia Červenou armádou.

Skutočnosť, že povstalecké územie sa udržalo v tyle sovietsko-nemeckého frontu bez výrazného príspevia a pomoci spojencov, rozsah, dĺžka a vojenský význam zaraďuje SNP k najvýraznejším antifašistickým vystúpeniam. Povstalci dlhodobo viazali značné vojenské sily a kontrolovali časť dôležitých slovenských komunikácií, ktoré nemecké velenie nemohlo využívať na prepravu vojska a materiálu všetkého druhu.

SNP a pokračovanie boja formou partizánskej vojny v horách malo okrem vojenského významu – viazanie značných síl nepriateľa i veľký politický význam. Slovenské národné povstanie bolo odmietnutím fašizmu a prihlásilo sa k demokratickým hodnotám. Ľudácky režim svojim spojenectvom s fašistickým Nemeckom pripravoval Slovensku osud porazeného štátu, čo mohlo mať značné medzinárodnopolitické ale nesmierne vnútropolitické dôsledky.

Slovenským národným povstaním sa naopak prejavilo skutočné zmýšľanie slovenského národa, ktorý takto svojim vkladom prispel do spoločného boja protifašistickej koalície.

Slovenské národné povstanie bolo nepochybne protifašistickou a demokratickou revolúciou, ktorej sa zúčastnila veľká časť slovenského národa a v tom čase na správnej strane vojnu rozdeleného sveta. Tak sa i zapísalo do našich dejín, napriek všetkým rozporným hodnoteniam v minulosti i súčasnosti.

Použitá literatúra:

1. *Zborník SNP v pamäti národa. Bratislava, Múzeum SNP 1994.*
2. *Vojenské dejiny Československa IV. (1939–1945). Naše vojsko, Praha 1988.*
3. *Slovensko, vojenská kronika, Vladimír Segeš a kolektív, Perfekt, Bratislava 2007.*

65. výročie Karpatsko-duklianskej operácie

KARPATSKO-DUKLIANSKA OPERÁCIA NA POMOC SLOVENSKÉMU NÁRODNÉMU POVSTANIU

Ján Lichner

Kultúrne a metodické centrum Ozbrojených síl SR

Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa hlavnou formou pomoci povstaniu stala Karpatsko-duklianska operácia naplánovaná a uskutočnená vo Východných Karpatoch. Operácia si kládla za cieľ dosiahnuť spojenie so slovenskými povstalcami. Stalo sa tak na žiadosť oficiálnych československých miest o čo najrýchlejšiu pomoc bojujúcemu Slovensku.

Operácia Červenej armády (ČA) v Karpatoch dostala svoju prvú podobu na rokovaní medzi predstaviteľom dvoch východoslovenských divízií plukovníkom V. Talským a veliteľom 1. ukrajinského frontu maršalom I. S. Konevom. Na základe tohto rokovania, ktoré sa uskutočnilo 1. septembra 1944, maršal Konev predložil sovietskemu vrchnému veleniu návrh útočnej operácie na pomoc povstaniu. Mal to byť spoločný úder vojsk 1. a 4. ukrajinského frontu koordinovaný s ústretovým úderom dvoch východoslovenských divízií. Hlavný úder sovietskych vojsk mal smerovať do priestoru Stropkov, Medzilaborce. Na prípravu útoku si maršal Konev vyžiadala sedem dní, pričom súčasne odporučil, aby bol do bojov zasadený i 1. československý armádny zbor v ZSSR.

Konevov návrh bol sovietskym velením schválený 2. septembra 1944, v ten istý deň ako bola zo strany ZSSR oficiálne prisľúbená povstaniu pomoc. Velenie 1. ukrajinského frontu malo zabezpečiť koordináciu postupu s povstaleckým velením východoslovenských divízií.

Napriek tomu však urýchlene pokračovali prípravy vojsk ZSSR na útok. 3. septembra 1944 predložila vojenská rada 1. ukrajinského frontu sovietskemu veleniu celkový zámer pripravovanej útočnej operácie, ktorý bol v tento deň i schválený. Podľa tohto zámeru mal začať 1. ukrajinský front útok 8. septembra, svojim ľavým krídlom – 38. armádou generálplukovníka K. S. Moskalenka, ktorá v tej dobe ukončila bojovú činnosť v priestore Krosno na prístupoch k Duklianskemu priesmyku, cez ktorý mal byť vedený hlavný úder. Pôvodne sa počítalo s otvorením karpatských prechodov úderom obidvoch východoslovenských divízií slovenskej armády. K spoločnému postupu s nimi a na obsadenie nepriateľských letísk mala byť nasadená i 2. čs. paradesantná brigáda v ZSSR. Predpokladalo sa jej vysadenie padákmi v okolí Stropkova. Naviazanie dotyku medzi sovietskymi a slovenskými jednotkami sa predpokladalo medzi Zborovom a Duklianskym priesmykom v priebehu tretieho až štvrtého dňa operácie.

V záujme zvýšenia sily pripravovaného úderu maršal Konev navrhol, aby sa k útoku 38. armády pripojili najmenej štyri divízie na pravom krídle susedného 4. ukrajinského frontu, alebo aby boli dané tieto divízie do jeho podriadenosti. Mali tým byť vytvorené súčasne výhodnejšie podmienky k neskoršiemu plánovanému prechodu Východných Karpát celým 4. ukrajinským frontom. Konevov návrh bol prijatý a 3. septembra k tomu boli vydané príslušné rozkazy.

Pre SNP mali okrem prípravy úderu cez Karpaty význam i úspechy sovietskej armády v Rumunsku, hlavne rýchly postup 2. ukrajinského frontu maršala ZSSR R. J. Malinovského, ktorého sily oslobodili hlavné mesto Rumunska Bukurešť a postúpili do priestoru miest Brašov a Pitești. S cieľom uľahčiť útok 4. ukrajinského frontu cez Karpaty sovietske velenie 5. septembra 1944 usmernilo jeho postup na západ a na severozápad smerom k juhovýchodným hraniciam Československa.

Tesne pred začiatkom útoku na pomoc SNP, 7. septembra 1944, sovietsky prieskum potvrdil, že východoslovenské divízie boli odzbrojené nepriateľom. Preto sa i zmenila úloha 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR a jej presun na Slovensko bol odložený. Úlohu ovládnuť karpatské prechody mali splniť partizánske jednotky, ich sily však na tak rozsiahlu úlohu nestačili, vzhľadom na to, že prechody boli silne opevnené nepriateľom.

POZNÁMKY

Po odzbrojení slovenských divízií došlo k tomu, že ich úder na karpatské prechody a následné nadviazanie kontaktu medzi Červenou armádou a slovenskými povstalcami, ktoré sa malo stať základným predpokladom úspechu operácie nebolo možné uskutočniť. Celá úloha prelomiť nepriateľskú obranu a otvoriť cestu na Slovensko zostala pre vojská ČA. Hlavný úder pripravovala 38. armáda generálplukovníka Moskalenka na ľavom krídle 1. ukrajinského frontu z priestoru Krosno cez Duklianský priesmyk smerom na Prešov. Jej vstup na územie Československa sa predpokladal na tretí deň útoku. Pomocný úder mala zabezpečiť o jeden deň neskôr 1. gardová armáda A. A. Grečka vedúca bojovú činnosť na pravom krídle 4. ukrajinského frontu. Do útoku mala prejsť najprv len časť jej síl v smere na Laborecký, Lupkovský a Ruský priesmyk. Podľa vývoja situácie sa mali do útoku zapojiť i ďalšie vojská 4. ukrajinského frontu postupom cez ostatné horské prechody.

Na uskutočnenie útoku boli obidvom armádam pridelené potrebné sily a prostriedky, predovšetkým tanky, delostrelectvo a ženijné jednotky. Na ich podporu boli tiež vyčlenené značné sily letectva. Okrem toho bola 38. armáda posilnená jazdeckom a do jej zostavy bol začlenený i 1. československý armádny zbor v ZSSR. Dostal za úlohu postupovať v druhom slede 38. armády a po zasadení do prielomu ráno druhého dňa operácie pri mestečku Dukla mal útočiť za sovietskymi tankovými jednotkami pozdĺž hlavnej cesty cez Duklianský priesmyk.

8. septembra o 06, 40 hod. začala severovýchodne od Krosna vyše dvojhodinová delostrelecká a letecká príprava, ktorej sa spolu so sovietskymi delostreleckami zúčastnila i časť delostrelectva československého armádneho zboru. O 08,45 vyrazila do útoku pechota 38. armády sprevádzaná takmer 50 tankami a samohybnými delami. Sovietske vojská v krátkom čase prekonali odpor nepriateľa na prednom okraji jeho obrany, v priebehu dopoludnia prelomili severozápadne od Krosna prvé pásmo jeho obrany a začali prenikať k druhému obrannému pásmu.

Postup hlavného úderného zoskupenia 38. armády vytvoril priaznivé podmienky na ďalšie rozvíjanie útoku zasadením druhého sledu. Z toho dôvodu sa 8. septembra dal na pochod smerom k fronte okrem tankových a jazdeckých jednotiek tiež čs. armádny zbor.

Nepriateľ sa však pomerne rýchlo spamätal z prvého úderu a jeho odpor sa začal postupne zvyšovať a spomaľovať tak spočiatku rýchly postup sovietskych vojsk. Udržať sa mu podarilo predovšetkým opevnené mesto Krosno, cez ktoré viedli najlepšie a najvýhodnejšie komunikácie v smere útoku sovietskych vojsk a jediná prístupová cesta k Duklianskemu priesmyku. Druhý sled útočiacich vojsk vrátane československého zboru sa v dôsledku toho musel presunovať do priestoru nasadenia okľukami, ktoré výrazne spomalili ich postup.

V pomerne úzkom prielome nepriateľskej obrany tak došlo k nahromadeniu vojsk a neprehľadnej situácii, čo umožnilo nepriateľovi silnou paľbou spôsobiť útočiacim silám veľké straty. Spomalenie celkového tempa postupu využil nepriateľ na stiahnutie posíl proti útočiacej 38. armáde s úmyslom zabrániť jej preniknutiu na územie Slovenska.

1. čs. armádny zbor dorazil v pochodových prúdoch 9. septembra ráno k osadám Machnówka (1. brigáda) a Wrocanka (3. brigáda) približne 10 km severovýchodne od mesta Dukla. Po brieždení, keď sa zodvihla ranná hmla boli jednotky zboru náhle zasiahnuté silnou delostreleckou, mínometnou a guľometnou paľbou nepriateľa, ktorý v priebehu noci obsadil obranné postavenia na výšinách južne od Machnówki a Wrocanky. Jednotky zboru utrpeli veľké straty, najväčšie počas celých bojov na Dukle.

Po celé dva dni - 9. a 10. septembra - sa nepodarilo československým brigádam postúpiť vpred. Veliteľ 1. ukrajinského frontu sa pre vážne chyby rozhodol odvolať generála J. Kratochvílu z funkcie veliteľa zboru a na jeho miesto vymenoval dovtedajšieho veliteľa 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR brigádneho generála L. Svobodu. Na jeho návrh bola v doterajšom pásmo zboru ponechaná len 3. brigáda, zatiaľ čo 1. brigáda bola zasadená na prekonanie nepriateľskej obrany obchvatom od severozápadu, kde využila úspech susedných sovietskych jednotiek.

Obrana nepriateľa bola prekonaná 11. septembra a jednotky zboru postúpili o niekoľko kilometrov južným smerom, kde narazili na nové obranné postavenia nepriateľa, ktoré sa opierali o reťaz výšin severne od cesty z mesta Dukla do Zmigródu Nowého.

Rozhodujúcu úlohu v novom obrannom postavení nepriateľa zohrávala kóta 534 severozápadne od mesta Dukla, o ktorú sa 11. septembra rozpútali viac ako týždňové húževnaté boje. V ich priebehu prešla výšina niekoľkokrát z jedných rúk do druhých a až 19. septembra bola definitívne dobytá spoločným úsilím československých a sovietskych jednotiek. V bojoch sa vyznamenali predovšetkým československí samopalníci pod velením hrdinu Sovietskeho zväzu poručíka Antonína Sochora, ktorý bol v bojoch zranený.

Situácia na Duklianskom bojisku sa medzitým podstatne zmenila. Už 11. septembra vytvorili sovietske vojská vpravo od čs. armádneho zboru medzeru v nepriateľskej obrane, do ktorej bol zasadený 1. gardový jazdecký zbor generálporučíka V. K. Baranova. Prenikol síce až na územie ČSR, avšak stratil kontakt s pešími jednotkami a bol nepriateľom obklúčený. Vzhľadom na to, že sa zastavil i postup jednotiek na smere hlavného úderu pri meste Dukla, rozhodol veliteľ 1. ukrajinského frontu v polovici mesiaca útok 38. armády dočasne zastaviť. Rovnako susedná 1. gardová armáda viedla s nepriateľom úporné boje a len veľmi pomaly postupovala od mesta Sanok smerom na Laborecký, Lupkovský a Ruský priesmyk.

Zastavenie postupu 38. armády po týždenných úporných bojoch na smere k Dukle, Zmigród Nowy, Jaslo, asi 15 km pred hranicami ČSR, bolo výsledkom horúčkovitého úsilia nepriateľa nedovoliť preniknutie sovietskych a československých vojsk na Slovensko. Nemecké velenie bolo donútené stiahnuť do priestoru bojov pri Dukle mnoho ďalších síl a prostriedkov, okrem iných dve tankové divízie. Obranné zoskupenie na prístupoch k Duklianskemu priesmyku sa rozrástlo z pôvodných troch divízií na osem a pol divízie a počet vojakov sa zvýšil z pôvodných 18 000 asi na 45 000 vojakov. Počet diel sa mínometov sa zvýšil z pôvodných asi 290 na celkom 650 delostreleckých hlavníc. Celkovo išlo o dvojnásobné až trojnásobné zväčšenie nepriateľských síl. Stiahnutie značných síl z iných úsekov fronty, zo zápolia, a to i z územia Slovenska, spôsobilo čiastočné zoslabenie tlaku nepriateľa proti SNP, čo umožnilo jeho veleniu čiastočne stabilizovať povstaleckú frontu.

Veliteľ 1. ukrajinského frontu rozhodol o posilnení 38. armády delostrelectvom a tankovými zväzmi. Súčasne sa uskutočňovali prípravy k preneseniu ťažiska hlavného úderu na duklianskom smere viac na východ. Nový útok smerom na mestečko Rymanów sa začal už 15. septembra, ale ani ten nepriniesol rozhodujúci úspech. Až nasledujúci úder, ktorý sa začal 18. septembra ešte východnejšie od predchádzajúceho z okolia mestečka Beska, rozvrátil nepriateľskú obranu v priestore Dukly a otvoril cestu smerom na Duklianský priesmyk.

V bojoch na ľavom krídle 38. armády zohrala významnú úlohu svojou bojovou činnosťou 2. čs. paradesantná brigáda v ZSSR, ktorá bola nasadená do bojov v dňoch 11. až 19. septembra. Príslušníci paradesantnej brigády ovládli okrem iného mestečko Besko, ktoré sa stalo výhodným východiskom pre sovietske tanky. Z jeho blízkosti uskutočnili obchvat nepriateľskej obrany pri meste Dukla. Paradesantná brigáda, ktorá sa pripojila k postupu tankov potom oslobodila niekoľko ďalších poľských osád medzi Krosnom a Sanokom. Po vystriedaní a stiahnutí z bojov bola postupne vzdušnými silami ZSSR presunutá na územie Slovenska na pomoc SNP.

Boje v priestore Dukly potom úspešne pokračovali. Neočakávaným a rýchlym úderom sovietskych tankistov od východu, ku ktorým sa pripojil i postup československého zboru od severozápadu bolo 20. septembra 1944 oslobodené mesto Dukla. Pri oslobodzovaní mesta sa vyznamenal predovšetkým 1. čs. tankový prápor, napriek tomu, že mal bojaschopných už len sedem tankov.

Československí tankisti sa vyznamenali i v ďalších dňoch pri zdolávaní obranných postavení nepriateľa na horskom hrebeni juhozápadne od mesta Dukla. 22. septembra bojový prieskum 1. čs. brigády s podporou troch tankov pod velením hrdinu ZSSR R. Tesaříka, rýchlo a odvážne prenikol na vrchol kóty 694 Hyrowa Góra, ktorá plnila kľúčovú úlohu v nepriateľskej obrane a zničil nepriateľské oporné body. Ovládnutím kóty čs. jednotky výrazne uľahčili postup sovietskych jednotiek v najbližších dňoch.

Zlomením nepriateľského odporu v priestore Dukly boli vytvorené výhodné podmienky na ďalšie rozvíjanie karpatsko-duklianskej operácie na pôvodnom hlavnom smere postupu 38. armády, pozdĺž duklianskej cesty. Sovietski tankisti v tomto smere obnovili útok predpoludním 23. septembra v úzkom cca jeden kilometer širokom pásme v tiesňave južne od mesta Dukla.

POZNÁMKY

Do večera toho istého dňa postúpili takmer k československej hranici v blízkosti Duklianskeho priesmyku. Tu však narazili opäť na úporný odpor nepriateľa, čo viedlo k potrebe na niekoľko dní postup prerušiť a pripraviť sa na nový úder.

V tomto čase sa útok 4. ukrajinského frontu rozšíril z laborecko-lipkovského smeru na celé Východné Karpaty a prerástol tým do východokarpatskej operácie. Po ťažkých bojoch sa podarilo jednotkám 3. horského a 107. streleckého zboru, ktoré útočili na smere hlavného úderu 1. gardovej armády, prekročiť 20. septembra 1944 poľsko-československé štátne hranice v priestore severne od Medzilaboriec. Do večera jednotky týchto zborov postúpili na československé územie. Nasledujúci deň, 21. septembra, jednotky 3. horského zboru generálmajora A. J. Vednina (128. horská strelecká divízia) oslobodili prvú československú obec Kalinov.

V pásme 38. armády ako prvé prekročili hranice vojská 211. a 241. streleckej divízie 1. 10. 1944 v blízkosti Šarbova.

Pre značné problémy bol útok 38. armády 4. októbra dočasne zastavený a 1. čs. armádny zbor bol opäť nasadený na svoj pôvodný smer útoku čelne proti Duklianskemu priesmyku. Nepriateľ obávajúc sa, že sovietske vojská preniknú do jeho boku stiahol svoje sily na ďalšie obranné postavenia, ktoré sa opierali o priečne sa tiahnuce horský chrbát vo vzdialenosti asi 5-6 kilometrov južne od hraníc Slovenska. Velenie 1. čs. armádneho zboru o tom získalo informáciu od zajatého nepriateľského vojaka. Následne veliteľ zboru nariadil vykonávanie zosilneného prieskumu a pri zistení ústupu nepriateľa tohto prenasledovať a nedovoľovať mu zachytiť sa v nových obranných pozíciách.

Ako prvá narazila na nepriateľa prieskumná skupina 1. práporu 1. brigády, vedená čatárom Nebeljakom, ktorá 6. októbra okolo 06, 00 hod prekročila poľsko-československú hranicu. Medzitým postúpili dopredu i ostatné prieskumné skupiny a na svitaní, keď bol zistený ústup nepriateľa, začali postupovať i hlavné sily 1. čs. armádneho zboru. Umlčali posledné ohniská odporu nepriateľa na pohraničnom horskom chrbte a okolo 08,00 hodiny prekročili čs. štátnu hranicu. Pre príslušníkov zboru tak nastal okamžik na ktorý roky čakali. Na hranici bola vztýčená československá vlajka ako symbol zrodu novej slobody pre slovenský a český národ. Prekročenie československých hraníc tvorilo významný medzník v bojoch zboru v období druhej svetovej vojny. Príslušníci 2. práporu 1. brigády v dopoludňajších hodinách 6. októbra oslobodili osadu Vyšný Komárnik. Začala sa etapa boja na území vlasti a došlo tiež k postupnému spájaniu dvoch prúdov odboja, zahraničného a domáceho.

Boje po prekročení hraníc ďalej pokračovali. Jednotky zboru boli nasadené na smere hlavného úderu 38. armády, bojovali už na území Slovenska o osady Nižný Komárnik, Krajná Bystrá, Medvedie a Korejovce, tvrdo bojovali o výšiny Obšár, Javíra a Hrabov. Koncom októbra boli ovládnuté celé Východné Karpaty a vyčerpané vojská 38. armády prešli do obrany.

Napriek tomu, že karpatsko-duklianska operácia skončila, vojská 67. zboru 38. armády a 1. čs. armádny zbor po krátkej prestávke opäť začali s útočnou činnosťou v rámci východoslovenskej operácie 4. ukrajinského frontu.

Po prekonaní hlavného karpatského hrebeňa museli vojská Červenej armády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR viesť nemenej náročné boje o východy z Východných Karpát. A to za zložitej situácie, kedy trvale pršalo a pôda bola značne rozbahnená. Strmé a klzké svahy sťažovali pohyb a horský husto zalesnený terén umožňoval nepriateľovi napadať zblízka postupujúce sovietske a československé jednotky. Nepriateľ ponechal na ústupe v krytých miestach malé skupiny vojakov, ktorí prepádali druhé sledy a tylo oslobodzujúcich vojsk.

Útok sovietskych a československých vojsk cez Karpaty znamenal značnú pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Aj vďaka tejto pomoci mohli bojovníci v povstaní takmer dva mesiace udržovať v tyle nepriateľa slobodné územie a koncom októbra ustúpiť do slovenských hôr a pokračovať v ozbrojenom boji až do úplného oslobodenia územia Slovenska.

V snahe zadržať postup sovietskych vojsk musel nepriateľ do priestoru Východných Karpát prisunúť značné vojenské sily, ktoré mohli byť účinne použité k podstatne skoršiemu potlačeniu povstania. Proti 38. armáde wehrmacht nasadil celkom asi 18 divízií, z ktorých tri boli tankové. Celkovo zoskupenie nemeckých síl a jeho spojencov predstavovalo cca 100 000 mužov, vyše 2 000 diel a mínometov, takmer 250 tankov a samohybných diel, okolo 180 obrnených

transportérov a inej bojovej techniky. Hitlerovské divízie utrpeli také straty, že niektoré z nich nemohli byť v dohľadnej dobe nasadené do ďalších bojov.

O rozsahu a úpornosti bojov na Dukle svedčia straty na životoch a technike na obidvoch stranách. Nepriateľ mal v tomto úseku frontu v mesiacoch september a október straty asi 52 000 padlých a ranených, stratil 183 tankov a samohybných diel, 73 obrnených transportérov, 683 automobilov, 438 diel, 354 mínometov a 2 410 guľometov. Na druhej strane straty sovietskej 38. armády činili cca 85 000 padlých a ranených. 1. čs. armádny zbor v ZSSR mal 1 100 padlých, 4 330 ranených a takmer 1 000 nezvestných, t. j. stratil takmer 6 500 osôb.

Karpatsko-duklianska operácia vošla do dejín neobyčajne urputnými bojmi ako jedna z najkrvavejších vojnových drám oslobodzovania našej vlasti z obdobia druhej svetovej vojny. Vošla do dejín i ako akt pomoci Slovenskému národnému povstaniu, ako operácia, počas ktorej časť československých jednotiek sformovaných v zahraničí definitívne vstúpila na územie Československa a potom až do konca vojny bojovala na jeho území.

Spracované s využitím Vojenských dejín Československa zväzok IV. (1939 -1945). Naše vojsko, Praha 1988.

STRUČNE O AUTOROCH VYDANIA

RSDr. Lubomír Čech, CSc. (pplk. v. v.)

Vyštudoval históriu a dejiny medzinárodných vzťahov na Vojenskej politickej akadémii v Bratislave. Vzdelanie si rozšíril štúdiom na Právnickej fakulte UK v Bratislave. 32 rokov bol profesionálnym vojakom. Pôsobil väčšinou ako pedagóg a po vzniku Slovenskej republiky v právnej službe. Po odchode z aktívnej služby pracoval v istý čas civilnom sektore a neskôr sa vrátil k pedagogickej a vedeckej práci na Inštitúte strategických štúdií pri Národnej akadémii obrany v Liptovskom Mikuláši. V súčasnosti pôsobí na Katedre humanitných a sociálnych vied Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. V poslednom období publikuje hlavne v oblasti CIMIC a PSYOPS.

PhDr. Zuzana Fialová, PhD.

Pôvodným povolaním sociologička so špecializáciou na politickú sociológiu. Postgraduálne štúdiá ukončila v Inštitúte politických štúdií Poľskej Akadémie vied vo Varšave. Už viac ako desať rokov sa zaoberá rozvojom pomocou, najmä v oblasti odovzdávania skúseností z budovania demokratických inštitúcií, právneho štátu a občianskej spoločnosti. Pôsobila v takmer 20 krajinách východnej Európy, strednej Ázie a Latinskej Ameriky. V r. 2004 - 2006 žila a pracovala v Afganistane (civilná poradkyňa v PRT Kunduz SRN, neskôr ako pracovníčka rozvojových agentúr). V súčasnosti pracuje ako riaditeľka mimovládnej organizácie VIA IURIS, Centrum pre práva občana.

PhDr. Daniela Geisbacherová, CSc.

Po ukončení štúdia filozofie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v roku 1976 pracovala do roku 1993 ako vedecká pracovníčka na Slovenskej akadémii vied. Externe prednášala dejiny filozofie na Vysokej vojenskej pedagogickej škole (1992 - 1993). Od roku 1993 pracuje na Ministerstve obrany Slovenskej republiky, kde sa venovala najskôr problematike bezpečnostnej politiky neskôr otázkam medzinárodného práva. V poslednom období sa venuje najmä právu ozbrojeného konfliktu a medzinárodným zmluvným vzťahom. V uvedených oblastiach pravidelne publikuje v rezortných odborných publikáciách.

Ján Lichner (pplk. v. v.)

V ozbrojených silách pôsobil ako profesionálny vojak od roku 1971 do roku 2002. Vykonával rôzne funkcie na úseku vojenského školstva, vzdelávania a personálneho manažmentu. V roku 2000 ukončil štúdium histórie na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. V súčasnosti je pracovníkom Kultúrneho a metodického centra Ozbrojených síl SR v Trenčíne a náplňou jeho práce je usmerňovanie výchovy k historickému povedomiu v Ozbrojených silách SR.

Ing. Mgr. Elemír Nečej (pplk. v. v.)

Vyštudoval Národohospodársku fakultu Vysoké školy ekonomickej v Bratislave (1974), odbor vojenská psychológia a pedagogika na Vysoké vojenskej pedagogickej škole (1994) a špecializačné štúdium „Európska integrácia a Európska únia“ na Fakulte manažmentu UK v Bratislave (1999). Ako profesionálny vojak pôsobil v rokoch 1971 - 2001. Od roku 1997 pôsobil v Stredisku strategických štúdií a na Sekcii obranného plánovania Ministerstva obrany SR a v rokoch 2001 - 2008 striedavo v Inštitúte bezpečnostných a obranných štúdií MO SR a v Inštitúte strategických štúdií Národnej akadémie obrany v Lipt. Mikuláši. Venuje sa problematike bezpečnostnej politiky v Európskej únii s dôrazom na západný Balkán a južný Kaukaz.

Mgr. Michaela Štammová (kpt.)

Vyštudovala filozofickú fakultu UK v Bratislave v odbore psychológia. Od roku 1994 je profesionálnou vojačkou a pracovala na rôznych pozíciách v štruktúre psychologické služby Ozbrojených síl SR. V súčasnosti pracuje ako náčelníčka oddelenia psychologických činností Personálneho úradu Ozbrojených síl SR. V rokoch 2002 - 2005 participovala na činnosti medzinárodnej pracovnej skupiny výskumnej a technologické organizácie NATO, zameranej na problematiku stresu a psychologické podpory v moderných vojenských operáciách. Venuje sa predovšetkým problematike psychologické prípravy a výcviku a psychologického výberu personálu.

Mgr. Jozef Tenik (mjr.)

Vyštudoval Vojenskú vysokú pedagogickú školu a filozofickú fakultu UK v Bratislave v odbore psychológia. Od roku 1987 je profesionálnym vojakom. Pracoval v rôznych útvaroch a zariadeniach ako psychológ v teréne aj v riadiacich pozíciách. V roku 2006 pôsobil ako psychológ vo vojenskej operácii Iraq Freedom. V súčasnosti pracuje na štábe personálneho manažmentu Generálneho štábu Ozbrojených síl SR kde riadi psychologickú službu v ozbrojených silách. Venuje sa aj publikačnej a lektorskej činnosti v komunikačných zručnostiach, stresmanažmente, teambuildingu, timemanažmente.

6. októbra 2009

65. výročie Karpatsko-duklianskej operácie



Jednotka Červenej armády na presune počas karpatsko-duklianskej operácie na jeseň 1944.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Tankisti 1. čs. samostatnej tankovej brigády v ZSSR sa presúvajú smerom k Dukle v septembri 1944.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generál Ludvík Svoboda (tretí sprava) a prednosta oddelenia osvetu a výchovy veliteľstva zboru škpt. Jaroslav Procházka (druhý sprava) na čs. štátnej hranici na Dukle 6. októbra 1944.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Sovietski vojaci v boji pri oslobodzovaní východného Slovenska na jeseň 1944.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava



Guľometčiaci 1. čs. armádneho zboru v bojoch o Duklu. September - október 1944.

Foto: Vojenský historický archív, Bratislava

ISBN 978 - 80 - 89423 - 00 - 2



9788089423002